

תפיסות של משתתפים על שלבי ההכנה וההיוועדות בקבוצת דיון משפחתית (קד"ס)

שם המנחה: ד"ר ארנה שמר

מועד הגשה: אפריל 2021

מגישה: ורד כהן 032340200

תוכן עניינים

2		תודות
3		תקציר
5		מבוא
6		סקירת ספרות
6		מבוא מושגי
6		מצבי סיכון ומוגנות בקרב ילדים ובני נוער
7		קד"ם - קבוצת דיון משפחתית
8		מודל קד"ם
8		שלב ההכנה
8		שלב ההיוועדות
9		תוכנית המשפחה
9		המתאם
10		תיאוריות מרכזיות המהוות תשתית לתוכנית "עולים לדרך-קד"ם"
11		גישות מנחות בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם"
14		מטרת המחקר הנוכחי ושאלות המחקר
14		מתודולוגיה
14		שיטת המחקר
14		משתתפי המחקר והמדגם
15		כלי המחקר ודרכי איסוף מידע
15		מיקום החוקרת ביחס למחקר
16		ניתוח הנתונים
16		אמינות המחקר
16		היבטים אתיים
17		פרק הממצאים
17		תמה ראשונה: חווית ההיוועדות – נקודות מבט שונות
28		תמה שניה: התנועה מאי האמון לאמון בין בני משפחה לאנשי מקצוע
36		תמה שלישית: קד"ם כפרקטיקה שיתופית-ריבונית
43		פרק הדיון
44		אתגרי שיתוף ילדים במהלך ההכנה וההיוועדות
48		פרקטיקה שיתופית ריבונית והדרכים למימושה
52		הצטלבות הקשרים- קורונה, עוני והשלכותיהם
54		מגבלות המחקר
55		תרומת המחקר והשלכותיו
55		תרומה והרחבה של גופי הידע התאורטי
56		תרומה בשינוי מדיניות
56		תרומה לפרקטיקה
57		המלצות למחקרי המשך
58		סוף דבר
59		ביבליוגרפיה
65		נספחים
83		Abstract

תודות

תודה לה', על הנוכחות שלו בחיי ועל ההזדמנויות שהוא מעניק לי לגדול ולמצוא את הכוחות שהוא נטע בי. תודה למשפחות שפתחו את ליבם ואפשרו לי להביט אל עולמם, שתפו בחוויותיהם ובתחושותיהם גם כשהיה קשה לעשות זאת.

תודה לאנשי המקצוע שהקדישו מזמנם ושתפו ברגישות ובמקצועיות, מכס למדתי מהי שליחות וכמה טוב שיש שאנשים באמצע הדרך.

תודה מיוחדת לד"ר ארנה שמר על הצוהר שפתחה עבורי לעולם המחקר, על המקצועיות, הליווי, התמיכה והאמונה בי ובתהליך שאפשרו לי מרחב של התנסות לצד רכישה של כלים אקדמיים ותובנות מקצועיות. אפשרה לי להתבונן על התהליך, להתקדם בו ולהיות נחושה להתפתח ולצמוח ממנו.

תודה רבה לפרופ' דורית רואר-סטריאר על ההכוונה ופיתוח הידע שעיצבו עבודה מחקרית זו, ועל פתיחת הדלת ל"חממת נבט", המאפשרת מפגש בין סטודנטים וחוקרים מרקעים שונים, מרככת ומנגישה את הכניסה אל עולם המחקר.

תודה מיוחדת לחברי קבוצת המחקר ובפרט להודיה ומעיין חברותיי על המסע המשותף, החשיבה וההפריה ההדדית, העצות, הזמינות והתמיכה לאורך הדרך.

תודה לבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד, שסייע במימון המחקר, ולמשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ג'וינט ישראל- אשלים, משרד העלייה והקליטה ועמותת מוזאיקה, שותפינו לדרך בפיתוח תהליך המחקר.

תודה להוריי, אבי ז"ל ואמי שתחיה שהם עבורי סמל ודוגמה למסירות, התמדה, עין טובה. האמונה שלכם בי מאז ילדותי וההכוונה לעשות את הטוב ביותר מאפשרים לי לשאוף ולהצליח.

תודה לאחותי היקרה, אורה על הנוכחות שלה לאורכו של התהליך, על העידוד והסיוע.

תודה לחברותיי, ובעיקר לאורית שליוו אותי לאורך השנה וחצי האחרונות, היו שותפים לחוויות שלי כחוקרת, התעניינו ואף היו שותפות לתהיותיי והתפתחותי המקצועית.

תודה מיוחדת לבעלי מאיר, שנמצא תמיד לצדי, מאמין בי ותומך לאין ערוך גם ברגעי הקושי. תודה על השותפות לאורך תהליך הכתיבה, העצות החכמות, החשיבה המשותפת והכנות.

תקציר

התוכנית "עולים לדרך- קד"ם" היא תוכנית פיילוט המופעלת בישראל, מבוססת על עקרונות מודל קד"ם (קבוצת דיון משפחתית). עקרונותיו של המודל מבוססים על פרקטיקה שיתופית ריבונית, העצמה, גישה מודעת הקשר וגישת הכוחות. המודל מאפשר למשפחות שיש בהן ילדים שאובחנו כי הם נמצאים במצבי סיכון על ידי מערכת הרווחה להיות שותפות ומובילות בתכנון הטיפול בילדיהן. למודל שלושה שלבים עיקריים: (1) תהליך ההכנה להיוועדות- בשלב זה המתאמים נפגשים עם בני המשפחה, עם התומכים ועם אנשי מקצוע כדי למפות את הכוחות של בני המשפחה ולהעלות את הדאגות ביחס למצב הילדים; (2) ההיוועדות- במהלכה מתכנסים כל המשתתפים בתהליך ההכנה על מנת לדון בכוחות ולהעלות את הדאגות ביחס לילדים הנמצאים במרכזו של התהליך, לאחר מכן אנשי המקצוע ובני המשפחה חושבים במשותף על המענים לדאגות אלו. במהלך ההיוועדות מוקצה זמן פרטי, בו נשארים רק בני המשפחה ותומכיה כדי לכתוב יחד עימם את התוכנית המשפחתית ולבחור את המענים מתוך אלה שהוצעו להם. בתום ההיוועדות אנשי המקצוע מצטרפים לדיון ומאשרים את תוכנית המשפחה; (3) שלב יישום תוכנית המשפחה- לאחר גיבוש התוכנית מתבצעת תהליך של ליווי ובקרה על ידי העובדת סוציאלית ובני המשפחה כדי להטמיע את התוכנית ולבדוק את יישומה.

מחקר זה נערך בפרדיגמה האיכותנית, ובגישה מודעת הקשר. הוא מתמקד בתפיסותיהם של בני המשפחה, התומכים ואנשי המקצוע לגבי שלב ההכנה וההיוועדות. שאלות המחקר עליהן מחקר זה מבקש לענות הן: (1) מה היא החוויה של הגורמים המעורבים בתוכנית בשלב ההכנה וההיוועדות שלה? (2) מה הן התרומות הדילמות והאתגרים העולים בשלב ההכנה וההיוועדות בקרב הגורמים הלוקחים בה חלק? (3) כיצד, לתפיסתם של המעורבים בתוכנית, מתבטאת ההשפעה של שלב ההכנה וההיוועדות על הקשר בין המשפחה והגורמים המלווים אותה?

ממצאי המחקר מתבססים על 22 ראיונות חצי מובנים. ראיונות אלו נאספו במהלך מגפת הקורונה בישראל, הם הוקלטו, קודדו ונותחו בצורה תמטית. המחקר מהווה חלק ממחקר אורך מעצב, מסכם ורחב יותר.

הממצאים העיקריים שעלו מניתוח הנתונים מתייחסים לחוויות השונות ביחס להיוועדות, ומציגים אחדות דעים ביחס לסבב הכוחות, שנחווה כמעצמים ומשמעותיים. בנוסף, מתוך התבוננות על התהליך עלו שלושה אתגרים מרכזיים, האחד הוא סוגיית שיתוף ילדים, השני הוא גיוס תומכים והשלישי מתייחס להקשרו של מחקר זה, מגפת הקורונה שהשליכה על תהליך ההכנה וההיוועדות.

בנוסף ממצאי המחקר שיקפו את המורכבות ביחסיהן של העובדות הסוציאליות משרותי הרווחה, לבין המשפחות להן מוצע קד"ם. נמצא כי יחסים אלה מאופיינים לרוב בחוסר אמון הדדי שאותו יש לקחת בחשבון במהלך התהליך. ביחס לכך, ניתן לומר כי עמדה המבססת יחסי אמון היא זו שרואה בדאגות המשפחות, מאמינה בכוחות הקיימים בבני המשפחות ונותנת להם מקום בתהליך ההתערבות. בנוסף, הוצגו פרקטיקות בהן עשו שימוש עובדים סוציאלים, אשר נמצאו כיעילות וביססו יחסי אמון ויצירה של קשר מיטבי, כמו: שקיפות, שותפות, יצירת גבולות גמישים, נוכחות קבועה ועוד.

נוסף לכך, נידונה הפרקטיקה השיתופית ריבונית אשר משקפת עקרון מרכזי בקד"ם והוא האמונה בכוחן ויכולתן של המשפחות להשפיע ולפעול למען עתידם. פרקטיקה זו, מיושמת הלכה למעשה ע"י המתאם שרואה במשפחה כמוקד ההתערבות. נראה כי השימוש בפרקטיקה זו הוא מאתגר עבור אנשי המקצוע ובני המשפחה, למרות יתרונותיה של פרקטיקה זו המעודדת העצמה באמצעות מתן האפשרות למשפחה לשלוט בתהליך הנוגע לחייה.

המחקר העלה לדיון את ההקשרים השונים אשר השפיעו על האופן בו המשפחות ואנשי המקצוע חוו את שלבי ההכנה וההיוועדות. הבנת הקשרים אלה היא אבן יסוד להובלת תהליך מותאם הקשר. ההקשרים שנידונו הם: הקשר הקורונה, הקשר העוני והשלכותיו על משתתפי המחקר ועל גיוס תומכים לתהליך. בסיום המחקר מוצגות מגבלותיו, תרומותיו המעשיות, התיאורטיות ולמדיניות וכן המלצות למחקרי המשך.

מבוא

תכנית "עולים לדרך-קד"ם" הינה תכנית ניסויית מטעם משרד הרווחה והשירותים החברתיים בשיתוף עם גוינט אשלים ומשרד הקליטה ובהפעלת עמותת מוזאיקה, המתקיימת החל משנת 2018 במספר לשכות לשירותים חברתיים בישראל, עם משפחות אשר להן ילדים במצבי סיכון. התוכנית מציעה חלופה לוועדות תכנון טיפול והערכה, המהוות כיום את ההליך העיקרי המתקיים בעניינים אלה, ומטרתה לחפש אחר דרכים מותאמות ושיתופיות להעלאת מוגנות הילד. חלקה הראשון של התוכנית מתבצע באמצעות מודל קבוצת דיון משפחתית (להלן: קד"ם), המושתת על התפיסה שלילדים ומשפחותיהם יש את הזכות, האחריות והיכולת לקבל החלטות בעניינם, בהתאם לתרבות ולמורשת ממנה הם הגיעו. המודל נסמך על עקרונות של פרקטיקה שיתופית וריבונית, דיאלוג וצדק מאחה, ומאפשר למשפחה לקחת אחריות על רווחתה ולבנות את התוכנית שלה בעצמה ("תכנית המשפחה"), בעזרת סיוע ושיתוף של תומכים מהמשפחה ומהקהילה, מתאם, ועובד סוציאלי ואנשי מקצוע נוספים.

מחקר זה נערך במסגרת "חממת נבט", חממה למחקר והכשרה מודעי-הקשר בתחום הילדים בסיכון, הפועלת בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית. המחקר הינו חלק ממחקר מעצב ומסכם משולב-שיטות רחב יותר, הבוחן את אפקטיביות התוכנית עבור ילדים במצבי סיכון ומשפחותיהם. המחקר התבצע בפרדיגמת המחקר האיכותני, מסוג חקר מקרה, ובחן פרספקטיבות של המשתתפים בתוכנית קד"ם (הורים, ילדים, תומכים, מתאמים ועובדים סוציאליים) במסגרת שירותי רווחה. המחקר שאף ללמוד את החוויה של המשתתפים ואת תפיסתם בנוגע לשלב ההכנה וההיוועדות, במטרה להרחיב את ההבנה ולהשפיע על המשך יישום המודל. מגפת הקורונה שפרצה בעולם בעת איסוף הנתונים השפיעה על משתתפי המחקר ועל סביבתם בהיבטים שונים והפכה לאחד מההקשרים של מחקר זה.

המחקר מציג סקירת ספרות המתייחסת למושגים ולתאוריות מרכזיות המהוות תשתית לתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" ולמודל קד"ם. בהמשך יוצגו הגישות המנחות את קד"ם כפי שהוא מיושם על כל שלביו. לאחר מכן, תוצג שיטת המחקר בה תפורט האוכלוסייה הנחקרת, הכלים לאיסוף וניתוח הנתונים והדילמות האתיות העולות מתוך עבודת המחקר. בהמשך, יוצגו הממצאים שעלו בראיונות של משתתפי התוכנית בשלוש תמות מרכזיות: חווית ההיוועדות- נקודות מבט שונות, התנועה מאי אמון לאמון בין בני משפחה לבין אנשי מקצוע, וקד"ם כפרקטיקה שיתופית ריבונית.

היבטים עיקריים מממצאים אלו יועלו בדיון המתייחס למורכבות שיתוף ילדים בתהליך, לאתגרים ביישומה של הפרקטיקה השיתופית ריבונית ולהשפעתם של הקשרים שונים על שלב ההכנה וההיוועדות. בסיום יוצגו מגבלות ואתגרי המחקר, תרומותיו והשלכותיו לתאוריה, לשדה ולמדיניות. יש לציין כי הכתוב לאורך המחקר מתייחס יחדיו אל גברים ונשים, גם אם לעתים הדברים כתובים בלשון זכר או בלשון נקבה.

סקירת ספרות

סקירת הספרות מתייחסת למושגים הרלוונטיים להבנת התוכנית "עולים לדרך-קד"ם" ומודל קד"ם העומד בבסיסה. לאחר מכן יוצג מודל קד"ם, והפרקטיקה המלווה אותו בישראל ובעולם. בהמשך, יוצגו גישות תאורטיות המהוות תשתית לתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" והן גישה מודעת הקשר, תאוריה אקולוגית מערכתית ותאוריה להגדרה עצמית. לבסוף יובאו גישות מנחות בתוכנית "עולים לדרך קד"ם" הכוללות המשגה של שותפות, שיתוף והשתתפות, גישת הכוחות והעצמה¹.

מבוא מושגי

מצבי סיכון ומוגנות בקרב ילדים ובני נוער

סקירה זו מתייחסת לילדים ובני נוער כאחד בכינויי המוכלל: ילדים, אך יש להבחין בין הקבוצות בשל גורמי סיכון שונים. לבני נוער ישנם קשיים ייחודיים כגון: הפרעות אכילה, אובדנות, שימוש בסמים ואלכוהול, עבירות על חוק וכו', לעומת ילדים שנמצאים בסיכון משמעותי למגמות שליליות כמו ניצול ילדים, הזנחה ואלומות.

מההגדרות והנתונים אשר עולים בשנים האחרונות, ניתן לראות כי ישנם פערים בתפיסת מושגי סיכון ומוגנות, בין אנשי המקצוע מהדיסציפלינות השונות וכן בין אנשים מתרבויות שונות, כך שלמקומיות של המתבונן השפעה ניכרת על האופן שבו מתייחסים למושגים אלה (Roer-Strie & Nadan, 2020). הספרות בנושא רב תרבותיות מראה כי מה שנחשב למסכן בתרבות אחת יכול להיחשב כמגן בתרבות אחרת. כדוגמת סיכון רוחני המוביל לבחירה באירוסין בגיל צעיר כדרך של קבוצת מיעוט להגן על ילדיה, מפני מה שהיא חווה כסיכון, נחשבת כאפשרות מזיקה על פי קבוצת הרוב. בשנת 1998, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים הגדיר משפחות בסיכון לפי גורמי סיכון שונים אשר יכולים לנבוע: ממקור פנימי, תוך אישי, כגון: דימוי עצמי נמוך, תחושת ניכור וחוסר אונים. ממקור בין אישי, כגון: מעורבות אישית באלומות, בעבריינות או ניצול מיני; וממקורות חיצוניים כמו פגיעה מטרור או משבר הגירה (גרופר ורומי, 2014). הגדרות נוספות של סיכון התבססו על השתייכות הילדים למסגרת מטפלת, ועל רכיבי הסיכון בחייהם.

בדו"ח שמיד (2006) ילדים ובני נוער בסיכון הוגדרו ככאלה שנחשפים למצבים המסכנים אותם במשפחתם ובסביבתם וכתוצאה מכך נפגעת יכולתם לממש את זכויותיהם, על פי האמנה לזכויות הילד. הפגיעה מתייחסת לתחומים: קיום פיזי, פגיעה בלמידה ובאפשרות לרכוש מיומנויות, ברווחה ובריאות רגשית, השתייכות והשתלבות חברתית, הגנה מפני אחרים והגנה מפני התנהגויות מסכנות של הילד או הנער בעצמו.

כיום, מערכת הרווחה מגדירה ילדים ובני נוער בסיכון כמי שמצויים במצבים אשר עלולים לפגוע ביכולת הסתגלותם לבית הספר, לחברה ולמשפחה (יבלברג, 2013). הקושי להגיע להגדרה אחידה ומוסכמת יחד עם שילוב ממדים של סיכון כמו הזנחה או אלימות פיזית, יכול להעלות את המורכבות בהבנת הסיכון ובהתאמת הטיפול אליו. עם זאת, מתקיימת ביקורת נוספת על הגדרת הסיכון המתייחסת להגדרה כמתמקדת בפרט בהתעלם מהקשריו השונים. לצד שיח התפיסות השונות של מצבי סיכון עולה שיח נוסף

¹ חלקים מתוך הסקירה נסמכים על סקירת הספרות של צוות המחקר (שמר ואחרים, 2020), שהוגשה לתוכנית "עולים לדרך-קד"ם".

הנוגע לתפיסות מוגנות. צמד מושגים אלו אמנם בעלי משמעות הפוכה, אך לא ניתן לנתקם אחד מהשני, הם מבנים תלויי הקשר; כלומר, בתנאים מסוימים, דבר שנתפס כמסוכן יכול להוות אלמנט מגן ולהפך (Roer-Strie & Nadan, 2020). כך לדוגמה: בחברה החרדית השגחה על אחים נתפסת כגורם מגן עבור הילד המבצע תפקיד זה לעומת אנשי המקצוע שרואים בכך גורם סיכון בשל היותו ילד הורי (Nadan et al., 2018). סטרייאר ונדן (Roer-Strie & Nadan, 2020) מציעים לאמץ גישה ביקורתית ביחס לפרספקטיבה המהותנית הנוטה למצוא הגדרה אחידה למושגים אלו. כמו כן הם חותרים לשינויי בשיח השולט אצל אנשי המקצוע, משיח מהותני לשיח הבנייתי הרואה במושגים של "סיכון ומוגנות" של ילדים תופעות סובייקטיביות. נמצא, כי תחושת המוגנות של ילדים מושפעת לא רק מגורמים פסיכולוגיים, אלא גם מגורמים תרבותיים-דתיים (Schneider-Rosen & Cicchetti, 1986), מכאן ניתן להסיק שאם צריך להחליט מהם גורמי הסיכון והמוגנות בקרב ילדים יש לתת את הדעת להקשר התרבותי-חברתי שלהם. מודל קד"ם אשר מופיע בחלק הבא של הסקירה מיושם ברוח המשגות שהוצגו לעיל. על פי העקרונות של מודל קד"ם, כאשר מנסים לחלץ ילדים ממצבי סיכון יש לתת את הדעת על ההקשר התרבותי והמשפחתי בו הם נמצאים (Barn & Das, 2016).

קד"ם - קבוצת דיון משפחתית

"עולים לדרך-קד"ם" היא תוכנית הפועלת כיום כפילוט בשירותי הרווחה בישראל עם משפחות שבהן יש חשש כי יש ילדים במצבי סיכון. בתחילה התוכנית יועדה בעיקר למשפחות של קבוצות מיעוט בחברה הישראלית, ובהמשך הוחלט להרחיבה לאוכלוסיות נוספות (שמר ואחרים, 2020). תוכנית זו מציעה גישה חדשה ורדיקלית בתחום העבודה הסוציאלית עם משפחות, המבטאת את המעבר של העבודה הסוציאלית משיח הגנה על ילדים לעבר שיח לרווחת ילדים. השאיפה היא לסייע למשפחה להיות ריבונית על החלטותיה ועתידה. במסגרת תוכנית זו מתקיים דיון קבוצתי משפחתי (family group conference) המכונה "היוועדות" אשר בו המשפחה ותומכיה מכינים תוכנית של מענים לדאגות שהוגדרו כלפי הילד הנמצא במצב סיכוני. תהליך ההכנה להיוועדות והיוועדות מנוהלים על ידי מתאם המשמש כרכז ניטרלי של התהליך. כוחו של המודל טמון בפוטנציאל שלו להעצים משפחות ולהוביל לשותפות בין שירותי הרווחה לבין המשפחות (Brown, 2003; Natland & Malmberg-Heimonen, 2014; Roose et al., 2013). מודל קד"ם החל לראשונה בניו זילנד בשנת 1989 בשל ביקורות ותלונות של בני הקבוצה המאורית בפני הממשל, בנוגע לטיפול בבעיות משפחותיהם. התלונות היו סביב הטיפול בילדיהם באופן שלא תואם את אורח חייהם ותרבותם (Sundell, 2004). משם הופצה השיטה על פני מדינות נוספות. קד"ם יושם או נוסה בצורות שונות ב-30 מדינות עד שנת 2014 (Skaale Havnen & Christiansen, 2014). מהמחקרים עולה כי קד"ם איננה שיטה אחידה. היא התפתחה למספר פרקטיקות משתנות והותאמה להקשרים מקומיים לאורך זמן (Natland & Malmberg-Heimonen, 2014).

במדינות כמו ניו זילנד, הולנד ונורבגיה, מעוגנת הזכות לכנס קד"ם בחקיקה (Skaale Havnen & Christiansen, 2014). בקנדה, מחויבים עובדים סוציאליים להציע את התהליך ובארה"ב החוק כלל אינו מחייב הצעה של קד"ם, למעט, במקרים בהם קיים צו בית משפט. הגורם המפנה העיקרי לקד"ם במדינות השונות הוא שירותי הרווחה ויחידות הטיפול בילדים (Malmberg-Heimo, 2011; George Hull, 2011). בעלי המקצוע המפנים הינם בעיקרם עובדים סוציאליים (George Hull, 2011; Falck, 2006), בקנדה נדרשים העובדים הסוציאליים להיות בעלי ניסיון של חמש שנים ולעבור הכשרה נוספת על מנת להשתמש בהליך קד"ם (Rapaport et al., 2019).

עד כה, בישראל המודל הופעל במקרים של נוער עובר חוק. מחקר זה בוחן את תוכנית הפיילוט ליישום המודל בתחום רווחת הילד.

מודל קד"ם

מודל קד"ם הינו מודל המושתת על פרקטיקה שיתופית בין בני המשפחה לאנשי המקצוע ודוגל בהעברת הריבונות בקבלת ההחלטות ביחס לילדים לבני המשפחה. המודל מאפשר למשפחה לקחת אחריות אקטיבית על מצבה ולבנות תוכנית משל עצמה בעזרת סיוע ושיתוף של תומכים מהמשפחה ומהקהילה, מתאם ועובד סוציאלי (Barn & Das, 2016).

מודל קד"ם משתמש במונחים ייחודיים המשמשים את הקהילה המקצועית כיום. למשל, המושג "סיכון"/"בעיות" מוחלף במושג "דאגות" (concerns), "תוכנית המשפחה" (family plan) מחליפה את המושג "תוכנית טיפול" ומדגישה את מחויבות המשפחה לתהליך, "היוועדות" (conference) מחליפה את "ועדת החלטה" או "וועדת תכנון, טיפול והערכה", ומדגישה את ההיבט הדיאלוגי ריבוני במפגש זה. מושג ייחודי נוסף לתוכנית הוא "תומכים" (supporters), המבטא את המעגל הרחב המקיף את המשפחה ויכול לסייע לה בהגשמת התוכנית. על פי המודל יש להימנע ממילים ומאמירות העלולות להיחוות כשיפוטיות, מקצועיות, פטרוניות ומרוחקות. התהליך מכוון למציאת המשאבים והכוחות של המשפחה וסביבתה אשר מאפשרים לה להתבונן במרחב שונה על הדאגות המעסיקות אותה ולהיות מחויבת לתהליך. שינוי זה הינו רדיקלי בתפיסת העובדים הסוציאליים העוסקים באוכלוסיות של ילדים בסיכון.

השתתפות המשפחות בתהליך קד"ם מוצעת להם על ידי העובד הסוציאלי בלשכה לשירותים חברתיים, אשר משתפת אותן בתוכנית זו כאפשרות לבחירת הפתרון המותאם לצורכיהן. מרגע שמשפחה הביעה את הסכמתה ליטול חלק בתוכנית, מתחילים ליישם תהליך זה על פי השלבים הבאים: ההכנה, ההיוועדות, התכנסות חוזרת ויישום ובקרה. לביצוע שלושת שלבי העבודה הראשונים – ההכנה, ההיוועדות וההתכנסות החוזרת – אחראי המתאם (אלקיים, 2019; Malmerg-Heimonen, 2014) להלן פירוט השלבים במודל קד"ם:

שלב ההכנה

בשלב זה המתאם מבצע הכנה של כלל הגורמים להיוועדות. לאחר הסכמתה של המשפחה לקחת חלק בתהליך קד"ם יוצר המתאם קשר עם המשפחה לרבות הילד, אנשי מקצוע וכן עם כלל הגורמים במשפחה המורחבת והקהילה אותם מגדירה המשפחה כ"תומכים". מטרת השיחות שמנהל המתאם עם אנשי המקצוע ועם התומכים הן: להסביר את העקרונות של תוכנית קד"ם; להבין מהן הדאגות של התומכים ושל אנשי המקצוע בנוגע למשפחה ולפרט את הפתרונות שיש בידיהם להציע למשפחה זו. לבסוף על המתאם להסביר לתומכים על אודות הליך ההיוועדות ועל תפקידם בו (Skaale Havnen & Christiansen, 2014). כלל הגורמים מוזמנים להשתתפות בהיוועדות אליה הם עוברים הכנה.

שלב ההיוועדות

שלב זה מונחה על ידי המתאם בשותפות עם בני המשפחה. ההיוועדות נערכת מספר שעות, ומתרחשת במקום ניטרלי אותו בוחרת המשפחה. ברוב המקרים, המשפחה מארחת את ההיוועדות, ויש באפשרותה לקנות ולהכין את האוכל, בכדי לייצר אווירה בלתי-פורמאלית ונוחה ככל האפשר. ההיוועדות כוללת שלושה שלבים: בשלב הראשון, מתאר המתאם את סיבת ההתכנסות – מציאת מענים לדאגות עבור בני המשפחה בדגש על הילד/ים. לאחר מכן הוא מציג את סדר ההתנהלות וכללי הדיבור ולעיתים ההורים מודים ומברכים את המוזמנים. בהמשך, מועלים הכוחות והדאגות ביחס לבני המשפחה ומוצגים המענים לדאגות על ידי אנשי המקצוע, מתוך תמונת המשאבים הפנימיים והחיצוניים העומדים לרשות המשפחה.

בשלב זה יכולים בני המשפחה והתומכים להוסיף דברים ולשאול שאלות, כך שמתבצע דיון מעמיק בנוגע לבני המשפחה בדגש על הילדים (גוטמן, 2019). בשלב השני, אנשי המקצוע פורשים מן הדיון ומשאירים את המשפחה ותומכיה ל"זמן פרטי" בו הם מכינים יחדיו תוכנית משפחה, שתיתן מענה לדאגות שזוהו והוגדרו בחלק הראשון של המפגש. בשלב השלישי, אנשי המקצוע חוזרים לחדר והמשפחה מציגה את תוכנית המשפחה בפני הגורם המפנה, המאשר אותה או דן עימם בתיקונים אפשריים (אלא במקרים של הפרה בטיחותית או חוקית). ה"זמן הפרטי" מהווה זמן משמעותי בו מיושמת התפיסה של קד"ם. כפי שעולה מתוך סקירה של מדינות שונות המפעילות את מודל קד"ם, ביניהן ניו זילנד, ארה"ב, קנדה, הולנד ונורבגיה, עולה כי השפה, הערכים והעקרונות של קד"ם ובבסיסם הרעיון לפיו המשפחה היא מומחית לחייה ובעלת הזכות, האחריות הכוח והמשאבים לפתרון בעיותיה, מצויים באופן כמעט זהה בהצגה של המודל ברחבי העולם (Thornblad et al, 2016 ; Malmberg-Heimonen, 2011 ; George Hull, 2011).

עם זאת הגרסה האמריקאית נבדלת גם בשלב "הזמן הפרטי": בחלק מהמדינות בארה"ב שלב זה מתקיים בנוכחות אנשי המקצוע- הם אינם נדרשים לצאת מן החדר, להפך, הם מעודדים להישאר בחדר בזמן הדיון המשפחתי ולסייע. זמן פרטי למשפחות הוא אופציה ולא הכרח (Adams & Chandler, 2004). ההיוועדות מציבה את הילדים במרכז העניינים ומודגש כי ההתכנסות היא עבורם. בחלק מהמדינות שנסקרו ילדים יכולים לבחור אם הם רוצים להיות מעורבים בשלב ההיוועדות. ההעדפה בכל המדינות שילדים בכל הגילאים ינכחו פיזית במפגשים המשפחתיים ויתרמו להבנת הדאגות ותכנון התוכנית.

תוכנית המשפחה

תוכנית המשפחה מגדירה לפרטים באמצעות פעולות ברורות המוגדרות בלוחות זמנים ובציון הגורמים האחראים למימושם. המתאם בודק האם משתתפי התוכנית מבינים את משמעות התוכנית עבורם ומסכימים עליה. הוא מבקש מהם לחתום ומחלק לכולם העתקים של התוכנית הכתובה. בסיום חותמים כל הנוכחים על התוכנית הכתובה לפרטיה ומחולקים העתקים לנוכחים (שמר ואחרים, 2020).

יישום תוכנית המשפחה

להחלטות שהתקבלו בתוכנית המשפחה יש תוקף מחייב, וכל אחד מן הגורמים האחראיים למימושה מחויב לבצע את חלקו. זהו השלב בו התוכנית עוברת לליווי ע"י העובד הסוציאלי והמשפחה היא האחראית למימוש התוכנית. נקבע זמן מעקב מובנה ליישום התוכנית שנקבעה, לעיתים בצורת פגישת מעקב, לרוב בין חודשיים לשלושה, כאשר לפעמים המתאם לוקח חלק בפגישת המעקב הראשונה (שמר ואחרים, 2020). קיים מחסור במחקרים שעקבו אחר תוכנית המשפחה ואשר יכולים להעיד האם מודל קד"ם אכן מפחית מצבי סיכון, מקדם תמיכה ארוכת טווח באמצעות הרשת המשפחתית-קהילתית, והאם הוא אכן תורם לשיפור התקשורת ושיתוף הפעולה בין המשפחה לשירותי הרווחה (שמר ואחרים, 2020).

המתאם

המתאם הוא אדם ניטרלי שהוא לא קרוב משפחה או איש מקצוע בתחום רווחת הילד, ואשר עבר הכשרה ייעודית לתפקיד זה. הניטרליות שלו מתבטאת בכך שאינו מכיר את המשתתפים ואינו בקיא בהיסטוריה הטיפולית של המשפחה. בשלב ההכנה המתאם יוצר קשר עם הילד, שיש כלפיו דאגות (כאשר הילד בוגר), ועם משפחתו ועוזר לה למפות את האנשים הקרובים אליה. במקביל לשלב ההכנה של הילד והמשפחה, המתאם עורך פגישות אישיות עם תומכי המשפחה, לומד מהם על דאגותיהם וקשריהם למשפחה ומכינים להליך ההיוועדות (Sundell & Vinnerljung, 2004). בפגישות אלה התומכים שוטחים את דאגותיהם וגם חושבים על פתרונות מתאימים שהם יהיו שותפים בהם. לאורך כל שלבי התהליך, המתאם מאפשר לכול המשתתפים לקחת חלק, לבטא את דאגותיהם ולומר את דברם. יתר על כן הוא אחראי על תיאום הזמנים, הכנת המקום הנדרש לתהליך יחד עם המשפחה, הבאת כיבוד מתאים וכו' (Natland &

(Malmerg-Heimonen, 2014). אי השתייכותו של המתאם למוסד הפורמלי מסבירה את מוגבלותו להשפיע על סוגיות ארגוניות (Connolly, 2006b).

במרבית המדינות שנסקרו מנחה המתאם (coordinator), את קבוצת הדיון המשפחתית. המתאם מסייע למשפחה ולאנשי המקצוע להתארגן לדיון טכנית ורגשית. בארה"ב ישנן מדינות בהן מנהל ההיוועדות בפועל הוא מנחה (facilitator), שמצטרף לתהליך לצורך ניהול הכנס ואחריותו של המתאם מועברת לפן הלוגיסטי (Adams & Chandler, 2004). כעת אסקור את התאוריות המרכזיות עליהן מושתת מודל קד"ם. **תיאוריות מרכזיות המהוות תשתית לתוכנית "עולים לדרך-קד"ם"**

הספרות המקצועית העוסקת במודל קד"ם (FGC - Family Group Conference) מתייחסת להליך זה כהליך ייחודי המאפשר מעורבות של ילדים, בני משפחה ורשת משפחתית בתהליכי קבלת ההחלטות (Natland & Malmerg-Heimonen, 2014). אתייחס למספר גישות תאורטיות העומדות בבסיסו של המודל, להלן ייסקרו שלוש תאוריות מרכזיות: תיאוריה מודעת הקשר, תיאוריה אקולוגית מערכתית ותיאוריה להגדרה עצמית.

גישה מודעת הקשר

גישה מודעת הקשר (context-informed perspective) מתייחסת להתבוננות רחבה על ההקשרים השונים המשפיעים על האדם לרבות הקשר בין ההקשרים. לפי גישה זו אנשים חיים בתוך מארג של הקשרים, כדוגמת הקשר חברתי, תרבותי, פוליטי, ביטחוני, כלכלי, היסטורי ועוד, והם תולדה של הקשרים אלה. הגישה מודעת הקשר שואפת לזהות את ההקשרים הרלוונטיים להבנת חוויותיהם של הפרט, משפחות וקהילות, והיא מביאה בחשבון יחסי כוח בין הפרט, המשפחה והמערכות השונות המשפיעות על חייהם. ההקשרים משתנים תדיר, ואיתם משתנות תפיסות והתנהגויות. היבט חשוב בגישה זו הוא עקרון ההשתתפות ששם את הבנת נקודת מבטה של המשפחה בנושאים שונים כערך שיש ליישמו (Roer-Strie & Nadan, 2020).

כאמור גישה זו, מייצרת הבנה רחבה על חייו של האדם ומקדמת שיח פרטיקולרי המותאם לכל פרט ומשפחה וההקשרים הסובבים אותם. על כן, מניחה הגישה כי המשפחה היא ה"מומחית" לתיאור תפיסת העולם של חבריה ולמצבה ואיש המקצוע הוא זה אשר מנסה ללמוד את מקומו, מתוך שיח שאינו פתולוגי אלא שיח אמפתי פתוח ונתון לשינויים (רואר-סטריאר, 2016) שיח זה מנכיח את כוחות המשפחה ומייצר למידה משותפת ושיח ביקורתי הנוגע ליחסי הכוח וההדרה (Engdau-Vanda, 2020).

ניתן לומר, כי בבואנו לחקור את תהליך קד"ם עלינו להתייחס להקשרים השונים המשפיעים על המשפחות המשתתפות בו. ההכרות עם הקשרים אלה מאפשרת להבין לעומק את האתגרים עמן המשפחה מתמודדת, לבחון את המשאבים הקיימים לרשותה מבפנים ומבחוץ ולסייע לה להגדיר את מטרות תוכנית המשפחה. כאמור התהליך מסייע למשפחה לקחת אחריות על אתגריה ולהיות ריבונית על החלטותיה. מודעות למכלול ההקשרים מסייעת לזהות אנשים מסביבת המשפחה שעשויים להתגייס לתמיכה בה במהלך התהליך ואחריו, דבר שמתכתב עם התערבות המיישמת את הגישה רגישת-הקשר (context-informed perspective) השואפת לגייס מערכות שבאפשרותן לתמוך במקבל השירות. גישה זו רלוונטית לעבודה עם קבוצות מיעוט מוחלשות בהערכת הסיכון, ביצירת דרכי מניעה בתחום הגנת הילד, בבחירת סוג הטיפול להגנה על ילדים ולסיוע בתפקוד מיטבי של המשפחה (אינגדאו-ונדה, 2017).

לביסוס הגישה תרמה התיאוריה האקולוגית שפותחה על ידי ברונפנברנר (Bronfenbrenner, 1979) אשר טען כי התפתחות הילד מושפעת לא רק מהוריו, אלא גם מחברי משפחה אחרים ואנשים מחוץ למשפחה. גישה זו מתייחסת אל המערכת המשפחתית הרחבה יותר ואל ההקשר החברתי מעבר לגבולות המשפחה על ידי חקירת יחסים בינאישיים וקשרים בין רמות שונות של המערכת המשפחתית, הערכת

דפוסים מבניים רלוונטיים, בחינה של תהליכי תקשורת וכן של תנאי מחיה בסיסיים כגון: הכנסה, תעסוקה ודיור הולם (Karpelis, 2017). (ecological theory) התיאוריה האקולוגית - מערכתית מכוונת לראיית מכלול של גורמים המשפיעים על ההתנהגות האנושית ובכללם גורמים אינדיבידואלים, חברתיים סביבתיים ומאפיינים של הסביבה הפיזית, ואת ההשפעות ההדדיות שביניהם (Bronfenbrenner, 1979).

תיאוריית ההגדרה העצמית (Self-determination)

קד"ם מבוסס על תפיסה כי בני האדם הם אוטונומיים ובעלי מסוגלות לקבל החלטות ביחס לעצמם. תפיסה זו מתכתבת עם תאוריית ההגדרה העצמית המבטאת תפיסה הומניסטית, לפיה האדם מצוי במרכז והוא בעל הנטייה אוניברסלית לצמיחה פסיכולוגית והתפתחות. התאוריה מתייחסת לשלושה צרכים פסיכולוגיים בסיסיים המהווים יסוד למוטיבציה אנושית ולרווחה אישית ונדרשים להתפתחות אופטימלית של הפרט: (1) הצורך באוטונומיה: הצורך של היחיד להיות בעל אפשרות בחירה ולהיות עצמאי וחופשי מכפייה; (2) הצורך בקשר ובביטחון: שאיפת האדם להרגיש שיש בחייו אנשים שמחבבים אותו, שמבינים אותו ומקבלים אותו ושיש קבוצה שהוא חלק ממנה, שמספקת לו תחושת הזדהות והגנה; (3) הצורך בתחושת יכולת: צורך האדם לחוות את עצמו כמסוגל להגיע להישגים ולחוש בעל יכולת (Deci & Ryan, 1985). בהתאם לכך, בבסיס מודל קד"ם, שהוצג בסקירה זו, עומדת ההנחה שלמשפחות קיימת הזכות לתכנן את ההיוועדות, לבחור את תומכיהן ולתכנן תוכנית משפחה לפי בחירתם, לפי המענים שהם חושבים שמותאמים לילדם ולצרכיו תוך שמירה על מוגנותו, כאשר הם האחראים על התוכנית וביצועה (Maluccio & Daly, 2017). כמו כן, במדינות בהן מתקיים הליך קד"ם מודגשת חשיבות השתתפותם של ילדים ועל כן מספקים להם צורות שונות של השתתפות בתהליך ומעודדים אותם להביע את עמדתם על מנת שיחוו שליטה כלשהי על ההחלטות בנושאים הקשורים אליהם, תוך העצמתם לאורך התהליך (Thørnblad et al., 2016). קושר וכן אריה (2009) מציינים כי הזכות להשתתפות ילדים נוגעת גם להיבטים של הגדרה עצמית.

גישות מנחות בתוכנית "עולים לדרך- קד"ם"

מודל קד"ם שואף לקדם פרקטיקה שיתופית, שתאפשר השתתפות מרבית של משפחות עם ילדים במצבי סיכון ודאגה בהחלטות המשפיעות על חייהם. המודל משתמש בטרמינולוגיה אשר בבסיסה קיימים ערכים של שותפות, שיתוף והשתתפות. פרקטיקה זו מכירה בידע ובמומחיות של משתמשי שירותים, בזכותם הבסיסית להיות שותפים לתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לחייהם וכן בחשיבותו של הידע שלהם לביסוס יחסי העזרה ולהצלחתם (רוזנפלד, 1993). בשדה המקצועי טרמינולוגיית המושגים שותפות, שיתוף והשתתפות משמשים בערבוביה, למרות שהאבחנה ביניהם היא מהותית (שמר ושמיד, 2006). בחלק זה אסקור את המושגים הקשורים בפרקטיקה זו: "שותפות", "שיתוף" ו"השתתפות".

שותפות: שותפות הנה הפקה של צורות עזרה ממקבלי השירות, כלמידה מהם, תוך כדי יצירת דרכי העזרה יחד עמם (רוזנפלד, 1993). מושג זה נוגע למערכות יחסים שיש בהן הדדיות רבה ואף שוויונית, בעיקר בקבלת החלטות. איש המקצוע אינו מתעלם מן ההיררכיה הטבועה במערכות היחסים, אך מאפשר דרך פעולה חלופית, הממתנת את ההיררכיות הקיימות (שמר, 2019). לפי פרדיגמה זו, על איש המקצוע להאמין בלקוח כמקור ידע, ולוותר על השליטה הבלעדית בתהליך ובתכנון. משמעה של השותפות היא יצירת דרכי עזרה מתוך היכרות עם האנשים ועם מהות המצוקות.

שיתוף: שיתוף מבטא הזמנה למעורבות של מקבלי השירות לקחת חלק בתהליך שישפיע על חייהם. הזמנה זו יכולה להינתן למשל מאיש המקצוע, גורם ניהולי, גורם בעל סמכות חוקית או מנהיג בקהילה, אשר המשותף להם הוא השארת השליטה בקבלת החלטות בידיהם. לרוב שיתוף אינו אירוע נקודתי בזמן, אלא תהליך. כך למשל, שיתוף הורים וילדים ב"וועדות תכנון, טיפול והערכה" משמעו שיתופם כבר בשלבי

ההכנה ועבודה משותפת עמם בשלב יישום החלטות. לשיתוף דרגות שונות המבטאות רמות שונות של השפעה של המשתתף מרמת ידוע המשתתף באשר לנושאים הנוגעים בחייו, הליכים מניפולטיביים הנדמים כשיתוף אך מותירים לו השפעה נמוכה אם בכלל, שיתוף הכולל התייעצויות משמעותיות ולקחת חלק בתהליכי קבלת החלטות עד לריבונות המתבטאת בהכרה של המשתתף בסמכותו וביכולת שלו לפעול מתוכה (Arnstein, 1969).

השתתפות: מבטאת מעורבות של אנשים, כולל ילדים, בעיצוב חייהם. השתתפות הנה זכות אזרחית וערך מקצועי המיישם את ערך ההגדרה העצמית של מקבל השירות (Blitzer Golombek, 2006). התפיסה כי לכל אדם יש משאבים רבים להמשיך ולהתגבר על אירועים קשים שמאיימים עליו או על יכולת התמודדות שלו (Kelly & Gates, 2010), מאפשרת לגבש תפיסה הממוקדת במקבל השרות ומאמינה כי ברשותו קיים ידע שהינו רלוונטי להובלת תהליכי שינוי.

לפי שמר (2019) מערכת יחסים שיתופית הנו מונח כוללני המכיל בתוכו את המונחים שותפות, שיתוף והשתתפות. היא מתייחסת למודל שיתופיות מקיפה הכולל התייחסות לחמישה ממדים: המעשה המתייחס להפעלת המסגרת השיתופית; הקשרים המתבססים בו והמעצבים את החיבורים בין השותפים; הייעוד המבטא את תכלית ההתכנסות יחדיו; פוליטיקת היחסים הפנימיים והחיצוניים; והקשר המורכב שבו צומחים היחסים השיתופיים. האתגר של עובדים סוציאליים שמובילים שינוי בעבודה עם משפחות, כרוך ביכולת לעבור מגישה שיטתית לשותפות החותרת להפעיל אנשים להשתתף בתהליך הטיפול לשאלת הדרך בה ניתן לבנות את ההתקשרות של עובדים סוציאליים יחד עם משפחות (Roose et al., 2013). בהתאם לכך, ההתייחסות למשפחות כשותפים המומחים לענייניהם ולא כמטופלים (כהן, 2000) מובילה לשיח העוסק ביחסי עוצמה בתחום העבודה הסוציאלית. הדברים האמורים מתכתבים עם גישת הכוחות המוצגת להלן.

גישת הכוחות

גישה זו מבוססת על אמונה ביכולותיהם של פרטים, משפחות וקהילות להגדיר את רצונותיהם, ולפעול כדי לממשם. הנחת היסוד של גישה זו מושתת על תפיסה כי בכל אדם, פרט, משפחה או קהילה, ישנם כוחות ומשאבים שמסייעים להם להתמודד למשל, תקווה, אמונה עצמית, אמונה באחרים, חשיבה חיובית על היכולת ליצור שינוי, יכולת להחזיק יחסים של אהבה ודאגה, יכולת לתרום לסביבה, לבטא ולחוש שייכות לקבוצה קרובה או לקהילה. ייתכן שהאדם אינו ממצה את כולם או לחלופין מצבו הקשה אינו מאפשר לו להבחין בהם. אך הם עדיין קיימים ועלינו כאנשי מקצוע לסייע לאדם להיות מודע אליהם ולהשתמש בהם (כהן, 2000). לאור מצבים קשים כדוגמת הגירה, מחלה ועוני הכוחות הללו עלולים להיות מושתקים או מוחלשים או לחלופין לקבל פרשנות שונה (ATD Fourth World, 2017). בהתייחס למשפחות עם ילדים במצבי סיכון קיימים כוחות בסביבתם הטבעית, כמו משפחה מורחבת או משאבים של סיוע לכלכלי מארגוני צדקה קהילתיים שונים וכן אפשרויות למתן מענה טיפולי (Saleebey, 2009). העבודה על פי גישה זו מלמדת כי השוויון בין הלקוח לעובד סוציאלי רצוי ואף אפשרי. העובד הסוציאלי הוא בעל ברית בתהליך שיתופי המזמין את האנשים לזהות ולהתחבר מחדש למשאבים האישיים והחברתיים שלהם. בדרך זו מתאפשר מרחב חדש עבור האדם, מרחב המאפשר לאדם לשאת את קשייו, להתגבר על המכשולים בדרכו, להתנגד לדיכוי ולהתכוון לפעולה המותאמת ליעדיו ולתנאי חייו (Gray, 2011).

ברן ודס (Barn & Das, 2016) שחקרו את מודל קד"ם מציינים כי למשפחות רבות יש את הכוחות והמשאבים למציאת פתרון נכון עבורן. מידע ותמיכה שיינתן על ידי אנשי המקצוע יאפשר להם לקחת חלק בעיצוב הפתרון ובביצועו. בסקירה העוסקת במודל קד"ם (שמר ואחרים, 2020) מצוין כי יש להתייחס למשפחה כמפתח להבנת מצבם של הקטינים וכמשאב שרק בשיתוף פעולה עימם ניתן להיטיב את מצבם.

בנוסף, לקיחת האחריות של המשפחה על קבלת ההחלטות על גורל ילדיה מחזירה לה את עוצמתה ואת סמכותה כלפיהם (Merkel-Holguin, 2004).

העצמה

העצמה מוגדרת כתהליך אינטראקטיבי המתרחש בין הפרט לסביבתו, במהלכו משתנה תחושת העצמי, מחסר ערך לעצמי אסרטיבי ובעל יכולות (סדן, 1996). היא מתייחסת ליכולת של האדם להחזיק בגישה חיובית כלפי המסוגלות העצמית שלו, כך שהאדם חש שהוא מסוגל להשפיע על העולם החיצוני לצד יכולתו לפעול נגד דיכוי והשפלה (Song, 2012).

העצמה היא גישה מרכזית במודל קד"ם. היא מבטאת גישה מבוססת כוחות, המניחה כי למשפחות יש כוחות או פוטנציאל שניתן לחזק ולהביא לידי ביטוי, אפילו במשפחות בהן התפקוד לוקה בחסר. בהתאם לכך, המתאם שואל את בני המשפחה שאלות שיגרמו לבני המשפחה לחשוב על היכולות והכוחות הפנימיים של עצמם ושל שאר חברי הקבוצה המשפחתית. באמצעות עידוד העצמה המודל מאפשר לבני המשפחה לקבל החלטות על גורל ילדיה (פרט למקרים בהם קיים איום על מוגנות הילדים). לקיחת האחריות של המשפחה מחזירה לה את עוצמתה ואת סמכותה כלפיהם (Maluccio & Daly, 2017).

יחד עם זאת, ההעצמה מאפשרת לבני המשפחה לסמוך יותר על עצמם ועל התומכים שלהם ולהסתמך פחות על ארגוני תמיכה מקצועיים. בכך, הם הופכים למשתתפים פעילים בחברה, במקום ל"מקבלי שירות פסיביים" (Coehorst, 2015). העובדים הסוציאליים המאפשרים למשפחה ולתומכים מרחב בו ידונו בדאגות על הילד ובהגדרת פעולות לפתרון יכולים להשפיע על שינוי בתפיסה של המשפחה את עצמה. יתחיל תהליך בו המשפחה תאמין כי יש בכוחה ליצור שינוי, תחושת הבדידות תופחת ויתקיים מרחב בו שירותי הטיפול המקצועי יקטינו את מעורבותם בחיי הילד (Dijkstre, Creemers et al., 2016).

לסיכום, סקירה זו תורמת להבנת ההקשרים שבהם מצויות המשפחות המשתתפות בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם". בהתאם לכך ניתן לבחון את מושגי הסיכון/הדאגות והמוגנות ואת תפקידם של אנשי המקצוע הלוקחים חלק בתוכנית. בנוסף הסקירה מתייחסת לעקרונותיו של המודל ומשקפת את ההלימה שבין עקרונותיו ליישומו.

במהלך המחקר פרצה מחלת הקורונה בעולם והשליכה על האופן בו הוא התבצע. צוות התוכנית נאלץ להתאים את התהליך למציאות המורכבת שנוצרה וליישם מגבלות בהתאם להנחיות משרד הבריאות. לפיכך תהליכי ההכנה וההיוועדות נעשו חלקם בזום או במפגשי פנים אל פנים במרחב הציבורי, ולא בבתים. ההיוועדות לרוב עברה לשלב בין מפגש סינכרוני לאסינכרוני, כאשר לרוב המשפחה ונציגים רלוונטיים ממערכת הרווחה והמתאם יושבים יחדיו (לעיתים עם חלק מהתומכים), ואילו המשתתפים האחרים בזום. בנוסף, הכנת הכיבוד על ידי המשפחה לא התאפשרה בשל המגבלות.

סקירה זו תורמת להבנת חשיבותם של שלב ההכנה וההיוועדות. ככלל הכנת המשפחה להיוועדות וההיוועדות יוצרים עבור המשפחה מרחב בחירה, בו היא לוקחת אחריות על עתידה. תהליך זה יכול להעמיד בפני המשפחות והגורמים המלווים אותם דילמות ואתגרים אשר יש להתבונן בהם ולתת להם מענה. כאמור שאלות המחקר מאפשרות להבין את האתגרים והדילמות לאחר ביצוע התהליך. בנוסף, הסקירה מדייקת את ההבנה כי התהליך שנעשה עם המשפחות בקד"ם הוא חדשני ומאפשר ריבונות למשפחה, המחקר מאפשר ללמוד עליו דרך חווית אנשי המקצוע והמשפחות.

מטרת המחקר הנוכחי ושאלות המחקר

שאלות המחקר במחקר האיכותני נועדו להנחות את החוקרים במהלך המחקר, אך בה בעת להעניק להם גמישות לחקור את התופעות לעומקן. במחקר זה שאלות המחקר הן שאלות מסדר ראשון. כלומר, התשובות להן יתקבלו במישרין מתיאורים והסברים של הנחקרים (שקדי, 2003).

מטרת המחקר היא: בירור התפיסות והחוויית של המשתתפים בתוכנית קד"ם בשלב ההכנה וההיוועדות.

לפיכך המחקר מסתמך על, השאלות הבאות:

1. מה היא החוויה של הגורמים המעורבים בתוכנית בשלב ההכנה וההיוועדות?
2. מה הן התרומות, הדילמות והאתגרים העולים בשלב ההכנה וההיוועדות בקרב הגורמים הלוקחים בה חלק?
3. כיצד לתפיסתם של המעורבים בתוכנית, מתבטאת ההשפעה של שלב ההכנה וההיוועדות על הקשר בין המשפחה והגורמים המלווים אותה?

מתודולוגיה

שיטת המחקר

המציאות החברתית הינה תוצר של תהליכים פרשניים המושפעים ממבנים אישיים ואישיותיים ואף ממבנים חברתיים כמו מעמד או לאום (קסן וקרומר נבו, 2010). לפיכך, חוקרים איכותניים חוקרים דברים בסביבתם הטבעית, ומנסים לתת לתופעות פשר או פירוש במונחים של המשמעויות שאנשים נותנים להם (תובל-משיח וספקטור-מרזל, 2010). מחקר זה נערך בגישת המחקר האיכותנית-נטורליסטית בה החוקרת מעוניינת לחקור בצורה קרובה-לחוויה את ההבניה הייחודית של עולמם של משתתפיו, מתוך השקפה קונסטרוקטיביסטית לפיה תופעות מובנות מנקודת המבט של מי שחוה אותן (שקדי, 2003).

המחקר נסמך על מדגם במתודולוגיית חקר מקרה המבקש ללמוד על החוויות של המעורבים בהליך קד"ם דרך פרספקטיבות שונות בשלב ההכנה וההיוועדות. לפי פטון (Patton, 2015) חקר מקרה הוא תהליך למידה של יחידה מסוימת כדוגמת אדם, משפחה, אירוע, תוכנית, ארגון וקהילה, שבו חוקרים את יחידת הניתוח המוגדרת כ"מקרה" לעומק ובפירוט רב, בזיקה להקשר מסוים ובאופן כוללני (הוליסטי). במחקר זה המקרים נבחרו לפי המשפחות המשתתפות בתוכנית. שקדי (2003) מציין כי חקר מקרה הוא האסטרטגיה המועדפת במחקר איכותני מכיוון שהוא מאפשר לחקור את התופעה על כל מורכבותה. כל משפחה שנדגמה כללה את הגורמים הלוקחים חלק בתהליך ההכנה וההיוועדות (הורה, ילד, תומך, עו"ס ומתאם). עם זאת, שיטת הניתוח לא התמקדה רק בחקר מקרי המשפחות אלא בהבנת התפיסות של התהליכים והשפעתם על משתתפי המחקר בהקשר קטגורי של זהותם ותפקידם, כאיש מקצוע או כאחד מבני המשפחה. בחירת המרואיינים לצורך מחקר זה נעשתה מתוך מגמה לשמוע את קולותיהם של הפונקציות השונות הלוקחות חלק בתהליך קד"ם.

משתתפי המחקר והמדגם

משתתפי המחקר הם הורים, ילדים, תומכים, מתאמים ועובדים סוציאליים השותפים בהליך קד"ם. מגוון זה נועד לאפשר הבנת נקודות מבט שונות על תהליך ההכנה וההיוועדות. היות ומדובר במחקר איכותני, החוקרת שאפה למצוא מרואיינים שבאמצעותם תוכל להשיג מידע עשיר ומעמיק ככל הניתן. לכן, נבחרה שיטת דגימה מכוונת, שבה המשתתפים נבחרים לאור עמידתם בקריטריון של השתתפות בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" והיותם בסיום שלב ההכנה וההיוועדות (Patton, 2002). כחלק מהשתייכותי לקבוצת המחקר, ראייתי גם בני משפחה, תומכים, עובדים סוציאליים ומלווים המצויים בשלב יישום תוכנית

המשפחה. אף כי ניתחתי רק את החלק השייך לשלב ההכנה וההיוועדות מחלק ראיונות אלו. התנסות זו אפשרה לי להתבונן בפרספקטיבה רחבה על תהליך קד"ם ועל יישומו. לצורך ביצוע המדגם, החוקרת פנתה ראשית אל המתאם המלווה את המשפחה. לאחר מכן, החוקרת פנתה אל המשתתפים באמצעות פנייה טלפונית. היא פרטה את מטרות המחקר ובקשה את הסכמתם להשתתף בו. בסך הכל נחקרו 22 משתתפים, 12 ראיונות נערכו זמן קצר לאחר ההיוועדות ו-12 נוספים היו ראיונות משולבים עם שלב היישום (כוללים התייחסות לשבי ההכנה, ההיוועדות ויישום תוכנית המשפחה). תחילה, משתתפי המחקר ענו על שאלון שכלל פרטים דמוגרפיים וכן חתמו על טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר. למשתתפים הובטחה סודיות (ראו נספח 1).

כלי המחקר ודרכי איסוף מידע

המידע נאסף באמצעות ראיונות חצי מובנים, בהם ניתן להשתמש כאשר יש צורך בגמישות ובשאלות המתייחסות לנושאים כלליים לצד צורך במיקוד ברעיונות הנידונים במחקר (Ayres, 2008). מדריך הריאיון נגזר משאלות המחקר ונבנה בצורה מותאמת לכל מרואיין מקבוצת התייחסות (ילד צעיר, בן נוער, הורה, מתאם, עו"ס), הריאיון מתמקד בבירור תפיסותיהם וחוויותיהם. מדרכי הריאיון מצורפים כנספחים (ראו: נספח 2 - נספח 6). בשל מגפת הקורונה, נמנעו מפגשים פרונטליים, והראיונות התקיימו באופן מרוחק - באמצעות תוכנת זום או טלפונית, לפי בחירת המרואיינים. אורך הריאיון המשוער נע בין שעה לשעה וחצי. בהסכמת המרואיינים, כל הראיונות הוקלטו ונמחקו מיד לאחר שקלוטם. לצד הראיונות המוקלטים, ערכה החוקרת יומן שדה בו כתבה את התרשמויותיה מיד בתום הריאיון, וכן תחושות ומחשבות שעלו אצלה בזמן הריאיון. כמו כן, צוינו ביומן אירועים שקרו במהלך הריאיון ולא באו לידי ביטוי בהקלטה, כמו כניסת אדם אחר למקום הריאיון.

בנוסף, החוקרת קבלה את תוכנית המשפחה של כל משפחה. כל אלו סייעו להעמקת חקר המקרה בזמן ניתוח הנתונים.

מיקום החוקרת ביחס למחקר

במחקר האיכותני החוקר משמש ככלי המחקר המרכזי לאיסוף הידע ולניתוח הנתונים. הוא מעוניין לדעת כיצד התופעות הנחקרות מובנות על-ידי אלו החווים אותן והמעורבים בהן, ולשם כך, הוא משתמש בהבנה שלו את המציאות ובראיית עולמו. על-כן, היחס בין חוקר בפרדיגמה האיכותנית ומושא החקירה אינו יחס של סובייקט-אובייקט, אלא של סובייקט-סובייקט (שקדי, 2003). לפי גישה זו, החוקרת הינה כלי המחקר העיקרי (Lincoln & Guba, 1985). על-מנת להבין את מיקומה של החוקרת ביחס לנושא מחקר זה וביחס לנחקרים עצמם, מובא להלן תיאור קצר אודותיה:

החוקרת הינה סטודנטית לתואר שני בעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית אשר הוכשרה בקורסים שונים במחקר איכותני במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית. במהלך שנות עבודתה של החוקרת כיועצת בבי"ס שש שנתי פגשה נערות במצבי סיכון ואת בני משפחתן, דבר שאפשר לה נגיעה בסיפורן האישי של משפחות אלו, ומפגש עם רצון לצאת ממעגל הסיכון. כיום החוקרת עובדת כיועצת לגיל הרך-במגזר החרדי, במסגרת זו היא פוגשת הורים המתקשים להעניק נוכחות הורית מגדלת, המאפשרת לילדיהם מרחב פוטנציאלי. החוקרת גדלה בעיר לוד ומגיעה ממשפחה דתית שהתמודדה עם משבר כלכלי עם עלייתה לארץ. העיר בה גדלה החוקרת והאוירה בה מייצרים את החיבור לאוכלוסיות מוחלשות. רקע זה יכול לסייע במפגש הבין אישי ולהוביל להבנת המורכבות המתקיימת בהליך קד"ם הן לאוכלוסיות הסיכון והן לאנשי המקצוע.

ניתוח הנתונים

ניתוח הנתונים התבצע בצורה תמטית, התהליך התבסס על תהליכי פירוק והרכבה מחדש של תמות באופן אינדוקטיבי. זאת על-ידי קריאה חוזרת של הראיונות, תוך זיהוי של נושאים העולים מן הנתונים, קידודם, חיפוש קשרים בין הנושאים השונים וקיבוצם לתמות מרכזיות ולתתי תמות, במטרה לענות על שאלות המחקר (צבר בן-יהושע, 1995; Patton, 1990). הניתוח התייחס למילים ולתיאורים של המרואיינים המשקפים את הרגשות, המחשבות, האמונות והידע שלהם, נעשה שימוש בתוכנת ניתוח נתונים איכותניים הנקראת MAXQDA.

אמינות המחקר

לינקולן וגובה (Guba & Lincoln, 1994) הציעו את המושג "ראוי לאמון" כאמת מידה לאיכות המחקר האיכותני. כלומר, אמת מידה לכך שהמחקר בוצע באופן שהממצאים בו ראויים לאמון. חיזוק מידת האמון בנתוני מחקר זה התבצע בכמה דרכים שונות. הראשונה היא סיפוק תיאור עשיר ומפורט של הנתונים, כך שהקוראים יוכלו להשתתף בתיאורי החוקרת באופן אמפטי. משמע, להעמיד את עצמם במקומו של האחר. אמפתיה זו חיונית כדי להבין איך האחר, משתתפי המחקר, מרגישים וכדי לרדת לעומקה של החוויה (Guba & Lincoln, 1994).

הדרך השנייה לחיזוק מידת האמון בנתוני המחקר היא הצלבת נתונים - ממצאי מחקר זה נידונו עם ממצאי מחקרים איכותניים קודמים שעלו מן הספרות המחקרית אודות תוכנית קד"ם. דרך נוספת לחיזוק האמון בממצאים הייתה השוואת פרספקטיבות שונות לניתוח הנתונים. כלומר, נערך דיון על העולה מן הנתונים יחד עם שאר חברות קבוצת המחקר.

צעדים נוספים שננקטו במחקר זה כדי להגביר את אמינותו הם: הצגת נקודות מבט מגוונות אודות סיטואציה אחת, והצגת תפיסותיהם של משתתפי המחקר בנוגע לנושא המחקר (צבר בן יהושע, 2016)

היבטים אתיים

במהלך עריכת המחקר עלו מספר סוגיות אתיות. ראשית, הנושא עלול להיות מציף רגשית עבור המרואיינים, וייתכן שבעיני חלקם השאלות יתפסו כפגיעה בפרטיותם. יחד עם זאת, קיים חשש לחיסיון המרואיינים - חברי המשפחה ואנשי המקצוע כאחד. החשש כי חשיפת זהותו של מי מהמרואיינים עשויה לגרום נזק, גובר בתוכנית כמו "עולים לדרך-קד"ם" בה קיימת היכרות טובה של הנפשות הפועלות זו עם זו. על מנת להתמודד עם סוגיות אלה, הוגש טופס אתיקה לוועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית. מטרתו של מסמך זה הינה לאפשר לנו לחזור ולוודא שאנו מקפידות לשמור על הגינות ויושרה כלפי המרואיינים.

בהתאם לאישור האתיקה, על מנת ליצור שקיפות ואמון ביני לבין המרואיינים, השתמשתי במספר אסטרטגיות: בתחילת הריאיון הקראתי למרואיינים את טופס ההסכמה מדעת (נספח 8) שהבהיר את מטרת הריאיון. בנוסף, הזמנתי את המרואיינים להקשיב להסברים אודות המחקר (שקדי, 2003). כמו כן, הקפדתי על ניסוח שקול מפאת הנושא האישי שבו עוסק המחקר, ואפשרתי לבחור לא לענות על שאלות שמסבות אי נוחות או שהמרואיינים לא מעוניינים לענות עליהן מסיבות אחרות. בנוסף, הפעלתי אמצעי אבטחה כדי להבטיח את חשאיותם של המרואיינים: מחיקת הראיונות מהזום; תמלול הריאיון בוצע ללא פרטים מזהים; במהלך ניתוח הממצאים, הוסבו וטושטשו פרטים שעלולים לגרום לזיהוי המשתתפים (כגון: שמות, ומקום מגורים) ומי שנחשף לניתוח הנתונים היה צוות המחקר בלבד. המידע נשמר בקובץ ממוחשב במחשבינו האישיים בלבד המוגנים בסיסמה, בשמות בדויים, וללא פרטים מזהים של משתתפי המחקר.

פרק הממצאים

מטרת המחקר הנוכחי הינה לבחון את חוויותיהם, תפיסותיהם, עמדותיהם והשקפותיהם של משתתפי המחקר ביחס לתהליך ההכנה וההיוועדות. ניתוח הנתונים שעלו מן הראיונות העלה שלוש תמות מרכזיות: **התמה הראשונה** עוסקת בחוויית ההיוועדות ובאופנים השונים שחוו אותה משתתפי המחקר. בנוסף, ישנם שלושה אתגרים מרכזיים שעולים מתוך התבוננות בתהליך. האחד הוא סוגיית שיתוף ילדים, השני הוא גיוס תומכים והשלישי מתייחס להקשרו של מחקר זה, מגפת הקורונה שהשליכה על תהליך ההכנה וההיוועדות. **התמה השנייה** משקפת את המורכבות הקיימת ביחסייהן של העובדים הסוציאליים משרותי הרווחה, לבין המשפחות להן מוצע קד"ם. מורכבות זו באה לידי ביטוי בחוסר אמון הדדי. נמצא כי ישנן עמדות אותן מחזיקים העובדים הסוציאליים, לצד פרקטיקות בהן הן עושים שימוש בתהליך ההכנה וההיוועדות שמקדמות יחסי אמון ומשפיעות על הקשר שבין המשפחה והגורמים המלווים אותה. **התמה השלישית** מתייחסת לפרקטיקה שיתופית ריבונית, המיושמת במהלכו של תהליך קד"ם, המחזקת את היכולת של המשפחה לקחת אחריות ובעלות עליו. הדברים המובאים מציגים את תרומתה ואת האתגרים בדרך למימושה.

יש לציין, כי המחקר נערך בתקופת הקורונה, משבר שהשפיע על קיומו של התהליך. הממצאים יועלו מתוך הסתמכות על ראיונות ויומן המחקר.

תמה ראשונה: חוויית ההיוועדות – נקודות מבט שונות

ההיוועדות היא קבוצת דיון משפחתית אשר מנסה ליצור חוויה עוטפת למשפחות המשתתפות בה, לבנות תקשורת טובה בין המשתתפים ולפעול באחריות משותפת להצלחת התהליך. כמו כן, בתהליך זה מתכנסים המשפחות, התומכים וכלל הגורמים המקצועיים. ההיוועדות כוללת מספר שלבים: סבב הכוחות והעלאת הדאגות, הזמן הפרטי בו המשפחה מקבלת החלטות אשר נידונות בשלב השלישי בו חוזרים אנשי המקצוע לחדר עד לאישורה של תוכנית המשפחה.

בתמה זו נתמקד בחוויותיהם של משתתפי המחקר את ההיוועדות, כמו כן, נתייחס למקומם של הילדים בתהליך ולקיומה של ההיוועדות בתקופת משבר הקורונה.

1.1 כוחו של סבב הכוחות

סבב הכוחות נערך בשלב הראשון של ההיוועדות. בסבב זה כל אנשי המקצוע והתומכים מעלים את חוזקותיה של המשפחה. תת תמה זו, מציגה את עוצמתו של סבב הכוחות ואת האפשרות שהוא יוצר עבור המשפחה לפגוש ביכולותיה. הוא משמש כפרקטיקה בהיוועדות ומתבסס על תפיסה המניחה כי למשפחות יש את הכוחות והמשאבים להתמודד עם הדאגות המטרידות אותן. תפיסה זו, מסייעת הן לאנשי המקצוע והן למשפחות להתמקד בכוחות ולתת להן מקום. כל משתתפי המחקר הדגישו את עוצמתו והיותו משמעותי עבורם. מדבריה של נורית המתאמת של משפחת ציון עולה כי סבב הכוחות קידם את ההיוועדות: כן היו הרבה דברים שקידמו קודם כל הכוחות, למרות שפה לא היה הרבה תומכים להגיד. גם העובדת סוציאלית הקריאה כוחות שהדודה אמרה. גם הבן מאיטליה, הספקתי לדבר אתו לפני שנסע, אז הוא גם אמר כוחות אז הקראתי. היו בסופו של דבר הרבה כוחות. וזה תמיד נורא חזק גם כוחות של האמא, האמא מאוד ככה זה נגע לליבה, אחר כך היתה את החונכת בזום, היא הייתה מאוד מאוד מרגשת. ההורים הסתובבו והיה חשוב להם לשבת מול.

מהציטוט לעיל עולה כי סבב הכוחות הוא חוויה משמעותית וחזקה. למרות העובדה שבהיוועדות זו לא נכחו תומכים, לאנשי המקצוע היה חשוב שהמשפחה תפגוש בכוחותיה. המתאמת ציינה שבקשה מהתומכת, שלא נכחה בהיוועדות, להציג את הכוחות של האם והילדים בהיוועדות כפי שהם הובאו בפניה. נראה כי הצורך

להקשיב לכוחות היה נוכח גם אצל המשפחה, הדבר מקבל ביטויי בשינוי המקום הפיזי של ההורים על מנת להקשיב פנים אל פנים לכוחות. בנוסף, עוצמתו של סבב זה מצויה במתן תוקף לכוחות הקיימים אצל בני המשפחה וביכולתו לגלות כוחות חדשים ולייצר שינויי גם לאחר ההיוועדות. דוגמה לכך, מצויה בדבריה של גרסיה, האם ממשפחת ציון:

בביה"ס לא הצליחו לתת לה מה שהייתה צריכה לקבל, וכשנתנו המלצות על ילדה למתאמת אז אמרו שהיא כזה חסרת מוטיבציה, ואין לה כוח, והיא לא רוצה. אני מאוד התעצבנתי כי אני יודעת שהיא ילדה שמאוד רוצה, ויש לה מוטיבציה, אבל לא מתייחסים אליה. את מבינה אין לה מאיפה לקחת את זה, אז שגילי [החונכת] פתאום עלתה לזום ואמרה להיפך, 'היא מלאה במוטיבציה והיא מצליחה'. 'והנה מה הצלחנו לעשות', אז זה נתן לה גב פתאום. עד עכשיו זה עובד, עד עכשיו היא כל יום לוקחת ספרים, והיא קוראת, והיא כותבת, זה לא נגמר.

נוסף לכך, ההיוועדות תורמת ליצירת תגובת שרשרת בראיית הכוחות אצל משתתפיה. גרסיה, האם ממשפחת ציון, מתארת דינמיקה זו שהתרחשה אצל לוסיאנה, בתה:

במהלך ההיוועדות היא דברה, שאלו אותה והיא ענתה בסבב הכוחות, דברה עלי ועל אחיה. שאלו אותה מה את אומרת על מנואל, אחיה, והיא ספרה שהיא חושבת שהוא ילד טוב, אם קצת יעזרו לו יהיה טוב. שאלו מה הוא יודע, ומה הוא אוהב, היא ספרה שהוא יודע לרקוד ולשיר, והוא מתעניין באומנויות ודברים כאלה. פתאום יצא לה לספר דברים, היא הייתה מדברת כמו גדולה. זה הפתיע אותי.

בדבריה אלו, גרסיה מייצגת תפיסה לפיה המודעות של האדם, לכוחות והמשאבים הקיימים בו, מאפשרת לו לעשות בהם שימוש. סבב הכוחות, הקיים בהיוועדות, מהווה הזדמנות להזמין אנשים, לזהות ולהתחבר מחדש למשאבים האישיים והחברתיים שלהם. גרסיה, שבתחילתו של הריאיון דברה על אי הנוחות לדבר בפורום שהתכנס בהיוועדות מציינת, כי שיקוף הכוחות בהיוועדות היווה נקודת מפנה שאפשרה לבתה להתבטא, ולה כאם לפגוש חלקים שלא ראתה קודם לכן. לא רק שלוסיאנה הצליחה להשתמש במשאביה, אלא שהיא הצליחה לפגוש גם בכוחות של האחר (אחיה). דברים אלו מדגישים את האיכויות שבסבב זה. בדומה לכך, מציין שמואל תומך של משפחת אליזרוב, עובד סוציאלי במקצועו, את ההיוועדות כהזדמנות להסתכלות אחרת. משפחת אליזרוב היא משפחה שטופלה ברווחה במסגרת חוק נוער לפני העברתה לקד"ס. להלן דבריו:

גם הדרך...איך שזה הופעל, אני נחשפתי לכלי שלא הכרתי אותו דרך העבודה בעבר... זה סוג של ועדה עם צוות רב מקצועי, אבל הוא עם גופים נוספים, עם גוף שהוא חיצוני. משהו שנותן איזשהו אופציה להסתכלות אחרת, וגם איזשהו משהו קצת יותר חיובי ואופטימי.

מהכתוב ביומן החוקרת נמצא, כי סבב הכוחות עבור המשפחות מהווה פתח של תקווה. בהיוועדות בה צפיתי, נראה היה כי הסבב הפתיע את המשתתפים בו, גם הילד וגם הוריו הקשיבו למסר לא מוכר, אמירות שנותנות מקום לכוחות ויכולות. הדברים שנאמרו בסבב זה נגעו לליבם של כל המשתתפים. גם אנשי המקצוע מבינים את חשיבותו של סבב הכוחות, אדגים זאת בדבריה של שמחה, עובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט:

ואני לא אשכח שעשינו סבב של החוזקות, אז לאימא פשוט לא היה מה להגיד. התחננתי שתגיד אפילו חוזק אחד, לא משנה, אפילו שתגיד דברים שהיו לפני 30 שנה, העיקר שתגיד משהו. בשבילו היה לי קצת קשה.

שמחה מתארת כיצד היא חוותה את חוסר היכולת של אימו של אב המשפחה להתייחס לכוחותיו. היא משתמשת במילה "תחנונים" ובכך מבטאת את הצורך הגדול של האב, בעיניה, לפגוש בכוחותיו במעמד זה של ההיוועדות. היא מרגישה את הקושי של האב ונותנת לקושי מילים בראיון. נראה כי, שמחה מאמינה שפרקטיקה זו של קד"ם חשובה למשפחות ולא ניתן לקיים את התהליך בלעדיה.

בתת תמה זו הוצגה העוצמה העומדת בבסיסו של סבב הכוחות בעיני המשפחות ואנשי המקצוע. מן הממצאים עולה, כי אנשי המקצוע והתומכים הצליחו לפגוש את הכוחות הקיימים אצל המשפחות, ולשקפם במהלך ההיוועדות. למעט, העובדת סוציאלית של משפחת אליזרוב שלא ראתה את כוחות המשפחה והתמקדה במוגבלותה של האם. כפי שצוין לעיל, סבב הכוחות מהווה את השלב הראשון של ההיוועדות, אחריו ישנם שלבים נוספים שיכולים להשפיע על האופן בו יחוו המשפחות, התומכים ואנשי המקצוע את ההיוועדות, על כך אדון בתת התמה הבאה.

1.2 בין רגעים מכוננים לטראומה

תיאורים רבים ניתנו ע"י משתתפי המחקר בהתייחסותם לחוויית ההיוועדות, החל מתיאורם אותה כחווייה משמעותית שבה רגעים מכוננים, יקרים ומרגשים ועד להיותה חוויה כואבת החושפת את הסיפור המשפחתי, האתגרים והדאגות עמן מתמודדות המשפחות. עבור חלק מהמרואיינים ההיוועדות נתפסה כחסרת משמעות ועבור אחרים היא היוותה תחילתה של יציאה מאזורי מצוקה וקושי. ההתייחסויות השונות של המרואיינים, בהקשר זה, אפשרה לפגוש גוונים שונים המאפיינים את חוויית ההיוועדות. מרבית משתתפי המחקר הצביעו על היותו של תהליך קד"ם נקודת מפנה בחייהם דוגמא לכך מובאת בדבריו של מרדכי, האב במשפחת דביר:

לפי דעתי, התובנה מהתוכנית של קד"ם, לפני שבאים לאנשים ונותנים מענה שיציעו את קד"ם. לא ידעתי שיש קד"ם, חשבתי להביא עורך דין וללכת לבית משפט. היה שלב מפתיע, ההיוועדות.

לשאלתי, איך הילדים חוו את ההיוועדות?, השיב האב: זה נתן להם קרש קפיצה לעשות מהלך, והיה שינוי עצום ביחס שלהם לביה"ס. הם התחילו ללכת לביה"ס, לא במאה אחוז הצלחה, אבל זה גם משהו. מרדכי מגדיר את ההיוועדות כשלב מפתיע. העובדה שההורים מופתעים ממה שקורה מלמדת שהם נחשפים בתהליך לדינמיקה אחרת שאינה מוכרת להם. גם לינדה, התומכת של משפחת סוארס, מתארת את העמדה של המשפחה במהלך ההיוועדות כמפתיעה: "השלב הוא משמעותי, מאפשר ומקדם את היכולת לצרוך עזרה". לדבריה, המשפחה לא "נכנסה לעצמה" כאשר התחילו לדבר על הדאגות ולחשוף את הסיפור המשפחתי, אלא הייתה מוכנה לקבל עזרה.

נראה כי, ההיוועדות מאפשרת למשפחות להביא את עצמן לידי ביטוי באופנים שונים. שמחה, עובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט, ציינה כי בהיוועדות קיימים רגעים מרגשים, רגעים בהם בני המשפחה אינם נמנעים מלהגיד את שעל ליבם. בדומה לכך, דבורה, התומכת של משפחת דביר, מציינת כי ההיוועדות אפשרה לשיר, הבת, לבטא את עצמה, להלן דבריה:

שיר, שלא הייתה דברנית, קבלה ביטחון ולה זה היה טוב, היא דברה לעניין בהיוועדות, הפסיכולוגית שלה הייתה שם והכינה אותה.

דבורה, מייחסת חשיבות להכנתה של שיר להיוועדות. נראה, כי איש המקצוע נדרש להבהיר לילד את התהליך, על מנת לאפשר לו מרחב לבטא את עצמו, להתייחס לצרכיו ולהרגיש מוגן. זוויית ראייה נוספת, עולה מדבריה של מיכל, הבת ממשפחת ישראל, שמתייחסת לסבב הדאגות במהלך ההיוועדות כמאפשר למידה. להלן דבריה:

"תכלס, בעיקר השיחה הזאת שהייתה פה בשולחן, שכל אחד אמר משהו על השני, מבחינת הדברים הפחות טובים, ומזה למדנו מה לתקן. את יודעת לא כל יום מדברים על זה באופן ככה פתוח וזה רשום לך מול העיניים. אתה לוקח את זה לתשומת ליבך ומשפר".

מיכל מדגישה שדווקא השיח הפתוח על הדאגות, הוא שאפשר להתמקד בהם וליצור שינויי.

עד כה, הוצגו חוויותיהם של משפחות ואנשי מקצוע, אשר חוו רגעים מכוננים ובעלי ערך. אציג להלן, עמדות אמביוולנטיות של המשפחות ואנשי המקצוע ביחס להיוועדות. גבריאלה, תומכת של משפחת אברהמי, מציגה עמדה אמביוולנטית לגבי ההיוועדות. היא מתייחסת לעמדתה של האם שחויית ההיוועדות היתה קשה לה, ומסבירה כי ההתכנסות יכולה להיות מביכה מצד אחד, ומנגד יכולה לתת תחושה של מחויבות והתייחסות רצינית לדאגות של המשפחה. במהלך הריאיון, גבריאלה עוברת מהמקום שלה כתומכת אל המקום שלה כאיש מקצוע. מדבריה עולה כי, תפקידו של איש המקצוע במהלך ההיוועדות הוא להחזיק עמדה זו המתקיימת אצל המשפחות המשתתפים בה. גם שמואל, תומך של משפחת אליזרוב, מציג עמדה זו של בני המשפחה החווים את ההיוועדות. הוא מציין כי השתתפותם של אנשים רבים בהיוועדות יכולה להתפרש כחוויה של התעניינות ורצון לסייע, לצד הקושי לחשוף את ההתמודדות המשפחתית והקשיים ההוריים. כמו כן, שמחה עובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט, מביעה עמדה דומה ומציגה את התנועה שבין ההקשר האישי להקשר המקצועי בחוויית ההיוועדות:

תחושה לא הכי נעימה. אתה פותח את הכל. נכון, אחים וזה אבל לא כל האחים הכי קרובים ומשתפים ויודעים על הבעיות של כל אחד. אז ככה היה לי לא נעים. אבל אני כאשת מקצוע, כעוסיית של המשפחה... וואי, מה זה! הייתי הכי גאה שאחרי כזה מאמץ הגענו לזה. אני אומרת לך, כל הזמן אמרתי: וואו, מי בכלל חשב שנשב ככה, באמת היה מרגש. כל השעות האלה אני רק ישבתי והתרגשתי כאשת מקצוע. אבל כבן אדם, לא היה לי כל כך פשוט. טוב, מתוך דאגה לו ולפרטיות שלו, למה שהוא חווה ולמה שהא עובר.

האופן בו חוותה שמחה את ההיוועדות מדייק את הצורך להחזיק, כאיש מקצוע, את התחושות השונות שיכולות לעלות בהיוועדות. מצד אחד תחושה של גאווה, רגע יקר בו מצליחים להתכנס עבור מטרה בעלת ערך, ומנגד נגיעה באזורי הכאב המלווים את החשיפה של הסיפור המשפחתי בהיוועדות. נראה כי, מתקיימת סתירה פנימית אצל שמחה, כאשר ה"כובע" המקצועי מגן עליה, לעומת, ה"כובע" האישי שמוביל להזדהות עם המשפחה. מדבריו של נסים, האב ממשפחת בוחבוט, עולה כי היכולת של שמחה להחזיק את הקשיים במהלך ההיוועדות סייעו לו להאמין בתהליך ולתת לו סיכוי.

העמדה האמביוולנטית עוררה בי תהיות בנוגע לשונות שבין החזקת עמדה זו אצל אנשי המקצוע, להיעדרותה מהשיח המקצועי והאישי שלהם. ממצאי המחקר מצביעים על כך, שהחזקת עמדה זו מקדמת יחסי קרבה בין אנשי המקצוע למשפחות.

מן הראיונות עולים קולות נוספים ביחס להיוועדות. תמר, האם ממשפחת פרנקו, מעלה בדבריה את ההיוועדות כחסרת משמעות. נראה כי התייחסות זו נובעת מציפיות שלא הגיעו לידי מימוש. היא מביאה נקודת מבט ייחודית המתכתבת עם המגמה של ההיוועדות:

אני אמרתי לך כל הקד"ם הזה - העניין של ההיוועדות - לא אהבתי, לא התחברתי, מיותר לחלוטין. חוויה לא נעימה בכלל שיושבים ומדברים עליו. 'לא הלכת, כן הלכת, תעשה ככה'. עכשיו אנחנו רק מדברים עליו, אבל אף אחד לא מצביע לי על הבעיה האמיתית שיש לו. אני חושבת שכל התהליך הזה - של לעשות את ההיוועדות - זה דבר מיותר.

תמר מציגה במהלך הריאיון מצוקה אמיתית. היא הייתה זקוקה לכך שאנשי המקצוע יסייעו לה לפגוש בבעיה האמיתית של הילד. כמו כן, חווית המצוקה וחוסר היכולת לתת מענה לדאגות הכבידו עליה.

בהיוועדות היא הרגישה שהדיבורים אינם מופנים אל הילד, אינם נוגעים בו ומשאירים אותו ואותה בחווייה של תקיעות וחוסר יכולת של הילד לנוע מאזורי הניתוק. חווייה זו הובילה לראות את ההיוועדות כחסרת משמעות. בדומה לכך שיר, הבת ממשפחת דביר, חוותה את העלאת הדאגות בהיוועדות כ"טחינת מיס" ואת ההיוועדות כלא רלוונטית. השיח על הבעיות נתפס בעיניה כלא רלוונטי ולא מקדם. למרות שעל פי תפיסתם של אנשי המקצוע, דווקא הנגיעה בדאגה, הבנתה והבנת הדינמיקה, שמתרחשת ומאפשרת לשמר אותה, מובילים לפתרון. זוהי התנועה המייצרת את נקודת המפנה. שם יתחיל תהליך בו המשפחה תאמין כי יש בכוחה ליצור שינוי, תחושת הבדידות תופחת ויתקיים מרחב בו שירותי הטיפול המקצועי יקטינו את מעורבותם.

תיאורים נוספים עלו ביחס להיוועדות המתארים את כאב החשיפה בה עד כדי הצגת ההיוועדות כחווייה טראומתית עבור הילדים המשתתפים בה. ההיוועדות כטראומה מתוארת ע"י דבורה:

היה נראה לי שזו טראומה שתישאר לילדים, גם אם זה התחיל ממילה טובה. הם יודעים שהאמא הייתה בלחץ לפני הוועדה. לדעתי, אסור שבועדות יהיו ילדים. אם רוצים לשמוע את הילדים תזמינו אותם בנפרד. החווייה לילדים הייתה קשה מאוד. אני לא מאמינה שילד נורמטיבי, שעובר חווייה כזאת לא תישאר לו כטראומה.

דבורה מביעה עמדה נחרצת ביחס להשתתפות הילדים בהיוועדות, וביחס לתכנים העולים במפגש זה. היא מציינת כי ההיוועדות טראומתית עבור הילדים, חווייה שתיחקק בהם. המשך דבריה מעידים על הקושי שלה לשאת את ההיוועדות:

עכשיו, כשאני מדברת על זה, זה עולה בי. זה היה רגע קשה, אבי [בעלה] לא היה בארץ והרגשתי שאני נחנקת. אני הרגשתי שעברתי טראומה שלא אותי בחנו. הרגשתי שזה לא פייר איך שזה התנהל. זה לא בסדר, זה לא אמור להיות, ככה ילדים לא אמורים להיות חשופים אפילו לא בחצי מילה.

מהציטוט עולה, כי ההיוועדות נגעה בה באופן אישי. נראה, שהגדרתה את ההיוועדות כטראומה נובעת מהקושי שלה לשאת מעמד זה שבעיניה בוחן את ההורים. לאורך הריאיון, בלט הקושי של דבורה לדבר על הקשיים של המשפחה. היא ציינה את הרצון של אחיה לשמור על שלמות המשפחה מצד אחד, ומצד שני התייחסה לסוגיית המסוגלות ההורית. היא אף ציינה כי הסיפור המשפחתי של שיר פוגש אותה באופן אישי כנערה שגדלה בקרית גת. בדומה לכך, מתאר מרדכי, האב ממשפחת דביר, את תחושות החרדה שהרגישו הוא וילדיו בהיוועדות:

הם בהתחלה היו בהלם כמונו, הילדים פחדו שהמטרה תיקח אותם ויהיה בלגן. איך שהם ראו שאנחנו כהורים, לוקחים את זה בסבבה, ויש חצי שנה של זמן, שלא יעשו בלגן, אז הם שינו פאזה.

נראה, כי תפקידה של ההיוועדות כמהלך אשר מטרתו להוביל לשותפות והעצמת ההורים, לא תמיד נתפס כך על-ידם. לעיתים, ההורים חווים את ההיוועדות כמקום בו שופטים אותם, ואת האופן בו הם מתפקדים כהורים. מרדכי מתאר כיצד תחושות ילדיו שקפו את תחושתו וכאשר חל שינוי בתחושותיו הדבר השפיע על החווייה של ילדיו. גם שוהם, העובדת סוציאלית של משפחת ציון, חששה מתגובתה של גרסיה, האם, בהיוועדות, ולכן נמנעה מלהציג את הדאגות הקשורות לאם, בניגוד לעמדתה של המתאמת ביחס לכך. נורית, המתאמת של משפחת ציון, מתייחסת לעובדה שאחת מפרקטיקות ההיוועדות היא העלאת הדאגות. לדעתה, השיח על הדאגות בשקיפות מהווה נדבך משמעותי מהיוועדות, על אף המורכבות הקיימת בו. במהלך הריאיון העלתה המתאמת תפיסה זו גם ביחס לשיתוף ילדים, על כך ארחיב בהמשך. גם שמואל, התומך של

משפחת אליזרוב, מתייחס לשקיפות הנדרשת בתהליך. הוא מציין כי, המשפחות המשתתפות בקד"ם צריכות להסכים לסיטואציה הלא מוכרת שהתהליך מזמן. להלן דבריו:

יכול להיות שהייתה תחושה של פותחים להם קצת, את מה שנקרא, את הקישקע ואת העניינים הפנימיים... חושפים את זה החוצה כלפי עוד גורמים, שלא כל משפחה הייתה מסכימה לדבר כזה... ההיוועדות - סיטואציה לא מוכרת.

תת תמה זו העלתה קולות שונים ביחס להיוועדות, היו שתיארו את ההיוועדות כחוויה מכוננת שאפשרה למשתתפים בה להשמיע את קולם, ולנקוט בעמדה אקטיבית בתהליך, אחרים תארו אותה כחסרת משמעות. עוד עלה, הקושי בחשיפת הסיפור המשפחתי במהלכה, והוצגה עמדה של מרואיינת אחת אשר חוותה את ההיוועדות כטראומה עבור הילדים. בקרב משתתפי המחקר אף עלתה עמדה אמביוולנטית שהחזיקה את שני הקצוות של החוויה. תת התמה הבאה תתמקד בהשתתפותם של ילדים בהיוועדות, בשלביה השונים, עקרון שתוכנית קד"ם מעוניינת להוביל.

1.3 שיתוף ילדים - נוכחות והיעדרות ילדים בשלבי ההכנה והיוועדות

מן הממצאים שהוצגו בתת התמה הקודמת עולה, כי אנשי מקצוע ובני משפחה חווים את שלביה השונים של ההיוועדות באופן שונה. לצד זאת, אחד העקרונות החשובים במודל קד"ם הוא שיתוף ילדים. גם בהקשר לסוגיה זו עלו תפיסות שונות באשר למקומם של הילדים בהיוועדות על שלביה השונים. תת תמה זו תתייחס לחשיבות שלב ההכנה בהקשר לסוגיית שיתוף ילדים, בהמשך יוצגו עמדות שונות בהקשר זה. כמו כן, יועלו האתגרים ביחס להשתתפותם של הילדים בתהליך והתרומה שעשויה לנבוע מכך.

תהליך ההכנה הוא שלב משמעותי לקראת ההיוועדות, במהלכו צריך המתאם לפגוש את בני המשפחה, הכוללים ילדים והגורמים בסביבתם, על מנת להכינם לשלביה השונים של ההיוועדות. כך, שהתהליך יהיה בהסכמתם ויאפשר את השתתפותם. מן המחקר עולה, כי המתאמים ראו חשיבות להכנת הילדים להיוועדות. נורית, המתאמת של משפחת ציון, הדגישה כי תהליך ההכנה הוא שלב משמעותי בו היא מייצרת שיח עם ההורים והילדים בנוגע להשתתפות הילדים בתהליך, דבר שיכול להקל על השתתפותם של הילדים בהיוועדות.

ממצאי המחקר מעידים על השתתפותם של הילדים בחלק מההיוועדות ובעיקר בסבב הכוחות. ביחס לסבב הדאגות, עלה כי, מרביתם לא השתתפו.

עמדות שונות עלו ממשתפי המחקר ביחס לשיתוף ילדים, היו שהתנגדו לשיתוף וסברו כי יש להגן על הילדים ועל כן, יש לצמצם את השתתפותם בהיוועדות. היו שהתייחסו למורכבות השיתוף והעלו את האתגרים הכרוכים בו, ואחרים שהציגו עמדה התומכת בשיתוף ילדים מתוך אמונה כי ילדים צריכים להיות שותפים להחלטות הנוגעות לחייהם. להלן, אציג תפיסה, שעולה אצל שלושה ממשתפי המחקר, המתייחסת להגבלת השתתפותם של ילדים בהיוועדות בשל הצורך לגונן עליהם. כך עולה מדבריה של דבורה, התומכת ממשפחת דביר:

אני כעסתי על ההיוועדות הזו ואני שמחה שקמתי ודברתי. לא ייתכן שוועדה שמדברת על ילדים ייתנו לילדים להיות בה. תקלה רצינית שילדים צריכים לשבת בוועדה שמדברים עליהם, תקלה. בשלב מסוים היה לי קשה. גם אם מדברים דברים טובים, ופתאום נפלט לאמא של שלי [האמא] משהו לא טוב, ילד לא צריך להיות חשוף לדברים האלה.

מדבריה של דבורה ניתן להבין כי מתקיים צורך אצלה לגונן על הילדים, הצורך הני"ל מתבטא בקושי של דבורה להיות שותפה לחשיפת הדאגות בפניהם. דבורה מעלה את הקושי של סיגל, הבת ממשפחת דביר, להיות קשובה לתכנים שנוגעים אליה, אשר מועלים בפני משתתפים רבים. היא מתארת את סיגל שקועה בנייד שלה כאשר אנשי המקצוע לא רואים אותה: "כאילו שהיא שקופה, מדברים עליה ולא אליה". נוסף

לכך ציינה דבורה בראיון, כי שיתוף ילדים בקד"ם הוא מהלך שגוי. היא רואה את שיתוף הילדים בדיון הנוגע לעתידם כנוזק ולא כתועלת. עמדה מנוגדת לכך, התומכת בשיתוף ילדים בהיוועדות, עולה מדבריהם של שני אנשי מקצוע שהשתתפו במחקר זה. אוריאל העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי מתייחס בדבריו למפגש של עדי, הבת ממשפחת אברהמי, עם מציאות קיימת המשקפת את הפערים ביחס לדאגות במשפחה:

כן, שאלו אותה אם תצא מחוץ לבית, לפנימייה, אם זה דבר שהיא רוצה? היא, כמובן, אמרה. היא ערה מאוד למתח שבמשפחה, המתח שיש שם בבית, היא ערה לגמרי. היא לגמרי מודעת היא בתהליך, בטיפול. זה לא משהו שההיוועדות חשפה.

אוריאל מתייחס להבנה של עדי את התהליך, הוא מציין כי החשיפה שלה למתח שהתקיים בהיוועדות בין בני המשפחה הוא שיקוף של מציאות קיימת בחייה של עדי. נראה מן הדברים, כי הדאגות עימם נפגשים הילדים בהיוועדות הם חלק ממציאות החיים שעמה הילדים מתמודדים, ולכן החשיפה בהיוועדות אינה פוגעת בהם. גם נורית, המתאמת של משפחת ציון, תומכת בהשתתפותם של ילדים בסבב הדאגות, ומציינת כי השיתוף בסבב זה נעשה באופן מותאם ונגיש לילדים. נראה, כי השאיפה של קד"ם היא לייצר מפגש עם הדאגות באופן שמאפשר להכיל אותן, ומאפשר לגייס מסוגלות עצמית לצורך התמודדות עמן.

עם זאת, ישי, התומך של משפחת בוחבוט, התייחס למורכבות הקיימת ביחס לשיתוף ילדים מצד אחד מדובר על חייהם של הילדים, ומנגד ייתכן שהילדים ייחשפו לתמונה קשה וכואבת של חייהם בפורום רב משתתפים, אותו מנהלים המבוגרים. נראה כי השאלה העולה מדבריו אינה האם לשתף ילדים, אלא אופן השיתוף, ובמה נבחר לשתף אותם. שאלה זו מתחזקת לאור האתגרים שהעלו משתתפי המחקר. מן המחקר עלו מספר אתגרים ביחס לשיתוף ילדים בתהליך קד"ם, אחד מהם מתייחס להמתנה של הילדים מחוץ לחדר, בו מתקיימת ההיוועדות, לאחר שהשתתפו בסבב הכוחות. המתנה זו של הילדים העלתה תהייה על תחושותיהם של הילדים הנמצאים מחוץ לדיון המתקיים עליהם. גבריאלה, התומכת של משפחת אברהמי, מתארת זאת: "אני לא יודעת איך היא חוותה את הזמן הזה של לחכות, וזה שמדברים עליה". אתגר נוסף שעלה קשור לגיל הילדים המשתתפים בהיוועדות. גל, המתאם של משפחת אליזרוב, מתייחס לאתגר זה ולאופן בו בחר להתמודד אתו, להלן דבריו:

הם לא תרמו הרבה, אולי הם מאוד פעילים, אני הוצאתי אותם, הם קצת קטנים מדי בשביל להשאיר אותם לכל הדברים האלה. אז השארתי אותם רק לחלק של הכוחות ואחר כך הוצאתי אותם. התרומה שלהם הייתה מינורית, אבל אני חושב שכן זה משפיע שרואים את הילדים, רואים איך הם נראים, רואים טיפה איך הם מדברים, זו התרומה העיקרית כשרואים אותם זה מחבר את הרווחה לסיפור.

מדבריו של גל ניתן להסיק, כי שיתוף הילדים בקד"ם מאפשר לאנשי המקצוע כניסה לעולמם הפנימי של הילדים, כך העובד הסוציאלי מתחבר לסיפור ולמשפחה ומצלחה להבין את הדינמיקה גם מנקודת מבטם של הילדים. בנוסף הוא מתייחס לתרומתו של השיתוף בהיוועדות ועושה אבחנה גילאית:

אני חושב שהם הרגישו שזה משהו בשבילם, הם הרגישו שהם יכולים להגיד משהו אם הם היו רוצים, אבל הם קצת קטנים מידי בשביל להגיד מה הם חושבים. אם אני זוכר נכון, בני עשר משהו כזה. כשאני מביא ילדים גדולים אז יש להם מה לומר, הם מרגישים ושותפים יותר.

בציטוט לעיל מציין גל, כי נוכחות הילדים בהיוועדות מובילה להבנה שהתהליך נעשה עבורם. הם חשים שיש להם את המרחב הבטוח לומר מה שהם מרגישים, אם כי, כאשר הם צעירים יותר הם מתקשים להשתמש בפרקטיקה זו ולתת נוכחות ותוקף לדברים שהם מרגישים וחווים.

אתגר נוסף שעלה מדבריו של ישי, התומך של משפחת בוחבוט, הוא הקושי של הילדים להיות שותפים ואקטיביים במהלך ההיוועדות, שנמשכה זמן רב. הוא הדגיש את חוסר הנוחות של הילדים ואת היעדרותו של מבוגר שיוכל לראות מה קורה להם במהלך ההיוועדות. שוהם, העובדת סוציאלית של משפחת ציון, ציינה כי האווירה הנעימה שנוצרה במהלך ההיוועדות אפשרה לילדים להיות נוכחים במהלכה. הם אף נראו כמי שמעוניינים ליטול חלק בהיוועדות ששמה אותם במרכז, להן דבריה:

כן, הם ישבו, הם סיפרו קצת על עצמם, מה הם עושים, מה הם אוהבים, מה היה להם חשוב... אני חושבת שזה ככה היה... התשומת לב הזו עשתה טוב, גם במובן הזה של ההתייחסות אליהם ואל מה שהם רוצים. הם היו שותפים גם בכתיבת תוכנית המשפחה. זו משפחה שהיא קצת בדיכאון כזה, אבל בגלל שהדרך היא מאוד חיובית ובדגש על הכוחות, אז בתחושה שלי הייתה להם חוויה נעימה. הם היו נראים אופטימיים ומחויכים. אם כן, תת תמה זו, הקשורה בהשתתפותם של ילדים בתהליך קד"ם, העלתה מחד גיסא כי השתתפות ילדים בתהליך זה תורמת להם, בכך שמפגישה אותם עם מרחב המאפשר להם להשמיע את קולם. מאידך גיסא, עלו תהיותיהם וחששותיהם של אנשי המקצוע ובני המשפחה בנוגע להשתתפות ילדים, אם מחשש להביע את הדאגות בפני הילדים ואם מפאת גילם הצעיר שאינו מאפשר החזקה של התהליך. סוגיה נוספת, אשר עלתה מהנתונים, היא נוכחותם של התומכים בהיוועדות המהווים נדבך משמעותי מתוכנית "עולים לדרך-קד"ם". תת תמה הבאה תציג את הרצף שבין נוכחותם המשמעותית של התומכים בתהליך לבין היעדרותם.

1.4 עמדותיהם של אנשי מקצוע ובני משפחה ביחס למעורבות התומכים בהיוועדות

התומכים הם דמויות משמעותיות למשפחה, שההורים בוחרים כדי לסייע בתהליך תכנון העלאת המוגנות של ילדיהם. התומכים מהווים חלק מההקשר החברתי של המשפחה, והם יכולים להעניק תמיכה במידת הצורך, הן במהלך ההיוועדות והן לאחריה. בתת התמה הנוכחית ננסה להבין את עמדותיהם של אנשי המקצוע ובני המשפחה ביחס למעורבותם של התומכים בתהליך.

מן הממצאים עולה, תמונה שאינה אחידה ביחס לאופן שילוב התומכים בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם". חלק מהמראויינים ציינו כי, תפקידו של התומך משמעותי והוא מהווה רשת תמיכה לה זקוקה המשפחה במהלך ההיוועדות ולאחריה. חלקם הביעו התנגדות לשילוב התומכים ואף ציינו את נוכחותם כחסרת משמעות. לדוגמה, גל, המתאם של משפחת אליזרוב, הגדיר מיהו תומך טוב. הוא מצייין, כי תומכים טובים, הם תומכים שאכפת להם, שמכירים טוב את המשפחה ומתגייסים לתהליך. כאשר הוא נשאל, מה קידם את התהליך, הוא מצייין את הרגישות לזולת כתכונה שצריכה לאפיין את התומך, להלן דבריו:

כמה שהתומכים רגישים לקשיים של אנשים אחרים שמסביבם. אי אפשר להגדיר את זה מראש, זה מאוד קשה לדעת את זה עד שזה מגיע. יש אנשים שמפתיעים פתאום, הם מתלהבים מכל הרעיון ומוכנים לתת יד, אכפת להם, ויש אנשים שבהתחלה מאוד מתלהבים, ואחר כך מאוד קשה לגייס אותם, זה מאוד תלוי.

נראה, כי למרות רצונו של גל, המתאם, ליצור הגדרה לתומך מיטבי, הוא מתאר את התהליך כמפתיע גם ביחס למחויבותם של התומכים וגם ביחס לאקטיביות שלהם בתהליך. בהמשך דבריו הוא אף מתייחס למורכבות תפקידם של התומכים, בנוגע לחשיפת הסיפור המשפחתי בפניהם ואף בהקשר למחויבותם. גם תמר, האם ממשפחת פרנקו, מתארת את הקושי להיחשף בהיוועדות בפני התומכים ואף מציינת את נוכחותם בהיוועדות ותפקידם כחסרי משמעות, להלן דבריה:

דבר מיותר ללכת לאנשים, ולדבר איתם, ולהביא אותם שבע שעות לשבת, מיותר, מיותר. שורה תחתונה כל אחד חי את החיים שלו ואת החבילה שלו. אין במה לעזור.

נוסף לכך, היא מציינת כי אנשים אינם מסוגלים לראות לעומק את כאבו של הזולת, ולכן אינם יכולים להיות שותפים במציאת מענה. לעומתה נורית, המתאמת של משפחת ציון, מתארת את הדילמה לקיומה של ההיוועדות ללא תומכים, ומציינת את מעורבותם של התומכים כנדבך משמעותי בתהליך, להלן דבריה:

הייתה סוגיה מאוד גדולה, היה צריך לקיים את זה בלי תומכים 'מה עושים?' כי זה היה אחד מלב ליבו של התהליך אז האם לדחות?.

המשך דבריה, של נורית מתארים את הקושי של גרסיה, האם ממשפחת ציון, לשלב את בתה הגדולה כתומכת. היא מציינת את התלבטויותיה של גרסיה, ואת דחיית בקשתה לשתף את הבת בתהליך ולגייסה אליו. לאורך הריאיון עולה תחושת החמצה של נורית, בנוגע להיעדרותם של התומכים מההיוועדות. היא מנסה לפצות על היעדרותם באמצעות הדברים שכתבו התומכים על הכוחות שהם רואים במשפחה. כך היא מנכיחה את התומך, שנעדר מההיוועדות. הדברים, שהוזכרו לעיל, מחזקים את השאלה מה יכול ליצר את מחויבותם של התומכים בתהליך.

משתתפי מחקר נוספים ציינו, כי הנוכחות בהיוועדות אינה בהכרח קובעת את מחויבותם של התומכים לתהליך. דוגמה לכך עולה מדבריו של ישי, התומך של משפחת בוחבוט, לפיהם, נוכחות התומכים והבעת התמיכה אינה קובעת את יעילותו של התהליך. אלו מילותיו של ישי:

אני חושב, שזה שהצליחו לגייס את בני המשפחה (התומכים) לנקודת זמן מסוימת, להגיע בתאריך אחד למקום אחד ולהביע תמיכה, לא ברור שיש בזה תוצר... אני קצת מתקשה לראות אם זה היה יעיל בשבילם. יכול להיות שהיה צריך להשיג פחות תומכים אבל תומכים שיודעים שהם באמת עם יכולת וגם עם רצון באמת להתגייס לעניין.

מן הציטוט לעיל עולה, כי בחירת התומכים היא הקובעת את מחויבותם לתהליך. פעולת הגיוס צריכה לכלול: מוטיבציה של התומך לתהליך, יכולת להיות נוכח בחיי המשפחה, לתמוך בה וללוות אותה בדרכה החדשה עם ההתמודדויות. בדומה לכך, מרדכי, האב ממשפחת דביר, מתייחס בדבריו לתהליך בחירת התומכים ומציין כי, התומכים נמצאו כבעלי יכולת לסייע למשפחה, להשיג את מטרותיה ולהתקדם, ועל כן נבחרו. כמו כן, המתאמת הייתה שותפה לבחירתם. בהמשך הוא מתייחס לתפקידה המשמעותי של התומכת:

גדול מה שעשתה ההיוועדות הוא שדבורה [התומכת] לקחה אותה מתחת לכנפיים שלה. היא הלכה וחרשה אתה בתי ספר מצפון ועד דרום, והצליחה לשכנע אותה ללכת לפנימייה המתאימה לצרכיה.

לטענת מרדכי, המחויבות של דבורה נבעה מההיוועדות. מדברים אלה ניתן להסיק, כי ההיוועדות יוצרת מחויבות אצל התומכים. גם גל, המתאם של משפחת אליזרוב, מחבר את התומך לתפקיד משמעותי בהיוועדות, להיות הקייס מניג'ר של המשפחה. כך, מצליח שמואל, התומך של משפחת אליזרוב, לפגוש בכוחותיו ובעזרתם להיות מחויב לתהליך שעוברת המשפחה. מן הממצאים עולה, כי תפקידם של התומכים משמעותי בזמן הפרטי, בו המשפחה ותומכיה מתכנסים לדון בפתרונות המוצעים ולהחליט על תוכנית המשפחה. כאשר גבריאלה, התומכת של משפחת אברהמי, נשאלה על האופן בו השפיעה על ההיוועדות, היא הציגה את הזמן הפרטי בו נכחה כזמן בו באו לידי ביטוי יכולותיה ותפקידה כתומכת. היא הרגישה שנדרשה לסייע למשפחה בזמן הפרטי, להרגיע את המתח בין בני המשפחה וראתה את המורכבות של הסיטואציה, מה שסייע לה לגשר בין הנוכחים. החזקה זו הפכה את תפקידה למשמעותי בחוויה שלה ובחוויה של בני המשפחה.

אם כן, נמצא כי גיוס התומכים הוא משימה מורכבת עבור המתאם המלווה את המשפחה להיוועדות ועולה תמונה שאינה אחידה ביחס לשילוב תומכים בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם". על פי דבריו

של אחד מהמתאמים עולה הצורך לבחון את תהליך הבחירה של התומכים, כך שיוון למאפיינים שיאפשרו לתומך להיות בעמדה מחויבת, הרואה בכוחות המשפחה ושותף לתהליך של ההתמודדות המשפחה עם קשייה. בתת התמה הבאה יוצג ההקשר של הקורונה, נבקש ללמוד האם וכיצד השפיעה הקורונה על תהליך ההכנה וההיוועדות.

1.5 השפעת הקורונה על חווית ההיוועדות

מודל קד"ם מייצג תפיסה המיישמת החזקה של הקשרים שונים המתקיימים בחייהן של המשפחות, המשתתפות בהליך זה, כדוגמת הקשר תרבותי, כלכלי וכדומה. המחקר הנוכחי, נערך בעיצומו של משבר הקורונה, כך שהקורונה הפכה להיות הקשר משמעותי בחייהן של המשפחות, התומכים ואנשי המקצוע כחלק מהמציאות הישראלית-גלובלית. התבוננות על דברי המרואיינים יכולה ללמד על השפעותיה של הקורונה בעיצומו של תהליך בו נזרעים זרעי תקווה ואמונה בקרב המשפחות. ממצאי המחקר מעלים מספר השפעות של מגפת הקורונה על מצבן של המשפחות ועל תהליך קד"ם: נמנעה הכנת הכיבוד על ידי בני המשפחה, מפגשי ההכנה להיוועדות נערכו במרחב הציבורי, השהייה הממושכת בבתיים בשל הסגרים, העצמת המצוקה הכלכלית, חווית אי נוחות בהיוועדות כתוצאה משימוש באמצעים טכנולוגיים וקושי בגיוס תומכים. תת תמה זו תציג את השפעת הקורונה על תהליך ההכנה וההיוועדות.

אחת מהפרקטיקות הייחודיות המתקיימת בהיוועדות היא הכנת הכיבוד. פרקטיקה זו מייצרת אווירה של אירוע חגיגי, בו המשפחה היא המארחת את אנשי המקצוע והתומכים ומרגישה שהאירוע שייך לה. הגשת הכיבוד ובחירת מקום ההיוועדות נשאו אופי שונה בתקופת הקורונה, כיוון שנדרשה שמירה על היגיינה למניעת הידבקות בנגיף. נורית, המתאמת של משפחת ציון, מתייחסת לסוגיה זו, להלן דבריה:

היה לי חבל שאי אפשר שהאמא תבשל. כולם דיברו על כמה שהאמא מבשלת טוב, אז זה היה יכול להיות מאוד מקרב ומעצים, אם היא הייתה מבשלת להיוועדות. בגלל הקורונה אי אפשר היה.

מהציטוט עולה, כי הכיבוד הוא הדרך בה הייתה יכולה האם להביא את עצמה לידי ביטוי. נורית, המתאמת של משפחת ציון, הצליחה לראות בכיבוד דרך לפגוש בנקודת החוזק של האם ולייצר אווירה חמה ומקרבת. בהמשך דבריה ציינה נורית, כי המפגשים עם האם בתהליך ההכנה נערכו מחוץ לבית. המפגש עם המשפחה בבית מאפשר, לדברי המתאמת, להיפגש מקרוב עם המשפחה ועם סיפור חייה. מפגש זה מבחינתה אינו מייצג רק ראייה חיצונית של הבית, אלא אפשרות להיכנס לעולם פנימי, להתעניין בכנות וללמוד יותר על המשפחה. כך הוצגו דבריה:

בבית יש בזה משהו מקרב, ואז אתה רואה תמונה, ואתה יכול לשאול של מי זה. אתה לומד עליהם, אתה יכול להתעניין בהם יותר.

גם גרסיה, האם ממשפחת ציון, מתייחסת למפגשים שנערכו מחוץ לבית ומציינת שמפגשים אלה לא היו נוחים עבורה, התחושה הייתה שנגזלה ממנה האפשרות לשמור על פרטיותה. להלן דבריה:

היה קשה לי שהמפגשים היו בחוץ, נפגשנו על ספסל בפארק ליד הבית. אני חושבת שאם המפגשים היו איפשהו נגיד ברווחה זה היה יותר נוח לכולם, לי אישית הפריע בגלל העניין של הפרטיות.

היא מוסיפה ומתייחסת להשלכות הקורונה על ילדיה, מבחינת השהייה הממושכת בבית והצפייה במסכים: בבית משעמם, הם לא רגילים להיות כל הזמן בבית מול מחשב ומול טלפון כל הזמן, וזה מאוד השפיע בעצבים שלהם ובמצב רוח שלהם. מבחינתי, תראי הרבה יותר קל כי אני אדם מבוגר ואני כאילו יש לי תשובות לכל השאלות, ילדים אין להם.

גרסיה מצליחה לראות את מצוקת ילדיה בתקופה זו של הקורונה. ההתייחסות לעולמם של הילדים ולקושי שלהם לשאת אי ודאות עולה מדבריה לאורך הריאיון. היא אף מציינת שהיא יכולה, כאדם מבוגר, לספק לעצמה תשובות, אך ילדיה חסרי אונים מול המצב. הקושי של גרסיה להתמודד עם חוסר האונים עולה מדבריה של המתאמת, נורית:

האימא הייתה כזאת חסרת אונים, והכל מאוד הלחיץ אותה מאוד מאוד. גם היה לה מאוד מאוד קשה להיות בבית סגורים, והיא אמרה שהילדה כבר בוכה היא נורא רוצה ללכת למועדונית. היה להם מאוד קשה, וגם אין להם סביבה תומכת כאילו להביא, לקנות אין להם כסף למשלוחים או משהו. אז היה להם קשה.

נראה, כי הקשיים האוניברסליים של הקורונה מתחדדים אצל משפחות המתמודדות עם עוני וסביבה שאינה תומכת. כך עולה מדבריו של שמואל, תומך של משפחת אליזרוב:

כולנו, נמצאים בכזה... כל המדינה... בתנאים של אי ודאות. במיוחד ילדים כאלה שזקוקים לתמיכה, מעבר למה שהאמא שם יכולה לתת.

שמואל מתייחס לצרכים של המשפחה בתקופה זו. צרכים המחייבים את גורמי הרווחה להגמיש את תוכנית המשפחה ולהתאימה לקשיים הנצפים בימי הקורונה. כמו כן, הוא מציין כי תפקידו כתומך משמעותי יותר בימים מורכבים אלה של משבר. ניתן לומר, כי דברים אלה עולים בקנה אחד עם התפיסה של קד"ם בנוגע לגיוס תומכים, המהווים דמויות משמעותיות למשפחה. סוגיה זו מעלה תהיות רבות בנוגע להיעדרותם או נוכחותם של התומכים בתהליך (פרט שנבחן בתת תמה המתייחסת לתפקיד התומך). סוגיה זו עלתה, כאמור, כדילמה בהיוועדות של משפחת ציון, נורית, המתאמת, הציגה דילמה זו בדבריה:

הייתה סוגיה מאוד גדולה, היה צריך לקיים את זה בלי תומכים. מה עושים, כי זה היה אחד מהלב ליבו של התהליך. אז האם לדחות, אבל כיון שהיו איזה כבר שתיים או שלוש דחיות בגלל הבידוד חשבנו שזה לא יהיה נכון לדחות את זה עוד פעם.

גל, המתאם של משפחת אליזרוב, הציג עמדה שונה כאשר נשאל על השלכות הקורונה:

לא השפיע, הם מתמודדים עם הקורונה, כמו כולנו, עם כל מיני מורכבויות ואתגרים, זה לא השפיע משמעותית. זאת אומרת, בדרך כלל אני נפגש עם אנשים פנים אל פנים, אבל פה במקרה הזה נפגשתי איתם בזום או בטלפון. ואני לא חושב שזה השפיע לרעה יותר מידי, מה שכן קשר ישיר הוא תמיד יותר טוב מקשר כזה שהוא לא ישיר.

ייתכן ועמדה זו אינה לוקחת בחשבון את אופי המשפחות המשתתפות בקד"ם. ניתן לומר, כי משפחות שחוו קשיים בתקשורת עם שרותי הרווחה זקוקים למעטפת של קד"ם ולקשר ישיר חם ותומך עם אנשי המקצוע והסביבה הקרובה. אוריאל, עובד סוציאלי של משפחת אברהמי, מציין כי תחושת אי הנוחות של המשפחה התחדדה בשל המגבלות שהכתיבה הקורונה:

זה נורא קשה בהיוועדות. עשינו שימוש בזום וכולם לא שמעו טוב, וזה הוסיף לאי הנוחות אני חושב. דרך אגב, אני באיזה שהוא שלב הייתי צריך למשוך את העובדים הסוציאליים שהיו ברווחה שהיא מאתים, שלוש מאות, מטר מאיפה שהייתה ההיוועדות. אמרו לא, אנחנו יושבים פה, אין דבר כזה, המשפחה תשב לבד, בעניין הזה זה פגם בהיוועדות. זה אתגר.

דבריו אלה של אוריאל מסבירים את חווית אי נוחות שנוצרה. התחושה שמתקיים חיץ בין המשפחה לאנשי המקצוע ועמידה משני צדי המתרחס. המרחק שנוצר מנוגד לקד"ם השואף ליצור שותפות בין המשפחה, הקהילה ואנשי המקצוע.

בתת תמה זו הוצגו השלכות משבר הקורונה על תהליך ההכנה וההיוועדות ועל חייהן של המשפחות. הקשיים שהוצגו מצויים בהלימה לקשיים אוניברסליים, לצד קשיים ייחודיים המאפיינים את המשפחות המשתתפות בקד"ם.

בתמה זו עלו נקודות מבט של משתתפי המחקר בנוגע לחוויותיהם בתהליך ההיוועדות. החוויות הללו הוצגו בחמש תתי תמות, וכל אחת כללה היבטים אחרים בהיוועדות. תת תמה הראשונה התייחסה לסבב הכוחות המתרחש בהיוועדות. מן הממצאים שעלו בתת תמה זו ניתן להסיק עד כמה משמעותי סבב זה שיש בכוחו להעצים את המשפחות ולאפשר להם להיות אקטיביים בתהליך. תת התמה השנייה התייחסה לחוויה של משתתפי המחקר בשלביה השונים של ההיוועדות והוצגה בה השונות בחוויותיהן של המשפחות ואנשי המקצוע. השונות לא נבעה בהכרח מהתפקיד של המשתתף בהיוועדות אלא מהחוויה הסובייקטיבית. תת התמה השלישית התייחסה לשיתוף ילדים בהיוועדות ולא נמצאה בה תמימות דעים ביחס לפרקטיקה זו. חלק משתתפי המחקר ראו את השתתפותם של הילדים כחיובית ובעלת משמעות. לעומתם, היו שהסתייגו מכך וטענו כי יש לבחון זאת בהתאם לגילם. נוסף לכך, הובאה גישה המציינת כי יש לאפשר לילדים לבחור האם להשתתף בהיוועדות ובאיזה חלקים. תת התמה הרביעית אפיינה את תפקידם של התומכים בהיוועדות ואת השונות ביחס למחויבותם ותפקידם בתהליך, כמו כן, הודגש כי תפקידם של התומכים בזמן הפרטי, בו לא נוכחים אנשי המקצוע, משמעותי. תת התמה החמישית עוסקת בהקשר הספציפי בו נערך המחקר, משבר הקורונה. תמה זו נוגעת בנקודות המפגש שבין הקשיים האוניברסליים של הקורונה לבין הקשיים הספציפיים של המשפחות במסגרת תהליך קד"ם. המצוקה הכלכלית והיריחוק החברתי שנוצר בשל הסגרים השפיע באופן משמעותי, על המשפחות שבדידות ועוני הם חלק ממצאות חייהם. כפי שצוין לעיל, גיוס תומכים עבור משפחות אלו, אשר מערך התמיכה שלהן מצומצם, נמצא כמשימה קשה ומורכבת יותר בתקופה זו.

מהנזכר לעיל עולה, כי חוויות ההיוועדות, העלתה תחושות שונות בקרב משתתפי המחקר. חלקם חוו תחושות חיוביות במהלכה, והדגישו את השינוי שחל בעקבותיה. ואחרים הדגישו את תחושותיהם בהקשר לחשיפה במעמד זה. תחושות אלו עלו מכל משתתפי המחקר ללא אבחנה תפקידית, והן מעלות שאלות בנוגע לשיתוף ילדים, גיוס תומכים וביחס להתאמת המודל עבור משפחות המתמודדות עם עוני ובהקשר לתקופת הקורונה.

בתמה הבאה אדון ברצף יחסי אי האמון והאמון בין בני המשפחה ואנשי המקצוע.

תמה שניה: התנועה מאי האמון לאמון בין בני משפחה לאנשי מקצוע

תוכנית "עולים לדרך-קד"ם" מסייעת לבני משפחה ואנשי המקצוע לבסס ביניהם יחסי אמון, אשר מייצרים סביבה בטוחה בה ישתפו בדאגותיהם. יחסי האמון, אף מאפשרים למשפחות תחושת מסוגלות לבקשת עזרה, פרקטיקה שנמצאה קשה ומורכבת עבור משפחות בסיכון. הראיונות העלו, כי העדר יחסי אמון או היווצרותם היו מרכיב משמעותי לאורך תהליך קד"ם. בתמה הנוכחית, יוצגו חוויות חוסר האמון של המשפחות, עמדותיהם של אנשי מקצוע והשפעתן על בניית יחסי אמון. בסיום התמה, ייבחנו הדרכים שעלו מהנתונים ליצירת יחסים אלו כפרקטיקה שמקדמת יחסי אמון.

2.1 חווית חוסר האמון של המשפחות

מערכת היחסים, שבין הרווחה לבין המשפחות, תוארה לרוב כמערכת יחסים בעלת מאפיינים של חוסר אמון הן מצד אנשי המקצוע והן מצד המשפחות. כך גם יחסי העזרה בקרב המשפחות לוו בחשדנות. במהלך הראיונות תארו 6 משפחות את הקושי לסמוך על הרווחה ואת חווית חוסר האונים שנצפתה בהתמודדותם עם קשייהם האובייקטיביים. דברים אלו, היוו חסמים להשתתפותם בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם". כך למשל אמר נסים, האב ממשפחת בוחבוט:

אני באתי לתהליך הזה טעון ועצבני. שנים נלחמתי על הילדים שלי מול הרווחה, מול כל העולם ואשתו, נלחמתי עליהם ולא הצליחו לקחת לי אותם.

נראה, כי נסים חווה את מערכת הרווחה כמערכת מאיימת המעוניינת לקחת ממנו את ילדיו, הוא היה בעמדת מלחמה מולם וגונן על תפקידו ההורי. בהמשך לכך, תיארה שמחה, עובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט, את הביטוי של העמדה הלוחמת של האב:

הוא ממש ניתק את הילדים שלו מעולם החיצון. כאילו, היו הולכים לבית ספר, חוזרים הביתה וזהו. ואז לא ידענו מה קורה בתוך הבית. הוא לא נתן, הוא לא שתף פעולה.

לדברי שמחה, הקשר בין שירותי הרווחה למשפחה זו, לפני ההשתתפות בקד"ס, התאפיין בניתוק ובתחושה ששירותי הרווחה אינם יכולים לקדם את הקשר עם המשפחה. גם בהמשך, מתארת שמחה את הרצון של אנשי המקצוע, והיא בכללם, להבין את הקשיים:

הוא לא הסכים שאנשי טיפול שקשורים לרווחה יכנסו לבית בכלל, אז לא היה לנו דרך לדעת מה המצב של הילדים. כל כך רצינו להיות בתוך זה, לדעת שהילדים האלה לא סובלים כמו שאנחנו חושדים ורצינו לשלול את החשדות או לאמת אותם.

מן הציטוט לעיל נראה, כי אנשי המקצוע מחזיקים את הדאגה לילדים. אך, האם הם מחזיקים אותה גם בהקשר לאב. מתוך הריאיון עם שמחה, העובדת הסוציאלית של משפחת בוחבוט, עולה כי העובדים הסוציאליים לא ראו את הקשיים עמם מתמודד נסים, אב לילדים בעלי צרכים מיוחדים, ולא פגשו בו כאב דואג ואכפתי. כך נוצר חוסר אמון הדדי בין אנשי המקצוע לאב. להלן, תיאור האב את חווית חוסר האמון אשר נבעה מסיפור חייו:

האמת, אני לא הכרתי את התוכנית הזו... אני בהתחלה באמת.. אני לא מאמין באנשים, בגלל שאני עברתי את מה שעברתי בחיים, וחוויתי הרבה דברים קשים, אני לא נוטה להאמין לאנשים כל כך מהר.

חווית חוסר האמון, האינהרנטית המתוארת, עולה אף מדבריה של זמירה, האחות ממשפחת אברהמי, אשר תיארה חוויה זו כחוויה המתקיימת בתוכה מאז היוותה ילדה ואת השפעתה על תחילתו של התהליך: חד משמעית - אי אמון. אני גם אמרתי את זה, אין לי אמון בכלל ברווחה לא היה לי גם. גם כשאמרו לי לכו לרווחה, לא מעוניינת ללכת. אני לא מאמינה בהם לא קרה כלום בתקופה שאני הייתי נערה, אז מה הסיכוי שיהיה לי אמון לאחותי עדי.

הרווחה נחווה בעיני זמירה כמערכת שאינה מתפקדת ואינה נותנת מענה לצרכים. זמירה ציפתה שהעובדות הסוציאליות, שטפלו במשפחתה בינו את הדאגה ויהיו מחויבים לטיפול בה וכאשר זה לא קרה היא חוותה חוסר אמון. גברילה התומכת של משפחת אברהמי מציינת כי חווית חוסר האמון מוטבעת בזמירה, כך שיצירת אמון וביסוסו יהיו משימות קשות, להלן דבריה:

כילדה היא נחשפה לעובד סוציאלי לחוק נוער שלא עשתה, ולא הצילו אותה ולא זה. ועכשיו כשהיא פנתה, לקח זמן עד שהיא קיבלה מענה.

לצד חוויה זו של חוסר אמון המתקיימת אצל כל המשפחות אשר השתתפו בקד"ס, עולה חוסר האמון של אנשי המקצוע במשפחות. ממצאים אלה מתכתבים עם יומן המחקר אשר העלה את הקושי של ההורים לסמוך על הרווחה, כאשר אנשיה אינם מאמינים בהם וביכולתם לעשות שינוי. החוויה הכוללת של חוסר האמון מתוארת בדבריו של מרדכי, האב ממשפחת דביר:

זה לא רק שהרווחה לא רצו לעזור לנו, ביה"ס לא האמין בנו גם המשפחות שלנו כבר לא האמינו בנו, אף אחד לא האמין בנו. גם המשפחה ניסתה לעזור לנו כלכלית, אבל הם גם אמרו זהו בור בלי תחתית. אין למי לעזור. מה שלא נותנים להם, הכל נשבר ונהרס.

מרדכי מציג חוויה כוללת של הסביבה המעבירה מסר שאינה רואה את היכולת של המשפחה לעשות שינוי. תחושה זו דומה לחוויית האב המובאת בהמשך, כאשר הוא פוגש את חוסר האמון בעצמו וביכולותיו. התיאורים עולים מדבריו של מרדכי, האב ממשפחת דביר. הוא משתף באכזבה משרותי הרווחה. נראה, כי מערכת היחסים בינם (מרדכי ואשתו) לבין שירותי הרווחה אופיינה בחסמים וחוסר אמון בעובדים הסוציאליים עד כדי הגדרתם כתובעים. בהמשך דבריו, מובעת המשאלה לקבלת הזדמנות נוספת מהרווחה, ובנוסף, הוא מתלבט האם נכון לשתף את העובדים הסוציאליים במצוקה הנפשית והרפואית שלו ושל אשתו. הוא מציין: "ככל שתגידי שאת במצוקה, זה הופך את 'התיק' ליותר קשה". נראה, כי מרדכי מתייחס ל"תיק קשה" כתיק שבו מחליטים על הוצאת ילדים. החשש של מרדכי שייקחו את ילדיו התקיים עד להצגת תוכנית "עולים לדרך-קד"ם". הוא מתאר את הכניסה של קד"ם לתמונה כשלב מפתיע. חשש זה של הוצאת הילדים מהבית התקיים גם אצל משפחת ציון, חשש שגרם ליצירת חסם בקשר עם הרווחה, אשר בא לידי ביטוי בהתנהגויות של הימנעות ואי יצירת קשר. הדברים מתוארים מנקודת מבטה של שוהם, העובדת הסוציאלית של משפחת ציון:

נתנו להם עובדת סוציאלית לסדרי דין, שהיא בעצם בודקת קצת את הרקע של האמא, קצת את הרקע של האבא ויכולה להחליט איפה.. לאן הילדים הולכים.. וגרסיה היא מאוד... כאילו חשה מאוד מאוימת מכל התהליך. היא הרגישה שהרווחה כאן כדי לקחת לה את הילדה, ומאז היא נחסמה. זאת אומרת, לא היה לה שום קשר עם הרווחה, כמעט בכלל, לא מתקשרת, לא פוגשת אותנו, לא באה, אנחנו מתקשרים, היא לא עונה... זאת אומרת, היה ממש נתק.

חוויה זו של חוסר אמון לא אפשרה פנייה לקבלת עזרה, כך פתחה האם עמדה פסיבית אל מול הקשיים עימם היא מתמודדת. הדברים של שוהם מציגים את חווית הייאוש של האם:

האמא בדיכאון והיא בייאוש מוחלט והיא גם לא ידעה להיעזר לא רצתה להיעזר, לא האמינה, לא הייתה אקטיבית בלהוציא אותה ואת הילדים מהמצב שהם נמצאים בו.

נראה, כי חוסר האמון יוצר מעגל סגור שאינו מאפשר מתן עזרה וקבלתה. גל, המתאם של משפחת אליזרוב, היווה דמות ניטראלית ביחסים שבין שירותי הרווחה למשפחה. בדבריו, התייחס לייאוש של אנשי המקצוע שהאשימו את האם בכל קשיי המשפחה, למרות מאמציה הרבים לנהל את משפחתה. אנשי המקצוע לא ראו מאמצים אלה והיו בעמדה שיפוטית וביקורתית כלפי האם. עמדה זו, השפיעה על אופן הסיוע שניתן על ידי אנשי המקצוע. בהלימה לכך, עלו מדברי האם תחושת אכזבה והתייחסות לחוסר המחויבות וההיעדרות של העובדת הסוציאלית. האם טענה שאין היא מרגישה שבשירותים אלו מנסים לעזור לה ולילדיה, ואף בלטה חשדנותה לאורכו של התהליך. תחושות אלו של חוסר אמון לא קבלו ביטוי אל מול אנשי המקצוע. מדבריו של אוריאל, העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי, עולה תמונה שונה ביחס לביטוי חווית חוסר האמון. הוא מציין כי חוסר האמון דובר מול אנשי המקצוע ולא התקיים רק, ב"מחירת", מתחת לפני השטח. לדבריו, חווית חוסר האמון הלכה וגדלה גם לאחר שהוצעה ההשתתפות בתוכנית:

נוצר אי אמון שהלך וגדל וגם כשהצעתי את קד"ם, שתהיה להם אחריות מאוד גדולה, הן היו ספקניות [העובדות הסוציאליות] סביב הדבר הזה. מבחינתם המחלקה לא לוקחת את האתגר. אלא עוד פעם זורקת למישהו, בלי שום אחריות והבנת הדחיפות של התהליך.

כך, קד"ם, שמוביל תפיסה בה המשפחה לוקחת אחריות על עתידה, נחוה בעיני המשפחה כלא מחייב את המערכת, והעצים את חווית חוסר האמון.

מן הראיונות עולה, כי חווית חוסר האמון מלווה את המשפחות גם לאחר כניסתם לתוכנית "עולים לדרך-קד"ם". מלבד משפחה אחת, כל המשפחות שהשתתפו במחקר זה העלו את חווית חוסר האמון גם

בנקודת הזמן של כניסתם לתוכנית. דבריה של שוהם, העובדת הסוציאלית של משפחת ציון, מציגים תנועה זו כיוונית ביחס לאמון:

יש משהו שבגרסיה שהיא כאילו לוקחת 2 צעדים קדימה, לוקחת צעד קדימה ואחורה, קדימה ואחורה... פתאום היא יכולה לא לענות... עדיין האמון שם לא מלא היה.

רוב המשפחות אשר הופנו לתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" נמצאו כמי שמתקשות לתת אמון בשירותי הרווחה. גרסיה מייצגת, בשלב זה, את העמדה האמביוולנטית סביב מתן אמון. בהמשך לכך, תארה שוהם את העמדה המסויגת של גרסיה ואת היעלמותה הבלתי צפויה, לעתים תכופות, גם כאשר התקיים קשר משמעותי בינה לבין שוהם. שוהם הבינה שעל מנת שייווצר אמון יש צורך לנקוט בצעדים ראשוניים ליצירת קשר, לחזר אחרי גרסיה, להעביר מסר שלא מוותרים עליה ולא מתעלמים מחוסר האמון שלה שמהווה נקודת פתיחה לתהליך זה.

לסיכום, תת תמה זו העלתה את המורכבות הקיימת ביחסיהם של העובדים הסוציאליים משירותי הרווחה לבין המשפחות להן מוצעים השירותים הללו. מן הממצאים שהוצגו בתת תמה זו עולה, כי תחילתם של קשרים אלו מאופיינים בחוסר אמון הדדי. המעבר מאי האמון אל האמון נמצא כשלב המתאפיין בחששות רבים בשל חווית חוסר האמון, המוטמעת בקרב המשפחות, הן כתוצאה מהמפגש עם הרווחה והן כתוצאה מנסיבות חייהם. היכולת של איש המקצוע להחזיק את חוסר האמון של המשפחות, להיות סובלני לתהליך ולקבל את חששותיהם יכולים לאפשר למשפחות "לעבור את הגבול", להגיע למקום בטוח של אמון הדדי.

בתת התמה הבאה יוצגו עמדות מקדמות ובולמות של אנשי המקצוע ליצירת יחסי אמון בינם לבין המשפחות.

2.2 בין עמדות של אנשי מקצוע המקדמות יחסי אמון לעמדות בולמות

מן הממצאים שהוצגו בתת התמה הקודמת עולה, כי נקודת הפתיחה של תוכנית "עולים לדרך-קד"ם" מתאפיינת לרוב ביחסים הדדים של חוסר אמון. עוד עלה מן הממצאים הללו, כי חווית חוסר האמון אינה רנטית למשפחות ולעיתים אף לאנשי המקצוע. בתת התמה הנוכחית, יוצגו העמדות של אנשי המקצוע אשר קידמו או חסמו את יצירתם של יחסי אמון.

מנתוני המחקר עולה, כי עמדה פנימית הרואה את המשפחות ומאמינה ביכולתן ליצור שינוי בחייהן, מאפשרת להן להאמין בעצמן ולגלות עמדה אקטיבית מול הקשיים עמן הן מתמודדות, מובילה ליצירתם של יחסי אמון. דוגמה לכך, מובאת בדבריה של גרסיה, כאמור, האם במשפחת ציון, המתארת את הצגת התוכנית "עולים לדרך-קד"ם" כצעד שעורר מוטיבציה ואמון בתהליך, להלן דבריה:

נורית אמרה לי שזה תמיכה, תמיכה אנושית. זה לא רק, את ידעת, הנה קחי תקציב תעשי עם זה מה שאת רוצה. היא הסבירה לי שאת לא לבד ויש אנשים שהם מוכנים לעזור לך. והרבה אנשים היו במצב שלך, ולא נורא זה תקופה כזאת קשה, אבל עוד מעט הכל יהיה בסדר והאמנתי בזה. ועכשיו אני מרגישה שזו פשוט תקופה כזאת, ולא רק, את יודעת, שזה אמונה עיוורת, אני כבר רואה שיש דברים שמשתפרים, אני כבר קיבלתי גב שהכל יהיה בסדר.

בציטוט לעיל, תיארה גרסיה את האופן בו סייעה לה נורית, המתאמת של משפחת ציון, להתבונן על התהליך אליו היא נכנסת. הנרמול והחזקת התקווה עברה אפשרו לגרסיה לנוע מאי אמון לאמון בתהליך. גרסיה אף מציינת כי ראיית השינוי חזקה את האמון שלה בתהליך. נראה שהמשקפיים "ששמה" נורית על עיניה של גרסיה אפשרו לה לראות שינסם אנשים שמוכנים לעזור. עצם הנוכחות של נורית בתהליך היא הראיה לעמדה זו. גם המשך דבריה של גרסיה מתייחסים לשינוי שחל בה:

באמת, ... אני לא כל כך האמנתי בזה, וכל כך הייתי מיואשת, ולא, לא ידעתי, איפה כאילו, איפה לחפש עזרה, וכל הקטע שממה שלא האמנתי משם קיבלתי הכי הרבה עזרה. נראה, כי העזרה מתקבלת ממקום בלתי צפוי. מכאן עולה השאלה מה אפשר לגרסיה ולמשפחות נוספות להתחיל לפגוש בשירותי הרווחה ובעובדים הסוציאליים כמקור לתמיכה. התשובה לשאלה זו מופיעה בסיפור של משפחת בוחבוט, שהחל מחוסר אמון מוחלט והמשיך אל עבר צעדים ראשונים של אמון. להלן דבריו של נסים, האב ממשפחת בוחבוט:

כן. היא מבחינתי עובדת סוציאלית... עצם זה שיש מעליה את הסטיגמה הזאת של עובדת סוציאלית, פה אני כבר... כאילו יש חומה, אי אפשר להגיע אליה. ואחרי שישבתי אתה לשיחה בארבע עיניים, ניהלתי אתה שיחה אחרי הפיצוץ של הוועדה הראשונה של שעה וחצי. שם נפל לי האסימון שהיא באמת לטובתי. שם בשיחה הזאת היא אמרה לי 'קח בחשבון שלא משנה מה תעשה, אני יודעת למה אתה מסוגל, ואני עליך לא מוותרת'.

מן הציטוט לעיל עולה, כי אל מול העובדים הסוציאליים ניצבת חומה אותה בנה נסים מתוך נקודות מפגש מן העבר. את החומה הצליחה שמחה, העובדת הסוציאלית שהציעה לו את ההשתתפות בתוכנית, לסדוק. שמחה מחזיקה עמדה לא מוותרת, עמדה בה קיימת התייצבות לטובתו. נסים פוגש עמדה זו בתוכו, והמשיך דבריו מעלים את חשיבות העבודה בגישת הכוחות ואת האמון של העובדת הסוציאלית בו, הוא מציין:

תמיד אני אומר לה את זה, זה באמת מה ששבר אותי. המילים האלה שברו אותי כאילו... לפרוץ את החומה... וזה רק אתה. עם שום עובד סוציאלי אחר זה לא ככה. אני אמרתי את העובדת סוציאלית הראשונה בחיים שלי ש... היא אמרה אני עליך לא מוותרת. פעם ראשונה ששמעתי את זה מעובדת סוציאלית. אני אומר את זה ואני מתרגש, כי זה באמת משהו אחר, זה מה שהיא עשתה.

המילים והאמון של העובדת הסוציאלית בנסים שברו את החומה, ופתחו פתח לבניית יחסי אמון. נוסף לכך מדבריה של שמחה, העובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט עולה, כי היא מחזיקה את הדאגה לאב, דאגה כנה המגיעה ממקום שמצליח לראות את הכאב של האב, היא מציינת כי במהלך ההיוועדות היא הרגישה שמשפחתו המורחבת של נסים בוחנת אותו, ומסתכלת עליו דרך זכוכית מגדלת. שמחה כואבת את כאבו של האב ורואה במהלך ההיוועדות את דאגתו למשפחתו וילדיו. דאגת זו משתקפת, מדבריה, כנקודת הכוח שלו. נראה, כי הדאגה המובעת היא חלק ממעגל דאגה שנוצר. תחושת הדאגה היא תחושה טבעית לכל הורה, לעיתים קשה להורה לשאת את הדאגה לילדיו. היכולת של שמחה, העובדת הסוציאלית של המשפחה, להחזיק את הדאגה לנסים מחזקת אותו כהורה ומקדמת את יחסי אמון ביניהם. עמדה דומה מעלה שוהם, העובדת הסוציאלית של משפחת ציון, שפוגשת אף היא את הכוחות של גרסיה, האם, תוך התייחסות ליכולתה לפגוש בסביבה תומכת. להלן דבריה:

אין לי רושם של בן אדם שלא יוכל להסתדר... פשוט צריך לפתוח אותה... זה כמה את יודעת לקלף. היא בן אדם מקסים, היא תמצא חברים, היא תמצא את הקהילה.

שוהם בוחרת להסתכל מעבר לתפקודה של גרסיה, אישה דיכאונית שאינה עונה ולעיתים מתנתקת. היא רואה את הכוחות הפנימיים ואומרת כי הכוחות קיימים אצל גרסיה, רק צריך לסייע לה ולסביבתה לפגוש בהם. עמדה זו, המתאפיינת בראיה פנימה מתכתבת עם היכולת שלה לחוש מורכבויות שעולות לאורך תהליך קד"ם. דוגמה לכך עולה בסיפור עזיבתה הבלתי צפויה של המתאמת הראשונה של משפחת ציון, שיצרה עם האם קשר ראשוני מיטבי והפיחה תקווה גדולה לשינוי. שוהם רואה זאת כחוויה נוספת של נטישה, שמתווספת לחוויות הנטישה עמן התמודדה גרסיה, האם, בחייה ולכן חוששת להכניס מתאמת אחרת. היא

מחזיקה עמדה אמפטית החווה את החוויה הסובייקטיבית של האם, ומתייחסת לעזיבת המתאמת כמשבר אמון גם בשל הקושי של האם ליצור יחסי אמון.

גם גרסיה, האם ממשפחת ציון, מתארת את חששותיה מכניסתה של המתאמת השנייה, היא מדברת על שבירת האמון והפחד להתנסות מחדש במתן אמון. למרות זאת היא הצליחה להיפתח לחוויה חדשה של יצירת אמון, לרצות מחדש להיכנס לתהליך.

הדברים הנזכרים לעיל, מצריכים לעסוק בשיח המברר מהי העמדה של העובד הסוציאלי המאפשרת למשפחה לקחת סיכון ולבדוק מחדש את מתן האמון. העמדה הבונה יחסי אמון וקשר עולה גם מהמשך דבריה של שוהם, העובדת סוציאלית של משפחת ציון:

גרסיה מאוד נכנסה לי ללב. מאוד הייתי רוצה לראות אותה מצליחה, זה היה מאוד מרגש. אני מאוד מאמינה בזה שהיא יכולה לא להישאר בהכרח ברווחה עוד כמה שנים. סה"כ היא אמא טובה, היא... פשוט החיים הובילו אותה לכל מיני מקומות, אז צריך לעזור לה... והמקום הזה שיש לי אפשרות קצת לעזור לה... אז בשביל זה אנחנו כאן מה שנקרא.

שוהם מחוברת לתפקיד שלה כעובדת סוציאלית, היא מציינת שהיא נמצאת כדי לסייע, זו תפיסת התפקיד שלה. היא רואה את גרסיה אל מול נסיבות חייה ומצליחה לפתח עמדה מחזיקה, מכילה ואמפטית, עמדה שאינה שיפוטית.

שלושה ממשותפי מחקר נוספים התייחסו לתפיסת התפקיד שלהם, אוריאל, העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי, מתייחס לעמדה שהיה צריך להוביל כעובד סוציאלי, עמדה שרואה את הלקוח ומגנה על התהליך. הוא תופס את תפקידו כמשמעותי, ומציין כי עליו היה לבחור האם ליישר קו עם המערכת, או להיות נאמן לתהליך, שמצריך לשחרר שליטה ולסמוך על המשפחה. כמו כן, הוא מדגיש כי עמדה המחזיקה את תפיסת העולם של קד"ם מאפשרת לבנות יחסי אמון. כמוהו גם גבריאלה, התומכת של משפחת אברהמי, אשר מלווה לאורך זמן את זמירה, האחות ממשפחת אברהמי, במסגרת תפקידה כעובדת סוציאלית, מדגישה את ראיית הצרכים של זמירה בראש סולם העדיפויות. מבחינתה הלואליות למערכת, והשירותים, אותם היא צריכה להעניק ללקוח, עולים בקנה אחד.

עוד עולה מן הנתונים, כי עמדות אחרות של אנשי המקצוע יוצרות חסם ביצירת יחסי אמון. עמדות אלה מגיעות ממקום שאינו פוגש ביכולת של המשפחה לפעול ליצירת שינוי, ובאי אמון ביכולתה לדעת מה נכון לה. אולגה, העובדת סוציאלית של משפחת אליזרוב, מעלה בדבריה את הקושי להתייחס לציפיות מהתוכנית. היא מציינת כי החשיבה הפרקטית שלה, וההכרות שלה עם המשפחה לא מאפשרים לה להאמין בתהליך. היא מתארת את המוגבלות של האם ואת חוסר היכולת שלה ליצור שינוי. גם כאשר היא מדברת על כתיבת תוכנית המשפחה היא מייחסת חשיבות לעמדת אנשי המקצוע וממקמת אותה כחלק מרכזי בתהליך, דבר שעומד בסתירה לתפיסה של קד"ם. כך למשל אומרת אולגה:

כל מה שאני חושבת כעובדת סוציאלית לעשות לגבי משפחה, אני משתפת. אם הם מסכימים או לא מסכימים, זה דבר אחר אבל בעצם הם שותפים לכל דבר ממה שאנחנו חושבים לעשות לגבי המשפחה.

מן הציטוט לעיל עולה, כי התפיסה המובילה אינה מאפשרת שיתוף של המשפחה בקבלת ההחלטות אלא שיתוף ברמת יידוע, זהו השיתוף ברמה הנמוכה ביותר. עמדה זו מצמצמת את לקיחת האחריות של המשפחה. בהמשך לדברים אלה, העמדה של שירותי הרווחה אל מול הטיפול במשפחת אליזרוב התאפיינה בחוסר אמון. חוסר האמון בא לידי ביטוי באופן בו ראתה העובדת הסוציאלית של המשפחה את הכנסת המשפחה לקד"ם:

בשבילי זאת הנקודה הכי משמעותית... שבעצם להשתמש בסל של התוכנית לצורך עריכת אבחון, שהאמא תעבור אבחון... זה מאוד חשוב, ולנו מאוד חשוב להבין ששוב... זה מדובר בגורל של הילדים. ואי אפשר ככה להגיע סתם לבית משפט ולהגיד אני ממליצה להוציא את הילדים מהבית למסגרת חוץ ביתית, אני צריכה שיהיו לי כל הכלים וכל הקלפים. מן הציטוט לעיל עולה, כי קיים רובד סמוי העומד בבסיס הצעת תוכנית "עולים לדרך-קד"ם" למשפחה, והוא שימוש בסל המענים לצורך אבחון לאם. נראה, כי גם כשהחלה התוכנית לפעול, עדיין עמדה על הפרק האפשרות של הוצאת הילדים מהבית. האבחון היה הכלי שיסייע להשגת מטרה זו. דברים אלו עולים בקנה אחד עם דבריו של המתאם, המציין כי שירותי הרווחה אינם רואים את המאמצים שעושה האם, למרות הקשיים הרבים עמם היא מתמודדת, לדבריו: "שירותי הרווחה הרימו ידיים". עמדה זו שאינה מתקפת את הקושי, ואינה רואה את האם לאור נסיבות חייה משאירה את האם בחוויית חוסר האמון ואל מול האיום להוצאת הילדים מהבית. גם ביומן החוקרת, עלתה התייחסות לחשש של האם שבא לידי ביטוי לאורך הריאיון וחסם את האפשרות לשתף בדאגות ובתהליך אותו היא עוברת. כאשר נשאלה העובדת הסוציאלית על הקשר שלה עם האם ציינה כי היא יכולה להגיע לביקור באופן חופשי, ובכל זמן שתרצה. כך שהאם אינה יכולה לשמור על פרטיותה גם בביתה. חשוב לציין כי עובדת סוציאלית זו הינה עובדת סוציאלית לחוק נוער, אשר פעלה להוצאת הילדים מהבית, דבר שיצר חסם לאורך התהליך. לאור הנזכר לעיל, נראה כי עמדתו של העובד הסוציאלי משפיעה על הבחירה להתנסות מחדש ביצירת יחסי אמון והינה קריטית להובלת תהליך קד"ם.

לסיכום, תת תמה זו הציגה עמדות שונות של העובדים הסוציאליים המלווים את תהליך קד"ם. מן הממצאים שהוצגו עולה כי מרבית העמדות מקדמות את יצירתם של יחסי אמון, למעט עמדה אחת המהווה חסם ליצירתם של יחסים אלו. עוד עלה, כי האמון של העובד הסוציאלי בתהליך קד"ם וההגנה על התהליך, שתפיסתו מתן אמון במשפחה ובכוחותיה, מהווים תשתית ליצירתם של יחסי אמון.

2.3 שימוש בפרקטיקות שמקדמות יחסי אמון במהלך ההכנה וההיוועדות

מן הממצאים שהוצגו בסיום תת התמה הקודמת עולה, כי העמדה אותה מחזיק העובד הסוציאלי במהלך ההתערבות עם המשפחות משליכה על יצירתם של יחסי אמון. תהליך ההכנה וההיוועדות מהווים שלב משמעותי המשפיע על חיי המשפחות ומשליך על פקרקטיקות העבודה של העובדים הסוציאליים. בתת התמה הנוכחית יוצגו הפרקטיקות של אנשי המקצוע, שלדעת משתתפי המחקר, יצרו אמון בקרב המשפחות המשתתפות בקד"ם. הפרקטיקות, אותן אסקור ואשר נעשה בהן שימוש על ידי העובדים הסוציאליים במהלך ההכנה וההיוועדות נמצאו כפרקטיקות המייצרות אמון בין המשפחות, המתאמים והעובדים הסוציאליים והן כדלקמן: שקיפות, שותפות, מחויבות, יצירת גבולות גמישים, כנות, מענה לצרכים, חיזור, יחסי קרבה ונוכחות קבועה.

הפרקטיקה הראשונה אליה אתייחס היא שקיפות. פרקטיקה שאפשרה לייצר שינוי מחווייה של חוסר אמון באיש המקצוע אל עבר אמון בו. שמחה, העובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט, מתארת את השינוי שהתרחש אצל נסים, האב ממשפחת בוחבוט. לדבריה, תחילתו של התהליך התאפיין בחשדנות וחוסר רצון לשתף פעולה, שמקורו ממשקעי העבר של האב מול שרותי רווחה. בעקבות כך בחרה להתחיל ברכישת אמון של האב:

שמתי לב שנסים כל הזמן בוחן אותי. קשה לו לתת אמון באנשים. חשוב לי כל הזמן להיות שקופה בכל מה שאני אומרת ועושה. ואז הוא שותף. העיקר שאני מעדכנת אותו.

בציטוט לעיל, שמחה, העובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט, התייחסה לפרקטיקה בה נקטה אל מול חוסר האמון של נסים, האב ממשפחת בוחבוט, באמצעות שיתוף האב לאורך התהליך. נראה כי השיתוף יצר חוויה

של שליטה והקטין את חוסר הוודאות והחרדה בה היה שרוי נסים. שמחה, הדגישה בהמשך דבריה את האתגר לעמוד מול נסים ולהרחיב את מרחב ההשתתפות משיתוף, לפעולה משותפת בהסכמה. גם נסים בדבריו מדגישים את ההסכמה שלו לתהליך קד"ם:

אני 7 שנים נלחמתי ברווחה, שרצו להוציא לי את הילדים. זה... חלק מסגירת תיק של הבית משפט, שהרווחה ביקשה לסגור את התיק, זה גם התהליך של קד"ם, שאני הסכמתי לזה. העובדת סוציאלית הציעה את קד"ם, אני סומך עליה, אני אפילו לא בודק אותה. בגלל שאני אמרתי לה – 'כן', היא אמרה את זה לבית משפט והראתה שזה לא כמו שאתם טוענים שהוא לא משתף פעולה, הנה הוא משתף פעולה, ואני סוגרת את התיק.

מדבריו של נסים עולה, כי למרות מעורבות החוק שיצרה קושי לסמוך על העובדים הסוציאליים ולתת בהם אמון, כאן נצפתה חוויה אחרת. שמחה הצליחה לייצר קשר משמעותי עם האב, קשר שאפשר להכיל את הקונפליקט של האב עם שירותי הרווחה. היכולת של שמחה לראות את נקודת המבט של האב ולהתעמת בתוכה עם העמדה שאינה מוותרת אפשרה לנסים לנוע ממקום בוחן אל מקום סומך ובטוח. הפרקטיקה הנידונה היא הפרקטיקה ששמה את הלקוח במרכז תהליך ההתערבות. כך עולה גם מדבריה של שמחה:

אני אמרתי שאני רוצה לתת הזדמנות לאבא הזה, בן אדם שהוא 10 שנים ברווחה, איך שהוא הציג את עצמו דיי נמאס לו מהרווחה. כאילו: 'תרדו ממני, לא רוצה אתכם קשר', אם אנחנו נלחץ עליו – אבדנו אותו. לי היה חשוב שלא נאבד אותו. כן, הבאתי לו זמן שהוא דורש, וכן הייתי סבלנית והקשבתי לו.

מדבריה של שמחה עולה, כי היא "רואה" את נסים, את מצוקתו ואת ההיסטוריה ארוכת הטווח עם הרווחה. היא נותנת הזדמנות ומסוגלת להמתין בסבלנות להתפתחות ושינוי. גם המשך דבריה של שמחה מעידים, כי היא מחזיקה את המורכבות של הסיפור המשפחתי, את עמדתה של העובדת סוציאלית לחוק נוער שפנתה לבית המשפט ואת הצורך של נסים בהקשבה ואמפטיה. החזקה זו, באה לידי ביטוי גם בהחלטתה של שמחה לפנות מקום למתאם. היא מזהה את הקושי של נסים מול שירותי הרווחה, ומציגה את התוכנית כתוכנית חיצונית לרווחה. פינוי המקום למתאם נובע מראיית הצרכים של הלקוח, שמחה מתייחסת אליו כסובייקט בעל צרכים ורצונות וכך מצליחה ליצור קשר מיטבי. נראה, כי מדובר בקשר בו העובד הסוציאלי מחויב ללקוח. גם מדבריו של משה, העובד הסוציאלי של משפחת דביר, עולה המחויבות של אנשי המקצוע למשפחה:

גם אני, גם המתאם, היינו בקשר רציף עם המשפחה כדי להבין את הקשיים והדאגות. הייתי ניפגש עם המשפחה בתדירות גבוהה וגם המתאם היה ניפגש עם המשפחה כפעם בשבוע. הוא היה ניפגש אתם ושומע אותם. הם ראו בעיניים שלהם שהוא זמין להם, ויכול לעזור בהתמודדות.

נראה, כי המחויבות מתבטאת בזמינותם של אנשי המקצוע לאורכו של התהליך. נוכחות קבועה ומיטיבה משמעותה גם נגישות של העובד הסוציאלי בעתות מצוקה ומשבר, ונכונותו להקשיב למצוקה של המשפחה ולהתגייס לסייע לה בפתרונה. כך עלה גם מדבריה של זמירה, האחיות, ממשפחת אברהמי שציינה שהתהליך הוביל לזמינותו של איש המקצוע: "כשהייתי צריכה את אוריאל יכולתי להתקשר אליו ולקבל מענה, לא הייתי צריכה כבר להשאיר הודעות שאני לא יודעת אם יגיעו ליעדם". גם ההתגייסות של אוריאל, העובד הסוציאלי של המשפחה, היתה מפתיעה, הוא ליווה את התהליך ואף צעד עם המשפחה בקצב שהיא הכתיבה. כאשר זמירה, נשאלה מה קידם את התהליך היא השיבה ההבנה של העובד הסוציאלי. זמירה רואה בהבנת הדאגה כמאפשרת לצעוד בדרך לפתרון. לצד זאת, אוריאל דרש מעצמו להיות כנה עם המשפחה, להיות פתוח לפתרון שהמשפחה מביאה ולהכיר בידע של המשפחה כידע המוביל לפעולה. הוא מתאר את ההיוועדות

כמקום של מאבק עם העמדה שמביאה המשפחה ואת הצורך שלו להגן על התהליך בו המשפחה לוקחת אחריות. היכולת של אוריאל להקשיב למשפחה ולהתייחס לידע שהיא מביאה כלגיטימי ובעל ערך אפשר תזוזה ראשונית של האחות, שהייתה חשדנית לאורכו של התהליך, מאי אמון לאמון. ניתן לומר, כי הפרקטיקות בהן השתמש אוריאל הן יצירת גבולות גמישים וצמצום פערי הכוחות. בהלימה לכך, כאשר החל הקשר הראשוני עם המשפחה לקח אוריאל אחריות על הטיפול הלקוי:

באתי אליהן הביתה. אמרתי להן שהבנתי שאנו כמחלקה לא טיפלנו בצורה נאותה בפנייה שלהן, לפני כמה חודשים, והיא התגלגלה. אני מרגיש שהתנהלנו לא נכון. הדרך שלי היא לקחת אחריות שהתנהלתי לא נכון, פשוט להתנהל נכון. תתנו לנו את ההזדמנות לתקן את מה שלא היה בסדר. אני כעובד סוציאלי מאמין שמה שחשוב זה כנות, לפני שמתמשים בפרוש, שיקוף ואמפטיה צריך שתהיה כנות.

ההכרה בטעות היא צעד בונה אמון, צעד ההופך את העובד סוציאלי לאנושי. אוריאל מדגיש כי הבסיס לעבודה הטיפולית היא הכנות.

נראה, כי המכוונות של העובדים הסוציאליים למשפחות והרצון שלהן ללמוד על המשפחה, אתגריה ודאגותיה הובילו אותן להשתמש בפרקטיקות המבססות יחסי קרבה ובונות יחסי אמון. העובדים הסוציאליים האמינו כי המשפחה היא מרכזו של התהליך, היא המוקד, ולכן פעלו בשקיפות ושתפו את המשפחות לכל אורך התהליך דבר שהשפיע על תחושת המחויבות של המשפחות.

מן הממצאים שהוצגו בתמה זו עולה, כי המשפחות המשתתפות בתהליך קד"ם נושאות עמן עבר הנוגע ליחסי האמון רעועים עם שירותי הרווחה. מכאן כניסת המתאם, כאיש מקצוע חיזוני לרווחה, המלווה תהליך זה באופן אינטנסיבי ונמצא בקשר קבוע עם העובד הסוציאלי, משפיעה על יצירתם של יחסי אמון. עוד נמצא, כי עמדה המבססת יחסי אמון היא זו שרואה בדאגות המשפחות, מאמינה בכוחותיהן ונותנת להם מקום בתהליך ההתערבות. כהמשך לכך, הוצגו פרקטיקות בהם עשו שימוש עובדים סוציאליים, פרקטיקות אלה נמצאו כיעילות וביססו יחסי אמון ויצירה של קשר מיטבי.

בתמה הבאה תוצג הפרקטיקה השיתופית, ריבונית עם המשפחות בתהליך קד"ם, שלפי ממצאי המחקר, נמצאה כאחד הגורמים היוצרים יחסי אמון בין המשפחות לשירותי הרווחה. בהמשך התמה נעמיק בתפקידו של המתאם בתהליך והובלתו את שפת קד"ם. אסיים באתגרים העומדים בפני אנשי המקצוע ביישומם של תהליך קד"ם הלכה למעשה, כפרקטיקה בשירותי הרווחה.

תמה שלישית: קד"ם כפרקטיקה שיתופית-ריבונית

קד"ם מהווה פרקטיקה שיתופית-ריבונית המבוססת על תפיסה בה המשפחה היא בעלת הכוחות והמשאבים, ובידה לחולל שינוי בחייה. פרקטיקה זו מביאה לידי ביטוי שיתופיות ברמה הגבוהה ביותר, כך שלמעשה המשפחה היא המובילה את התהליך. השימוש בפרקטיקה זו דורש מאנשי המקצוע לשחרר את עמדת הכוח, ולאפשר למשפחה לקחת יותר אחריות על מענים שיטיבו עם חיי ילדיה. אחת ממטרותיו של קד"ם היא לייצר הבנה זו אצל אנשי המקצוע, על מנת להוביל תהליך שבסיסו שיתוף ולא כפייה. תהליך מורכב זה מחייב הכשרת לבבות בקרב העובדים הסוציאליים והתייחסות לעמדותיהם, אשר חלקם מחזיקים בעמדות של אי אמון בתהליך. כחלק מתהליך זה יש להשתמש בטרמינולוגיה הנותנת ביטוי לאגינדה של קד"ם, והחלפתם של מונחים מוכרים למונחים ייחודיים הנושאים אופי של שיתוף והעצמה. כך למשל המושג "דאגות" מחליף את המושג "בעיות" או "צרכים", "תוכנית משפחה" מחליפה את המושג "תוכנית טיפול" ומדגישה את שליטת המשפחה בתהליך.

בתמה זו, יובאו תפיסותיהם של משתתפי המחקר בנוגע לפרקטיקה השיתופית-ריבונית המתקיימת בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם", יוצגו בה שלושה נושאים מרכזיים שעלו מן הראיונות: 1. אנשי מקצוע המדברים בשפת קד"ם. 2. עבודת המתאם. 3 "להסכים להתארח" בתהליך שהמשפחה מובילה.

3.1 אנשי מקצוע מדברים בשפת קד"ם

תוכנית "עולים לדרך-קד"ם" אפשרה להוביל מגמה של שינויי בשירותי הרווחה בעקבות שימוש בפרקטיקות ובשפה ייחודית של התוכנית. גם המשפחות המשתתפות בקד"ם דיווחו על שינוי משמעותי שחל בחייהם עם כניסתם לתוכנית. אם כי, יש לזכור שעמדותיהם של אנשי המקצוע אינן אחידות ביחס לקד"ם הן בשל הקושי להכיל את השינוי בפערי הכוחות, והן בשל הקושי לתת אמון במשפחה ולפגוש במשאבים ובכוחות הקיימים בה. על כן, תת תמה זו תתמקד בשפת קד"ם המקדמת פרקטיקה שיתופית, ואף תבחן את ההתנגדות לפרקטיקה זו. מרואיינים רבים ציינו כי קד"ם מביא שפה אחרת, שפה שאליה נחשפים, אולי לראשונה, אנשי מקצוע ומשפחות. משה, עובד סוציאלי של משפחת דביר, מציין:

קד"ם זו תוכנית שונה מתוכניות אחרות, תוכנית שרואה את הכוחות של המשפחה, ושהמשפחה לוקחת חלק בתוכנית ואומרת מה טוב לה.

משה מתייחס ל"עולים לדרך-קד"ם" כתוכנית אשר שמה את המשפחה במוקד ההתערבות. גם בהמשך דבריו הוא מציין, כי התוכנית מאפשרת להבין את הקשיים של המשפחה, לערוך מיפוי צרכים באופן הלוך בחשבון את המשאבים הקיימים אצל המשפחה, ומתייחסת לדאגות. השיח המתקיים סביב הכוחות והדאגות של המשפחה נערך באמצעות שימוש בפרקטיקה שיתופית בשלבי ההכנה וההיוועדות. מדברי המשפחות עולה, כי התהליך משנה את הפוקוס ומאפשר להם להאמין ולהתמקד בעצמם. להלן דבריו של מרדכי, האב ממשפחת דביר:

קד"ם עשו דבר כזה, אמרו תאמינו בעצמכם, לא משנה כמה קשה בחיים, לכל אחד יש דברים טובים. תתמקדו בטוב, מה הטוב שאלוקים נתן לכם, בכל אחד יש משהו טוב. זה לא שכל החיים רע, כולם נגדי אלא איפה אני לא בסדר ומה הכוחות שיש בי.

נראה, כי שפת קד"ם - שפה של שיח על כוחות ודאגות - הופנמה אצל ההורה והעובד סוציאלי. כאשר נשאל מרדכי על הכניסה של קד"ם הוא מתאר את הכניסה לתוכנית כסוג של אוויר לנשימה, הרווחה לוקחת צעד אחד אחורה ואנשי קד"ם נכנסים לתמונה ומתחיל תהליך המאפשר לשתף, לבקש עזרה ולקחת אחריות על הדאגות. דברים אלה של מרדכי ושל מרואיינים נוספים עוררו בי את השאלה, למי מיועדת תוכנית "עולים לדרך-קד"ם" ומיהן המשפחות אשר הוצעה להן התוכנית. מנתוני המחקר עולה, כי כל המשפחות אשר הופנו לתוכנית נמצאו משפחות שחוו חוסר אמון בקשריהם עם שירותי הרווחה, וחשו חוסר מסוגלות לטפל בדאגותיהן וליצור שינוי בחייהן. תהליך קד"ם אפשר לייצר אמון עם בני המשפחה, על מנת שאנשי המקצוע יוכלו להבין בצורה מעמיקה יותר את הקשיים אתן מתמודדות המשפחות. כך למשל אמרה שמחה, העובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט, כי השילוב בקד"ם עבור אבי המשפחה, נסים, הוביל לשינויי במערכת היחסים בינו לבינה, כעובדת סוציאלית: "מאז שהוא השתלב בקד"ם הוא פשוט בא ומתייעץ, ולא פוחד ממני ולא נרתע ממני".

בהמשך לכך, השווה אוריאל, העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי, בדבריו בין חווית השיח בהיוועדות לבין חווית השיח ב"וועדת תכנון טיפול והערכה" שעורכים בשירותי הרווחה. אוריאל הדגיש את ההבדל בין הוועדות, כפי שהוא בא לידי ביטוי בבחירת הנוכחים בוועדה ובאופן בו הוועדה מנוהלת. לטענתו, ב"וועדת תכנון, טיפול והערכה" המעמד הוא פולשני לחיי המשפחה, גם אם הוא מתחיל מראיית הכוחות הוא ממשיך לכיוון שיפוטי ומנוהל ע"י גורמי הרווחה. לעומת ההיוועדות, בה המשפחה בוחרת מיהם

הנוכחים ואלו נושאים יועלו במהלך הדיון, דבר שיכול להשפיע על תחושת המסוגלות של המשפחה. נוסף לכך, תהליך זה מאפשר להגן על המשפחה ועל כבודה, לדבריו:

התהליך יכול לתת כוח למשפחה, להגיד יש דברים שאנחנו לא רוצים לשתף את כל העולם. עכשיו אנחנו צריכים לבחון: האם המענים שמעלים נותנים תשובה לדאגות?.

בהתאם לכך, מציין גל, המתאם של משפחת אליזרוב, כי קד"ם הוא חכה שכל משפחה זקוקה לה. החכה הזו נזרקת אל עבר המשפחה ומכאן מתחיל תהליך של בחירה, האם המשפחה מחזיקה בחכה ובכך רואה בה כהזדמנות לשינוי משמעותי בחיים, או שאינה מצליחה להחזיק בה? לטענתו, קד"ם הוא שיכול לייצר נקודת מפנה אצל המשפחות, ולכן יש לאפשר את התהליך לכל משפחה. לצד זאת, הביע גל את הצורך לחבר את המערכת לשונות שבתהליך:

פה היה צריך לנער את המערכת ולומר: לא, פה אנחנו עושים משהו חדש, אחר, לא משהו שעשיתם כבר. אמנם אפשר להשתמש בכלים שעשיתם, אבל אנחנו עושים את זה ממקום אחר, ממקום של בחירה, אז יכול להיות שזה כן יצליח, זה משהו שהיה מאתגר.

המשך דבריו של גל, מייצגים את המורכבות של תהליך קד"ם עבור העובדים הסוציאליים המלווים את המשפחה לאורך זמן. השימוש באותם מענים מעורר ספק בהתהוותו של השינוי וביציאתה של המשפחה מהקיבעון. נראה כי הפרקטיקה השיתופית ריבונית מייצרת הזדמנות וסיכוי לכך שהמשפחה תצליח לקחת אחריות על גורלה ועל חייה, דבר שקודם לכן לא צלח. ובנוסף, פרקטיקה זו יכולה להשפיע על תחושת המסוגלות.

כפי שצוין לעיל, קד"ם מביא לשפה שונה וייחודית בשירותי הרווחה. על מנת להטמיע את תהליך קד"ם, יש להחזיק בעמדות השונות הקיימות אצל העובדים הסוציאליים ביחס לתהליך. התנגדות לתהליך קד"ם באה לידי ביטוי בהיוועדות של משפחת אברהמי, שנערכה כהליך חרום. היוועדות זו חשפה את השאלה, האם הפרקטיקה של קד"ם יעילה גם במצב חרום או שלמצבי חרום קיימות הפרקטיקות הקלאסיות של המערכת כדוגמת ועדת "תכנון טיפול והערכה". דבריו של אוריאל, העובד סוציאלי של המשפחה, מבהירים את הבסיס של ההתנגדות:

הייתה אמירה ברורה מאוד, זה לא לתהליך קד"ם, זה לוועדת תכנון טיפול. מבחנתי, זו אמירה שמערערת ומהרהרת על מה זה תהליך קד"ם. אם יש מקרה כבד משקל יש בו החלטות מאוד גורליות, משמעותיות, אם אומרים מקרה כזה הוא לא לקד"ם, הוא לוועדת תכנון טיפול, כל העמדות הביקורתיות שלי קופצות. אני מדבר על תפיסה ביקורתית, לא ביקורת שאני שואל שאלות, כך שיחסי הכוח קפצו כאן. אני לדוגמה אמרתי: 'זה לא, קד"ם או לא קד"ם, אלא האם נתן למשפחה איזשהו משקל משמעותי בעבודה או שנשאיר אצלנו'. כשמבחנתי מה שמייצג את ועדות תכנון טיפול הקלאסיות הוא שהכוח נשאר אצלנו. ושתהליך קד"ם מייצג, שאנחנו נותנים כוח למשפחה.

מן הציטוט עולה, כי השאלה בה אנו עסוקים ביחס להכנסת קד"ם לשירותי הרווחה, היא שאלה של יחסי הכוח. האם אני כעובד סוציאלי מוכן לשחרר את הדאגה ולהשאיר אצל המשפחה, לתת לה את הבחירה ולאפשר לה לשנות את המסלול שהיא נמצאת בו? העיקרון הוא שאנו כאנשי מקצוע נוכחים ומחויבים, אך גם מבינים כי המשפחה היא בעלת הדאגה ולכן עלינו לתת למשפחה מקום משמעותי בתהליך העבודה. כאמור, גבריאלה, התומכת של משפחת אברהמי, היטיבה לתאר את הפער שבין קד"ם ל"וועדת תכנון, טיפול והערכה". היא ציינה כי ב"וועדות, תכנון, טיפול והערכה" לאנשי המקצוע יש את היכולת לומר לא הצלחנו לשכנע את המשפחה, אנחנו נחליט מה נכון להם. אמירה זו מנוגדת לתפיסת העולם של קד"ם.

בתת תמה זו, הוצג עקרון מרכזי בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" והוא - אמונה בכוחן וביכולתן של המשפחות לקבוע את עתידן. יישומו של עיקרון זה משפיע על יחסי הכוח שבין העובדים הסוציאליים לבין המשפחות. מן הממצאים עולה כי פרקטיקה זו, של קד"ם, נמצאה כמקדמת יחסי אמון ומאפשרת למשפחות לנקוט בעמדה אקטיבית אל מול האתגרים עמן הן מתמודדות.

3.2 עבודת המתאם

מטרת הפרקטיקה השיתופית-ריבונית היא לאפשר לבני המשפחה הגרעינית לקחת אחריות על הובלת תהליכי קבלת ההחלטות הנוגעות לילדים במשפחה, באמצעות בעלי תפקיד מטעם התוכנית, תומכים מהקהילה ומהמשפחה המורחבת, ואנשי מקצוע ממערכות החינוך והרווחה. תת תמה זו תעסוק בעבודת המתאם שהינו בעל תפקיד מטעם התוכנית ובאופן שהוא מיישם פרקטיקה זו.

הנתונים העלו כי המשפחות שהופנו לקד"ם אופיינו כמשפחות אשר התקשו לתת אמון בשירותי הרווחה וחוו תחושה של חוסר מסוגלות במציאת פתרון למצוקתן. המתאמים, המלווים את תהליך קד"ם מקיימים שיח עם המשפחות על הדאגות של המשפחה, ובכך יוצרים תקשורת מיטבית ובניית יחסי אמון. עבודת המתאמים מאופיינת במסירות, מחויבות ובמוטיבציה פנימית לסייע למשפחה לצאת למסע של גילוי כוחות והתמודדות עם הקשיים המלווים את המשפחה. לאחר ההיוועדות מסתיים תפקידם של המתאמים והאחריות לביצוע התוכנית מוטלת על המשפחות, בסיוע העובדים הסוציאליים והמלווים שנכנסים לתפקידם לאחר ההיוועדות. בתת תמה זו, אציג את תפקידו המשמעותי של המתאם, בשלב ההכנה וההיוועדות ואת האתגרים הניצבים לפניו לאורך התהליך ועד לסיומו.

כל המשפחות שהשתתפו בתהליך קד"ם הדגישו כי הקשר עם המתאם היה משמעותי ומקדם. גרסיה, האם ממשפחת ציון, סיפרה על מעורבותה של המתאמת בקידום דברים שהיו תקועים בחייה בהקשרים שונים כדוגמת: דאגה לשילובה של בתה במסגרת חינוכית התואמת את צרכיה, סיוע ביצירת קשר עם ארגוני תעסוקה ודיוור ציבורי. לדבריה, הסיוע מגורמים שונים באותה נקודת זמן חזק את התהליך ואפשר לה להיות חלק ממנו. כאשר היא נשאלה מהם הדברים הטובים שקרו בתהליך היא מציינת את הקשר עם המתאמת, כתשובה לכך:

דברים טובים, קודם כל זה שיש משהי, אני מתכוונת לנורית [-המתאמת] כל הזמן מתקשרת אליך ושואלת. חוץ מזה שהיא שואלת בקשר לתוכנית, היא גם שואלת, את יודעת, כמו חלק מהמשפחה: 'מה נשמע? איך את מרגישה? איך הילדים?'. שהייתי בבידוד היא כל הזמן הייתה אתי בקשר, זה הרגשה טובה שיש מישהו שדואג לך, זה גם תמיכה. אין לי משפחה בארץ חוץ מאמא שלי ואחותי.

מדבריה של גרסיה עולה כי לאורך התהליך הקשר עם המתאמת היה קשר רציף, קרוב ותומך. האם מרגישה את הדאגה של המתאמת אליה, תחושות אלה הופכות את הקשר למשמעותי ובעל ערך. בהמשך לכך, עולה כי גרסיה משתפת את המתאמת בדברים אישיים, "דברים שלא חייבים לשתף, אך רוצים לשתף בהם". נראה כי העמדה הרואה את הקושי ורגישה אליו מאפשרת שיתוף כנה ופתוח. בהמשך נורית, המתאמת, מתארת שינוי שהאם, גרסיה, מייחסת אליו חשיבות:

פעם ראשונה היא אמרה 'אני חושבת על עצמי', 'אני חושבת מה אני רוצה?'. היא אמרה שהיא רוצה איזושהי הכשרה, שהיא רוצה אולי ללמוד הנהלת חשבונות".

מהנזכר לעיל, עולה השאלה העוסקת במהות תפקידו של המתאם, מהם האיכויות הקיימות בתפקידו של המתאם אשר מאפשרים לו להיות דמות משמעותית המובילה תהליך של שינויי והעצמה. משתתפי המחקר ציינו, כי זמינותו של המתאם, העמדה האקטיבית שלו בתהליך הסיוע והעובדה שהתהליך מתחיל כתהליך חיצוני לרווחה, "יוצא מהגבולות המוכרים של ניהול מקרה בתוך הרווחה", מסייעים

למשפחות להניע את עצמם, לחוש מסוגלים ולהסכים לתת אמון בתהליך. שוהם, העובדת הסוציאלית של משפחת ציון, מתארת את היתרונות האלה של המתאמת, בדבריה:

אני יכולה להגיד לך, שאני, בתוך היומיום העמוס, ככה ניסיתי כמה וכמה פעמים ליצור קשר עם ביה"ס. ביה"ס לא כל כך ענה לי, וכאילו הרגשתי שהדברים ככה חומקים לי. וזה, שנכנסה מתאמת ויצרה את הקשר הזה, האישי, וזה, שלא נפגשו כאן במחלקה, וזה שהיא צריכה לדבר עם ביה"ס ועם הילדים, ולראות את כולם. ככה... מבחינת היחידות זמן, המתאם הוא יותר פנוי, יותר מאתנו. בעצם, התוכנית אפשרה את היחידות זמן האלה, באמת, להיכרות מעמיקה עם המשפחה, עם כל הגורמים שבאים בקשר עם המשפחה, ולי זה עזר להבין את התמונה יותר לעומק.

על פי תפיסתה של שוהם, המתאם הוא הפונקציה המאפשרת לעובדת הסוציאלית להכיר לעומק את הסיפור של המשפחה, מה שיכול להוביל למתן מענה מדויק ותואם צורך. כאשר שוהם נשאלה: האם זמינות המתאמת והיותה גורם חיצוני לרווחה קדמו את התהליך?, היא משיבה בחיוב.

יש לציין, כי כלל העובדים הסוציאליים, שהשתתפו במחקר, ציינו כי עבודתו של המתאם השפיעה על יצירת יחסי אמון בין שרותי הרווחה לבין המשפחות. כך למשל, תיאר זאת אוריאל, העובד סוציאלי של משפחת אברהמי: "אני הרגשתי שכדי לבנות את האמון צריך להתחיל לעשות דברים. הרצתי את המערכת שמיד יכנס מתאם לתמונה, זה היה חלק מבניית האמון המחודש עם האחיות".

כמו אוריאל, רוב העובדים הסוציאליים שהשתתפו במחקר ציינו, כי העשייה שהחלה עם כניסתו של המתאם לתפקיד הובילה לתחושה של שינוי שהתרחש במערכת, באמון בעצמם ובמערכת שפועלת לטובתם. לעומת זאת, אוריאל מתאר התנגדות, של עובדות סוציאליות מהמחלקה, לדרך בה נהל המתאם את ההיוועדות. לדבריו, כאשר העובדות הסוציאליות ניסו לחקור את האם על התנהלותה הציב המתאם גבול, וציין באופן חד משמעי, כי נוכחותם בהיוועדות נועדה אך ורק לצורך הצגת מענים המותאמים לדאגות שהועלו, כך שהמשפחה תוכל להיעזר בהם. המתאם הגן על המשפחה מפני תהליך חושפני ושיפוטי שאינו ברוח קד"ם. עמדה זו של המתאם מתכתבת עם התפיסה כי המשפחה היא מוקד ההתערבות, תפיסה שיש להטמיע בשירותי הרווחה. דברים אלה מדגישים עד כמה משמעותי תפקידם של המתאמים בהובלת תהליך המתמקד בצרכיה של המשפחה ומאמין במשאבים הקיימים בה. אף על פי שעבודתם של המתאמים הייתה משמעותית עבור כל משתתפי המחקר, לא דווח על מהלך של פרידה מובנת מהמשפחות בסיום ההיוועדות. גל, המתאם של משפחת אברהמי, מציין כי בסיום ההיוועדות אנשים מאוד עייפים ואינם פנויים לפרידה מסודרת, ולכן הוא בוחר במספר מילים לסיום. בהמשך דבריו, הוא מציג את חוסר ההשלמה עם הפרידה:

אני חושב שהם לא תמיד מודעים לזה שאתה נעלם להם יום אחרי, אפילו שאני אומר להם את זה לפני. הם לא מפנימים את זה שאנחנו פשוט הולכים אח"כ אנחנו לא נמצאים.

בציטוט לעיל, מתאר גל את הקושי של המשפחה להכיל את הפרידה מהמתאם. הוא מבהיר זאת באמצעות המילה "להיעלם". נראה כי תחושת ההיעלמות משותפת הן למתאם והן למשפחה.

לסיכום, בתת תמה זו עולה כי עבודתו של המתאם נמצאה משמעותית למשפחות ולאנשי המקצוע השותפים לתהליך קד"ם. הראייה של המתאם את המשפחה כמוקד ההתערבות, זמינותו והאופי האקטיבי של תפקידו מסייעים ליצירתם של יחסי אמון בין המשפחות לשירותי הרווחה. ממצא חשוב נוסף הוא תרומתו של המתאם ביחס ללקיחת האחריות של המשפחה על חייה, דבר שיכול להשפיע על תחושת המסוגלות. עוד נמצא, כי למרות הקשר המשמעותי שמתקיים בין המתאם למשפחות, הפרידה ממנו מתנהלת באופן שאינו מובנה. נראה כי הקושי להכיל פרידה זו אינו מאפשר לתת לה מקום.

3.3 "להסכים להתארח" בתהליך המשפחה מובילה

מודל קד"ם מושתת על ערכים של העצמה. העצמה מאפשרת לבני המשפחה להיות ריבוניים על חייהם באמצעות תהליך קד"ם, לסמוך על עצמם ועל תומכיהם ולהסתמך פחות על שירותי הרווחה. בתת תמה זו, אציג את התהליך שעברו המשפחות, את ניצני השינוי, את האמון שלהן בעצמן ואת מעורבותן האקטיבית ביחס להחלטות הנוגעות לחייהן. אדון בסוגיית השליטה של ההורים על תהליך קד"ם ובתפקידם של אנשי המקצוע המלווים תהליך זה. נראה כי הסכמתה של העובדת סוציאלית "להתארח", כפי שכינה זאת אוריאל, העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי, בתהליך אותו מובילה המשפחה מאפשרת לה להחזיר את עוצמתה וסמכותה.

אנשי המקצוע שהשתתפו במחקר זה התייחסו לשינויי המגמה הקיימת ברווחה. כך עולה מדבריה של שמחה, העובדת סוציאלית של משפחת בוחבוט, שמתארת את הקושי להתמודד עם מערכת נוקשה ואת שינוי המגמה שחל במערכת. שינוי זה אפשר לנסים, האב ממשפחת בוחבוט, להיות שותף לתהליך אותו מציעה מערכת הרווחה, להלן דבריה:

אני מאוד מבינה אותו. אני יודעת שהרבה פעמים המערכות נוקשות, לא גמישות, לא באים לקראת. בואי, באמת אני מכירה את המערכת הזאת. גם אם עכשיו, עם הזמן, המגמה הזאת משתנה ובאמת משתפים את ההורים ושואלים מה הם רוצים? אבל לפני 6,7,8 שנים זה לא היה המצב. הוא באמת נכווה מהעובדים הסוציאליים, מהמערכת. ואני גם באיזה שהוא מקום נוטה להאמין לו.

שמחה, מזדהה עם הקושי של נסים מול המערכת ומציינת, כי, כיום, המערכת מייחסת יותר חשיבות לעמדת ההורים. גם המשך דבריה מחזקים את השינוי שהתרחש במערכת, היא מקשיבה לצורך של האב להצביע על הדאגות של ילדיו ובהתאם לכך היא פועלת. שמחה שומרת על מרחק כדי שנסים יבוא עם תוכנית שהוא בנה לעצמו, וירגיש שהוא מוביל את התהליך, ולא מובל באמצעות תוכניות שאנשי המקצוע חושבים שהן נותנות מענה מותאם לדאגותיו.

השינוי שחל במערכת מוצג גם בדבריה של גרסיה, כאשר נשאלה על האופן בו השפיעה על התהליך ציינה:

הם נתנו לנו אפשרות כזאת, אף אחד לא לחץ עלינו. גם לא המליצו על משהו, אמרו אפשר ככה וככה ומה את רוצה?. אני קבעתי מה אני רוצה לעשות עם זה, ולאן זה ילך, איך זה יתחלק כל התקציב הזה. אמרתי מה מדאיג אותי וכולם נתנו לי מענים למה שביקשתי. אני והילדים, בעצם, אנחנו החלטנו."

בציטוט לעיל, תיארה גרסיה את האופן בו הוצגו המענים בפניה, ואת תחושתה כי רצונותיה נמצאים במוקד. כך, גם בהקשר לשיתוף ילדיה, התייחסה למעורבותם האקטיבית של הילדים בתהליך. ממצא זה מחזק ממצא שהוצג בתת התמה העוסקת בשיתוף ילדים, ולפיו ישנה חשיבות להשתתפותם של ילדים בתהליך קד"ם באופן שיאפשר להם להשמיע את קולם.

ההתייחסות לאופן באה הריבונות לידי ביטוי הוצגה על ידי שוהם, העובדת הסוציאלית של משפחת ציון, שתארה את הזמן הפרטי, אשר במהלכו המשפחה בוחנת באופן עצמאי את סל המענים שהוצע לה על ידי אנשי המקצוע ללא נוכחותם, כזמן משמעותי למשפחה. העצמאות של המשפחה בתהליך, המתוארת בדברים שצוינו לעיל, מובילה לעסוק בגורמים שאפשרו לכך לקרות. אוריאל, העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי, מתייחס לתפקידו של איש המקצוע בתהליך אשר בשלב הראשוני הוא מתבונן עליו ולומד על הייחודיות שבו, וממנו משליך על האופן בו יתרחשו התערבויות עם משפחות המטופלות בשירותי הרווחה. כמו כן, הוא מציין כי האמון של העובד הסוציאלי בתהליך מהווה את אחד הגורמים המאפשרים למשפחה לקחת אחריות על התהליך. בהמשך דבריו הוא מדגיש את השפעתו של התהליך על ה"אני המקצועי" שלו:

התחושה הזו - החוויה הזו שזה עובד - היא תחושה שבשבילה אולי באתי להשפיע, באיזה שהיא צורה מקומית, על המערכת. היוצא מן הכלל למד אותנו. בסוף אנחנו צריכים לבחון כמה אמון יש לנו כאנשי מקצוע בתהליך הזה.

מן הציטוט עולה כי היוצא מן הכלל, לא על עצמו בלבד בא ללמד אלא על הכלל כולו. אוריאל רואה בתהליך זה יוצא מן הכלל, שיש בו בכדי ללמד על התערבויות נוספות אותם הוא מלווה.

הגורם הנוסף שנמצא במחקר, כמוביל לריבונות, הוא ההקשבה לדאגות האם וההתאמה שנעשתה עבורה לאורך התהליך. כך מציינת שוהם, העובדת הסוציאלית של משפחת בן ציון, כי המענה לצורך והעלאת הדאגות באופן רגיש ואכפתי אפשר לאם להוביל את התהליך. הובלת התהליך התאפשרה גם בזכות הליווי האינטנסיבי של קד"ם עליו מדווחת גרסיה, האם ממשפחת ציון. הקשר אפשר לגרסיה להרגיש עטופה גם בתקופת הקורונה, אשר בה השמירה על קשר רציף היוותה אתגר משמעותי. לצד גורמים אלו, נמצאת ההבנה של האם, שהיא מרכז הכובד של התהליך. בהקשר לכך, שוהם, העובדת הסוציאלית של משפחת ציון, מתארת את התהליך לקראת ריבונות, כתהליך דו כיווני. היא מתארת דינמיקה של מעורבות ואקטיביות הן של העובדות הסוציאליות שחוו את האם כפסיבית ואינה משתפת פעולה, והן של האם שבחרה להיות מעורבת בתהליך הנוגע לחייה. כהמשך לכך גרסיה מציינת כי מתן ידע הוא פונקציה חשובה בתהליך:

הדבר הכי חשוב בכל העניין הזה שקיבלתי הרבה אינפורמציה, שלא ידעתי לפני זה בכלל שיש לי זכויות ואני יכולה לממש אותם. זה לא קשה צריך פשוט לבוא, את יודעת, .. לדעת באיזה דלת את צריכה לדפוק.

גרסיה מבינה כי ידע הוא כוח. כמו כן, מדבריה עולה תחושת מסוגלות למימוש זכויותיה. עמדה אקטיבית זו של גרסיה, האם ממשפחת ציון, מתעוררת גם בהקשר להתערבות של החונכת עם בתה, שם גרסיה עוברת מייאוש לתקווה. היא מציינת כי החונכת הפיחה תקווה בה ובילדתה, תקווה שעמדה לה לאורך התהליך ואפשרה לנקוט בעמדה אקטיבית. לדבריה: "ראיתי שדברים זזים ויש תקווה, זה גרם לי להאמין שיש סיכוי וגם לעשות דברים". הדברים האמורים לעיל, מתייחסים לתהליך ההכנה שהיווה עבור האם ממשפחת ציון הזדמנות לנקוט בעמדה אקטיבית ולפעול באופן ריבוני. לעומת זאת מדבריו של גל, המתאם של משפחת אליזרוב, עולה תחושה של חוסר מסוגלות של ההורים לקחת אחריות על התהליך:

ההורים, הם נמצאים במצוקה גדולה, גם האבא מתמודד עם קשיים כלכליים, ועם קשיים בתקשורת עם האמא. אני חושב שהמסוגלות שלהם היא מוגבלת, והפניות שלהם גם מוגבלת. נגיד את זה ככה אני לא יודע במדויק, אבל ככה אני פשוט מרגיש.

כך עולה גם מדבריה של אולגה, העובדת הסוציאלית של משפחת אליזרוב, שמציינת כי המשפחה אינה מבינה את התהליך אליו היא נכנסה. היא עסוקה קונקרטי במענים ולא במהות - בלקיחת האחריות ובהובלתו של התהליך. גם כאשר היא מתייחסת לתפקידו של המלווה היא מטילה ספק ביכולת של המשפחה לפעול למען עצמה באופן עצמאי, גם יחד עם המלווה. מיומן החוקר עולה, כי חווית חוסר האמון של המערכת באם צמצמה את מחויבותה לתהליך.

בהמשך למוזכר לעיל, חלק מהעובדים הסוציאליים בשירותי הרווחה מתקשים לתת אמון בתהליך, ולהתמודד עם אובדן השליטה המתקיים בו. אוריאל, העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי מתייחס לקושי זה:

"אחרי שנוצר ארסנל של פתרונות אנחנו סוג של מאבדים שליטה כי אנחנו מעבירים את השליטה למשפחה. ואומרים בואו תבנו תוכנית, שתיתן מענה שהולם את הדאגה, ואנחנו צריכים לראות האם כל הדאגות הועלו?, האם יש מענים שלא הועלו?, ונמצאים אנשי המקצוע כדי להעלות מענים. וזה שלב שכללי המשחק של קד"ם שמשאירים את המשפחה

והתומכים עם התהליך אצלם. אנחנו לא יכולים להגיד להם זה לא הוגן שבחרתם בפתרון הזה, אתם צריכים לרצות את הפתרון שלי. זה תהליך שלהם. הייתה טענה לתהליך הפנימי שלהם שהוא לא היה תהליך, שאנחנו רצינו שככה יהיה, אז בקרנו את ההחלטה שלהם כחלק של אנשי המקצוע שהיו שם".

מן הדברים עולה, כי העובדים הסוציאליים מתקשים להשאיר את התהליך אצל המשפחה, לשחרר ולאפשר לה לבחור את המענה הנכון עבורה. אוריאל, העובד הסוציאלי של משפחת אברהמי, אף ציין בדבריו כי במהלך ההיוועדות התקיים קרב בו אנשי המקצוע לא היו מוכנים לתת למשפחה ללכת עם התוכנית שבנתה. הוא טוען, כי לכל אורכו של התהליך התקיים מאבק של יחסי כוח בין המשפחה והתהליך שמאפשר לה לנהל את התהליך לבין בעלות התפקיד הקלאסיות שהציגו עמדה שסתרה את עמדת המשפחה, שראתה בהוצאת הילדה מהבית כמענה מותאם לדאגותיה.

דבריו הנוספים של אוריאל מתייחסים להבחנה שבין "ועדות תכנון טיפול" קלאסיות, שם הכוח נשאר אצל אנשי המקצוע, לבין תהליך קד"ם שמוביל להעברת הכוח אל המשפחה. הוא מדגיש כי תהליך זה אינו מפחית מערכו של איש המקצוע או מצמצם אותו, אלא להפך התהליך והיכולת של איש המקצוע לשחרר במהלכו, הופכים אותו למשמעותי.

בתת תמה זו נבחנו הגורמים המאפשרים למשפחה לפעול באופן אקטיבי על מנת לשנות את מסלול חייה. נמצא, כי אחד הגורמים המשמעותיים לכך, הוא - האמון של אנשי המקצוע בתהליך ובמשפחה. בתוך כך, עלה כי עובדים סוציאליים מתקשים לשחרר את עמדת הכוח ולאפשר למשפחה להוביל את התהליך. נראה, כי הכניסה לתהליך קד"ם מצריכה מאנשי המקצוע ללמוד את ייחודיותו ולברר את תפיסותיהם המקצועיות בהקשר לעבודה עם משפחות בסיכון.

בתמה הנוכחית הוצגו ממצאי המחקר הנוגעים לפרקטיקה השיתופית ריבונית המתקיימת בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם". מן הממצאים עולה עקרון מרכזי בקד"ם והוא האמונה בכוחן ויכולתן של המשפחות להשפיע ולפעול למען עתידם. פרקטיקה זו, מיושמת הלכה למעשה ע"י המתאם שרואה במשפחה כמוקד ההתערבות. ממצא מרכזי נוסף, שעלה בתמה זו, הוא העמדות האמביוולנטיות הקיימות אצל העובדים הסוציאליים ביחס לשחרור עמדת הכוח ומתן האפשרות למשפחה לקבוע ולשלוט בתהליך.

ממצאי מחקר זה עסקו בשלוש תמות מרכזיות, הראשונה עסקה בחוויותיהם ותפיסותיהם של המשתתפים ביחס להכנה ולהיוועדות. עלו אתגרים משמעותיים ממשתפי המחקר סביב הסוגיות הבאות: שיתוף ילדים, גיוס תומכים והקשר הקורונה שהפך להקשר משמעותי במהלך ביצוע מחקר זה. התמה השנייה תארה את המורכבות הקיימת ביחסיהן של העובדים הסוציאליים לבין המשפחות להן מוצע קד"ם. נראה היה, כי היחסים מאופיינים בחוסר אמון הדדי. למידה של סוגיה זו מהממצאים שקפה עמדות שונות בקרב אנשי המקצוע שיכולות להוביל ליצירתם של יחסי אמון, לעומת עמדות שמהוות חסם ליצירת יחסים אלו. עוד נמצאו פרקטיקות שסייעו ליצירתם של יחסי אמון, בהן השתמשו אנשי מקצוע. התמה השלישית הציגה ממצאים הנוגעים לפרקטיקה השיתופית ריבונית המתקיימת ב"תוכנית עולים לדרך-קד"ם". פרקטיקה זו מיושמת למעשה על ידי המתאם שרואה במשפחה כמוקד ההתערבות. עם זאת, נמצאו עמדות אמביוולנטיות ביחס לכך על ידי עובדים סוציאליים בשרותי הרווחה. פרק הדיון יבחן את הממצאים, שעלו בפרק זה, וידון בהם ביחס לספרות העולמית בנושא.

פרק הדיון

מחקר זה ביקש לחקור את חוויותיהם ותפיסותיהם של משתתפי תוכנית "עולים לדרך-קד"ם" בשלב ההכנה וההיוועדות ומהווה חלק ממחקר רחב הבודן את תפיסותיהם וחוויותיהם של משתתפי תוכנית קד"ם לרווחת הילד בישראל, בשלביו השונים: שלב ההכנה, ההיוועדות ויישום תוכנית המשפחה. את

המחקר הנחו שלוש שאלות: 1. מה היא החוויה של הגורמים המעורבים בתוכנית בשלב ההכנה וההיוועדות שלה? 2. מה הן התרומות, הדילמות והאתגרים, העולים בשלב ההכנה וההיוועדות, בקרב הגורמים הלוקחים בה חלק? 3. כיצד, לתפיסתם של המעורבים בתוכנית, מתבטאת ההשפעה של שלב ההכנה וההיוועדות על הקשר בין המשפחה והגורמים המלווים אותה?

להלן פירוט עיקרי הממצאים המתייחסים לכל אחת משאלות המחקר:

באשר לחוויית הגורמים המעורבים בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" בשלב ההכנה וההיוועדות, נמצא כי סבב הכוחות העצים את המשפחות ונחוה כמשמעותי עבורן ועבור אנשי המקצוע. עם זאת עלו חוויות שונות של משתתפי המחקר בשאר חלקי ההיוועדות, כאשר היו שתיארו את ההיוועדות כרגע מכוון בחייהן והיו שהתייחסו אליה כלא רלוונטית עד לעמדה יחידה שתיארה את ההיוועדות כחוויה טראומתית. נוסף לכך הקשרו של מחקר זה שנערך בתקופת הקורונה השליך אף הוא על חוויותיהם של המשתתפים.

בנוגע לאתגרים והדילמות שעלו בקרב משתתפי המחקר על שלב ההכנה וההיוועדות הממצאים מראים כי קיימת מורכבות בסוגיית שיתוף ילדים ובגיוס תומכים. ביחס לשיתוף ילדים הועלו אתגרים הקשורים לגיל הילדים והחשיפה שלהם לדאגות הקשורות למשפחה. ככלל ניתן לומר כי מרבית אנשי המקצוע תומכים בשיתוף ילדים ואף מבינים את תרומתו לתהליך, אך בפועל משימה זו קשה עבורם למימוש. ייתכן שהסיבה לכך היא העמדות האמביוולנטיות שעלו מצד ההורים ותומכיהם ביחס לסוגיה זו. גם סוגיית גיוס התומכים נמצאה כמאתגרת עבור אנשי המקצוע והמשפחות מבחינת מחויבותם. נראה כי המתאמים המובילים את התהליך בשלב זה רואים חשיבות בהשתתפותם של תומכי המשפחה בתהליך, אך לעיתים נתקלים בקשיים מצד המשפחות החוששות לחשיפת הדאגות בפני תומכיהן. אתגר נוסף שעלה הוא הקושי של אנשי המקצוע ושל המשפחות ליישם את הפרקטיקה השיתופית ריבונית בתהליך קד"ם.

הממצאים המתייחסים להשפעת התהליך על הקשר בין המשפחה לגורמים המלווים אותה מעידים כי מרבית המשפחות תארו חוויה של חוסר אמון הדדי ביניהן לבין העובדים הסוציאליים לפני כניסתם לתוכנית. עם זאת, בהמשך, נמצא כי רוב העובדים הסוציאליים ביטאו עמדות המקדמות יחסי אמון, וגם השתמשו בפרקטיקות שיצרו וביססו יחסי אמון, דבר שתורם לשיפור מערכת היחסים ביניהן למשפחות. עוד עלה, כי שימוש בפרקטיקה שיתופית ריבונית במהלך יישום התוכנית השליכה על הקשר שבין המשפחה והגורמים המלווים אותה למרות האתגר הקיים אצל אנשי המקצוע ביישום פרקטיקה זו.

הממצאים שעלו ידונו בהצלבה לחומרים תאורטיים ואמפיריים ובפרט, ממצאי מחקרים שחקרו את תוכנית "עולים לדרך-קד"ם" לרווחת הילד. הדיון יתמקד בשלושה נושאים מרכזיים: 1. אתגרי שיתוף ילדים במהלך ההכנה וההיוועדות. 2. פרקטיקה שיתופית ריבונית והדרכים למימושה. 3. הצטלבות הקשרים- קורונה, עוני והשלכותיהם.

אתגרי שיתוף ילדים במהלך ההכנה וההיוועדות

מודל קד"ם מכיר ותומך בזכותם של ילדים לקחת חלק בתהליך ולהשפיע על קבלת החלטות הנוגעות לחייהם, על-ידי השתתפותם בשלבי ההכנה וההיוועדות. על מנת שיוכלו לעשות זאת, הגורמים המעורבים בתוכנית מספקים לילדים תמיכה לכל אורכה, מעודדים אותם להביע עמדה, ומספקים להם צורות שונות של השתתפות בתהליך, בהתאם לגילם, הבנתם ורצונם (George Hull Centre, 2011). זאת, בהתאם לסעיף 12 לאמנה בדבר זכויות הילד, המבטיחה את השתתפותו ויכולתו להביע דעה בכל עניין הנוגע לו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד (United National, 1989). עקרון ההשתתפות באמנה מבטא את השינוי העמוק בתפיסת הילד כאדם שצריך להיות חלק אינטגרלי ומרכזי בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לענייניו, וכמי שרצונותיו, טובתו ונקודת מבטו חיוניים לקבלת החלטות העוסקות בו (קושר ובן-אריה, 2009). עקרון זה מתכתב עם סולם ההשתתפות שניסח הרט (Hart, 1992) בו מוגדרת השתתפות כתהליך בו

הילד זכאי להישמע ולקחת חלק פעיל בקבלת ההחלטות הנוגעות לחייו. מכאן נראה, כי השתתפות אינה רק הקשבה לילד, אלא התייעצות עמו וקבלה אמיתית של השפעתו על התהליך. האתגרים העומדים בליבה של סוגיה זו הם חשיפת הילדים בהיוועדות, התאמת התהליך לגילם הצעיר של הילדים והתמודדות של אנשי המקצוע עם מצוקת הילדים. כאמור, בממצאי המחקר בתת התמה העוסקת בשיתוף ילדים ובתת התמה המתיחסת לחוויית ההיוועדות עבור משתתפיה.

הספרות המחקרית העוסקת בהשתתפות ילדים בקד"ם בעולם מתייחסת למינוי תומך, מעין סגור, שיהיה נוכח בתהליך עבור הילד. התומך ממלא שני תפקידים: ראשית לסייע לילד להשתתף בקד"ם ולהבטיח שדעותיו יבואו לידי ביטוי כאשר כותבים את תוכנית המשפחה. שנית, לתת לילד את התמיכה שהוא זקוק לה לאורך ההיוועדות (Havnen & Christiansen, 2014). הנחת היסוד של המלצה זו היא העובדה שילדים עשויים להיות בעלי צרכים שונים בכל הנוגע להשתתפות בהיוועדות. ולכן, עולה הצורך במבוגר משמעותי שיהיה מכוון לילד בתהליך. בהיוועדויות אותן חקרנו מצאנו כי המודל המתקיים בארץ אינו עושה שימוש בהצעה זו שישומה יכול להרחיב את השתתפותם של ילדים ולהוביל להבנתם את סיטואציית ההיוועדות.

בדיון אתיחיס למספר אתגרים בסוגיית שיתוף ילדים. האתגר הראשון עולה מממצאי המחקר המציגים דילמה סביב חשיפת הילדים בהיוועדות. החשיפה עומדת מול הרצון לסייע למשפחה על ידי תומכים ואנשי מקצוע ומן הצורך לשתף ילדים בתהליך. היא מביאה אותנו לבחון כיצד אפשר לשמר את שלומם הרגשי של הילדים וזכותם לפרטיות מחד, ומנגד לאפשר לילדים להיות בחזית ולהיות אקטיביים בנוגע להחלטות השייכות לחייהם.

שליש ממשפטי מחקר זה חשוב, כי השתתפותם של ילדים במהלך ההיוועדות צריכה להיות מוגבלת לשלב הכוחות בלבד. ממצא זה מציג את הקושי של אנשי המקצוע לעזור לילדים לממש את זכותם להשתתפות מלאה ואת התייחסותם לאופן בו עלולים הילדים לחוות את ההיוועדות. נראה כי החשיפה לסיפור המשפחתי, שעולה במהלך ההיוועדות, מובילה את אנשי המקצוע לגונן על הילדים והוריהם בעיקר כשמדובר בילדים צעירים. בהקשר לכך, אלפנדרי (2016) מציעה להקל על חוויית ההשתתפות של ילדים "בוועדות תכנון, טיפול והערכה" באמצעות דרכים שונות: יצירת אווירה בלתי פורמלית, שמירה על פורום מצומצם ומוכר, מתן אפשרות לתקשר באמצעות כתיבה או ציור, הנחיית דיון מיומנת, יחס מכבד מצד אנשי המקצוע, ומתן גישה למידע המצוי בידי המבוגרים. גם שימוש בשפה המוכרת לילדים והפחתה בשימוש בז'רגון מקצועי מסייעים אף הם.

מתוך הספרות עולה, כי ילדים מבטאים צורך להראות ולהישמע בעיקר כאשר הדברים קשורים לחוויית המשפיעות ישירות על משפחותיהם ועל עתידם (Merkel-Holguin, et all, 2020). לכן, על מנת שנוכל להקשיב לקולם עלינו לייצר מבנים המאפשרים את שיתופם לצד אמון במסוגלותם של ילדים להציע פרשנות משמעותית למצבם. לפיכך, ניתן לתהות האם תפקידו של המתאם הוא לבסס מבנים אלה בתהליך ההכנה וכך לאפשר לילדים לקבוע את אופני השתתפותם. נראה, כי התמקדות בהכנת הילדים לתהליך, למידה על חששותיהם והבנת הדינמיקה המשפחתית מנקודת מבטם, תסייע לנו להבין מהו מרחב ההשתתפות המותאם להם.

אתגר נוסף שעולה הוא גילם הצעיר של הילדים המשתתפים בהיוועדות, כך שבמקרים אלה הרגישו אנשי המקצוע שהילדים אינם מסוגלים להבין את המתרחש, ולחוות את העוצמות הרגשיות שעלולות להופיע במהלך ההיוועדות, ולכן יש לצמצם את השתתפותם. מחקר שבדק את תפיסת ההורים את קד"ם בשלב ההכנה וההיוועדות, מצא כי ילדים בשלב החביון ומשפחותיהם עשויים להפיק את המיטב משלב זה ולנוע באופן המניח את הדעת לעבר שלב היישום (מזרחי, 2021).

ממחקרם של הולנד ואוניל (Holland & O'Neill, 2006), שהתייחס לסיכונים וליתרונות של השתתפות ילדים בתהליכי קד"ם, נמצא כי אנשי מקצוע חושבים שיש לצמצם את ההשתתפות לטובת איסוף מידע על הילד, זיהוי נקודות החוזק והחולשה, ללא התייחסות לנקודת המבט של הילדים והשפעתם על ההחלטות שיתקבלו. לדבריהם, ממצא זה מבהיר את מורכבות הסוגייה ואת העובדה כי אנשי מקצוע מכוונים להגנת הילד ופחות להשתתפותו הפעילה בתהליך. ניתן להסיק כי אחד החסמים להשתתפותם של ילדים בהיוועדות מקורו בתפיסה של אנשי המקצוע כי השתתפות זו עלולה לפגוע בהם. התייחסות לחסם זה נמצאה במאמרם של ואן ביזילבלד ועמיתים (Van Bijlvel, et al., 2014) שמציינים, כי זכות הילד להשתתף פחותה מהגנת הילד. אחת העמדות, המובאת על ידי תומכת בממצאי מחקר זה, מתארת את ההיוועדות כטראומה עבור הילדים המשתתפים בה ועל כן מציעה למנוע את השתתפותם. עד כה, לא נמצאה בספרות עמדה מוחלטת כזו, השוללת את השתתפותם של ילדים ומציגה את ההיוועדות כטראומה עבורם. עם זאת, נמצא כי הסיכונים הקיימים במהלך השתתפותם הם כדלקמן: חשיפה לסכסוכי המבוגרים, השתתפות בסביבה משפחתית שמהווה את גורם הסיכון, חוויה נוספת של בקורת ואי האזנה לעמדותיהם (Holland & O'Neill, 2006).

לפי אלפנדרי (2016), אשר חקרה את "וועדת תכנון, טיפול והערכה", תפיסת הילדים כבני אדם ריבוניים בעלי יכולות וזכויות להגדרה עצמית מגבירה את כוחם בקבלת החלטות. מאידך, ראייתם כפגיעים, תלויים וזקוקים להגנה מהווה מכשול להשתתפותם. שיתופם מאפשר למצוא תוכנית טיפול מותאמת והולמת יותר לצורכיהם, להשיג את שיתוף הפעולה שלהם בתוכנית שהותוותה וללמוד מהם מה עוזר ומה לא עוזר להם להרגיש מוגנים יותר (שמר ואחרים, 2020).

יתרונות השיתוף עולים מן הממצאים בתיאור ההיוועדות של משפחת ציון, שם בלטה השתתפותם של הילדים בקבלת ההחלטות הנוגעות לתוכנית המשפחה. נראה, כי עמדה זו התכתבה עם התפיסה של המתאמת שראתה חשיבות בשיתופם של הילדים בכל שלביה של ההיוועדות ובתהליך ההכנה. כהמשך לכך, מדבריה של המתאמת עולה כי הילדים המשתתפים בהיוועדות חווים מציאות קשה בביתם, וההיוועדות היא הזמנה לפגוש מצוקה זו באופן מוחזק יחד עם מתן מקום לנקודת מבטם.

במקרים בהם מושאי הדאגות היו נערות, הנתונים מעידים כי אנשי מקצוע ומתאמים ראו בהן בעלות מסוגלות לקחת חלק פעיל בתהליך ולהבינו. כך שתיים מהן הצליחו לשתף בחוויותיהן לאורך התהליך והציגו את קבוצת הדיון המשפחתית כפלטפורמה שמאפשרת להן להביע את דעתן, והתייחסו לסבב הכוחות כסבב מעצים שאפשר להן לפגוש את עצמן באופן חיובי ושונה. לתפיסת מרבית אנשי המקצוע שהשתתפו במחקר זה, גיל הילדים הוא מאפיין שיכול לקבוע את מידת מעורבותם ומימושה. ייתכן שממצא זה נובע מכך שלאנשי המקצוע חסרה המיומנות לשוחח עם ילדים פנים אל פנים. אלפנדרי (2016) מציינת כי שיח עם ילדים הוא דבר שאינו בשגרה ובמקרים בהם זה התרחש היה זה רק עם ילדים בוגרים.

אתגר שעלה מתוך הספרות מתייחס לאופן בו הילדים מגיבים לקושי, כמו למשל השמעת רעש, רצון לצאת מהחדר או ניתוק ממה שקורה סביבם (Heino, 2009). דוגמה לכך מובאת בדברי אחת התומכות שספרה, כי במהלך ההיוועדות דנו המבוגרים אודות מצבה של הילדה כאשר היא מנותקת מהשיח ועסוקה בטלפון הנייד שלה. התומכת ציפתה מאנשי המקצוע להגיב לקושי של הילדה, לדבר אליה באופן ישיר, להוציאה מחוויית הניתוק כך שנקודת מבטה תבוא לידי ביטוי. כאשר זה לא נעשה, הילדה נשארה בבדידותה, והתומכת חוותה את אנשי המקצוע כמנוכרים וכלא זמינים עבור הילדה והמשפחה. נראה כי על מנת להביא להשתתפותם עלינו להבין מה הוביל לתגובתם. בהקשר זה, מציינת אינאו (Heino, 2009) כי חשוב שאנשי המקצוע יעבירו מסר לילדים שנוכחותם חשובה ולשכנעם לחזור להיוועדות. אמירה זו מדגישה

את החתירה אל נוכחות הילד, שאינה רק פיזית אלא נוכחות המביעה השתתפות באמצעות הבעת דעתו והתייחסות אליה, כך שההיוועדות תהפוך למשמעותית עבורו.

מחקר נורדי שנערך בהקשר להגנת הילד מתייחס לאופן בו ניתן לשמור על נקודת המבט של הילדים, ומציע דרכים שבאמצעותם יוכלו אנשי המקצוע לשתף ילדים. ההנחה העומדת בבסיסו של השיתוף היא כי ילדים מעריכים מבוגרים המאפשרים להם להביע את השקפותיהם ביחס לחייהם (Heino, 2009). בעשור האחרון החלו ביישומו של המודל שמציע למנות תומך במדינות נורדיות במהלך התהליך (Havnen & Christiansen, 2014). אפשרות זו של מינוי תומך תיצר עבור הילד מרחב להשתתפות ומוטיבציה לקחת חלק בתהליך קבלת ההחלטות. פונקציה זו אף יכולה לסייע לאנשי המקצוע לדבר ישירות לילדים ולא לדבר על הילדים, בנוכחותם.

ממצאי מחקר זה מעלים כי אצל כל המשפחות שהשתתפו בתהליך קד"ם ילדים היו נוכחים בהיוועדות, אך השתתפותם הייתה מצומצמת. כאמור, הילדים היו שותפים בסבב הכוחות ובחלקיה האחרים של ההיוועדות ואף בתהליך ההכנה לא נכחו. הסבר לכך ניתן למצוא במאמרה של אינאו שחקרה את השתתפות ילדים בקד"ם (Heino, 2009) התייחסה לשלוש הטיות, שאנשי מקצוע מחזיקים, היוצרות מחסום בפני שיתוף ילדים: המחשבה שאנשי המקצוע יודעים מה הכי טוב לילדים, המחשבה שהמשפחה יודעת מה הכי טוב לילדים והתרבות כגורם משפיע על אופן שיתופם של ילדים. הטיות אלו יוצרות חסם נוסף בפני שיתוף ילדים ולעתים פועלות מתחת לפני השטח לדיכוי התהליך כשהוא עודנו באיבו. נוסף לכך, ההטיות עומדות בסתירה לתפיסה ששואפים להטמיע, תפיסה המתייחסת לילדים כאזרחים צעירים בעלי כוחות ויכולות, הזקוקים לכבוד ולהשתתפות (קושר וכן אריה, 2009). באופן מעשי תפיסה זו מקנה למבוגר תפקיד משמעותי של תמיכה בילד לאורך זמן ויצירת המרחב בו יוכל הילד לקחת אחריות על חייו. כך נשללת מהמבוגר השליטה על הילד באופן הקובע מה הכי טוב עבורו. השאלה הקריטית בשיח זה היא, כיצד למצוא פרקטיקה שיתופית המאפשרת את המעבר ממבוגר קובע למבוגר תומך המסייע לילד להתפתח ולקבל החלטות, וכך להקנות לילד את הזכויות המגיעות לו.

שמר (2019) מציגה את מודל שיתופיות מקיפה עם משפחות לילדים במצבי סיכון (מקיפה"ה = מורכב מהממדים של מעשה, קשרים, ייעוד, פוליטיקה, הקשר) בו היא מתייחסת למעשה השיתופיות הכולל, בין השאר, התייחסות לשאלה עד כמה אנו פועלים להנגשת התהליך, מבחינה פיזית, לשונית וקוגניטיבית. שאלה זו מובילה לעסוק במנגנונים המייצרים את המעשה השיתופי והתבוננות באותן פרקטיקות בתהליך קד"ם המאפשרות את יצירתו של מעשה זה. למרות שנושא השתתפות מהווה את אחד מעקרונות היסוד של תכנית קד"ם בארץ ובעולם, נראה כי בפועל טרם נמצאה הדרך היעילה להנגשתו של התהליך עבור הילדים. אני תוהה האם שימוש בתפקידו של התומך כסגורו של הילד הוא מנגנון שהתוכנית מתווה לשם ביצוע תהליך זה. בהתייחסותנו למנגנון זה ניתן לומר כי כבר בתחילתו של התהליך כדאי לשתף את הילד בבחירת התומך, כך שיהווה דמות קרובה לילד ויוכל ללוות אותו בתהליך ולהרחיב עבורו את אזורי ההשתתפות (Havnen & Christiansen, 2014).

דבר נוסף שניתן ללמוד בפרק זה, הינו הגדרת מהות השיתופיות. מלבד קיומה של השתתפות כזכות אלמנטרית של ילדים, מתקיים הצורך לברר את ערכה הסובייקטיבי של השיתופיות עבור המשתתפים. שמר (2019) מתייחסת לממד הייעוד בשיתופיות המקיפה שמשמעותו הבנה שחשוב ששיתוף ילדים יהיה רצוני ומשמעותי לאנשי המקצוע, יחד עם החזקה של המחירים, הקונפליקטים והדאגות הכרוכים בו. נוסף לכך, בספרות נמצאו שני היבטים שיכולים להשפיע על תפיסותיהם של אנשי המקצוע בהקשר לסוגיה זו, האחד הוא הידע של העובדים הסוציאליים כי היחסים האישיים ביניהם לבין הילד הם אחד הגורמים להשתתפותם של ילדים, והשני הוא הבנתם את הפער שבין עמדת הילדים שטוענים שהם תמיד צריכים

להשתתף, לעמדת העובדת הסוציאלית שמזהה מצבים רבים שבהם ההשתתפות אינה מתאימה (Van Bijlvel, et al., 2014)

בדיון זה בחרתי להתמקד באתגרים בסוגיית שיתוף ילדים. בנוסף קיימים ממצאים בספרות ובמחקר זה המדגישים את המאמצים שנעשו על מנת להנגיש את התהליך לילדים ולייצר עבורם הזדמנות להשמיע את קולם (שמר ואחרים, 2021; Havnen & Christiansen, 2014). נראה, כי קיימים תפיסות אצל אנשי המקצוע המהוות חסם להשתתפותם של ילדים, בנוסף להיעדר פרקטיקות המקשות על מימוש השתתפותם. בהמשך לסוגיית השיתוף שהוצגה כאן בהקשר לילדים, חלקו הבא של הדיון יעסוק בקשר בין עמדותיהם של אנשי המקצוע לבין יצירתה של פרקטיקה שיתופית ריבונית עם המשפחות, וכיצד אלו באים לידי ביטוי בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" במחקר הנוכחי.

פרקטיקה שיתופית ריבונית והדרכים למימושה

שיתוף לקוחות הוא מושג מוכר בתיאוריה ובפרקטיקה של העבודה הסוציאלית המתייחס לזכותם של אנשים לקחת חלק בהחלטות הנוגעות לחייהם (בן גל וסלונים, 2018). זהו ערך מרכזי בקוד האתי של העובדים הסוציאליים (איגוד העובדים הסוציאליים, 2018). בשירותי הרווחה מתבצעת רפורמה למען שיפור השירות, באמצעות הגברת הפרקטיקה השיתופית בין אנשי המקצוע לבין המשפחות הזקוקים לשירותים אלו (לב-שדה, 2012). הפרקטיקה השיתופית קבלה תוקף בתקנון העבודה הסוציאלית של "וועדות תכנון, טיפול והערכה" בו נקבע כי ההורים יקבלו מקום מרכזי לשמיעת עמדתם ודאגותיהם ביחס לילדיהם בתחילת הדיון ובמהלכו (תע"ס 8.9 עמ' 23). מודל קד"ם שואף לקדם פרקטיקה זו, ומציב נדבך נוסף והוא ריבונות ההורים על התהליך, כלומר, הזמנת ההורים לקחת חלק בתהליך שישפיע על חייהם תוך הסכמה של אנשי המקצוע להשאיר את השליטה בידיהם. מתוך הדברים שיוצגו להלן נראה, כי השימוש בפרקטיקה שיתופית ריבונית מהווה אתגר עבור אנשי המקצוע ועבור ההורים. מן הנתונים עולה כי, יישום הפרקטיקה השיתופית ריבונית מתבטא בהסכמת אנשי המקצוע לאפשר למשפחה לקחת את האחריות על הדאגה שלה ובהבנה שהתהליך הוא של המשפחה והיא מנהלת אותו.

הספרות המקצועית של קד"ם בוחנת את המגמה לשיתוף משפחות כמרחב בו מתקיימת העצמה. העצמה באה לידי ביטוי בהכרה במסוגלות העצמית של ההורים ובהעברת מסר שיש ביכולתם להשפיע באופן אקטיבי על חייהם. אפשרות זו יוצרת תנועה מחוסר אונים וייאוש אל עבר תקווה לשינויי וליצירת מפנה בחיים (Adams, 2003; , Adams & Chandler, 2004; song, 2012).

אחד המדדים המשמעותיים הקובעים את המסוגלות העצמית היא האמונה של הפרט ביכולתו להשפיע על נסיבות חייו (Coleman & Karraker, 1998). ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על שימוש בגישת הכוחות בתהליך קד"ם, באמצעות סבב הכוחות המתרחש בהיוועדות אשר מביא לידי ביטוי את המסוגלות העצמית של ההורים והילדים. כך למשל עולה מדבריו של מרדכי, האב ממשפחת דביר, המציג את קד"ם כשלב מפתיע, שלב בו המשפחה שומעת את הקול המאמין בעצמי שלה. אנשי מקצוע והתומכים מתייחסים לחשיבותו של סבב הכוחות עבור המשפחה וגם עבור עצמם. סבב זה מהווה נקודת מפנה ומאפשר גם למשפחה לפגוש יכולות וחוזקות הקיימים בה, ולאנשי המקצוע להבין את התמונה המשפחתית ולפגוש בדינמיקה וביחסים המתקיימים בין בני המשפחה. גם ההבנה שיש לאפשר למשפחה להיות ריבונית בתהליך נובעת מההכרה שהמשפחה מסוגלת להתמודד עם הדאגות וליצור תכנית שתיתן להן מענה.

כאמור בסקירת הספרות של עבודה זו, גם שפת קד"ם תורמת לקיומו של התהליך המוצג לעיל (שמר ואחרים, 2020). שפה זו מלווה בטרמינולוגיה ייחודית המדגישה את שפת הכוחות ונמנעת מאמירות העלולות להיחוות כשיפוטיות ומרוחקות. קיימת שאיפה כי שפה זו תוטמע על ידי אנשי המקצוע המלווים את המשפחה בתהליך. ניתן לומר כי שפה זו יכולה לכוון את אנשי המקצוע אל עבר עמדה המאפשרת

למשפחות להיכנס לתהליך של ברור מה נכון עבורם. בתמה, "קד"ם כפרקטיקה שיתופית ריבונית", עלה כי עמדותיהם ותפיסותיהם של עובדים סוציאליים ביחס לקד"ם אינן אחידות. בהקשר לכך, ניתן לראות כי המשפחות שנבחרו לתהליך קד"ם היו ברובן משפחות שחוו חוויות של חוסר אמון וחשדנות ביחסי העזרה. ההורים היו חרדים מהאפשרות של הוצאת הילדים מהבית, ולעתים הרגישו שזוהי מעין "חרב חדה המונחת על צווארם". ישנם הורים אשר חוו מסר שאינם עושים מספיק טוב ולאורך כל הדרך נבחנת הורותם. חוויה זו עלולה להשאיר את ההורים במבוי סתום שאינו מאפשר להם לקחת אחריות על עתידם ולפגוע בתחושת המסוגלות העצמית שלהם. דברים אלו מעוררים את השאלה האם טובת הילד יכולה להתקיים בנפרד מטובת ההורה? לאור מחקרם של סלונים ולנדר (2004) עולה כי ככל שאנשי מקצוע ישתפו את ההורים באופן ממשי ואמיתי בהחלטות הנוגעות לחייהם, יגדל הסיכוי שהם יהיו בני ברית לשינויי התפקוד המשפחתי, וככל שההורים יודרו מחיי ילדם יגדל הסיכון למאבק לייאוש ולנתק.

אחד מהעובדים הסוציאליים שהתראיינו במחקר זה תאר את הקושי של אנשי המקצוע להחזיק בעמדה המאמינה בתהליך שאותו מנהלת המשפחה ולשחרר את עמדת הכוח. בספרות קד"ם נמצא, כי שחרור עמדת הכוח והשליטה היא משימה מאתגרת ומהווה נדבך משמעותי מהתהליך בו נוצר מרחב המהווה הזדמנות עבור המשפחה לגלות את מסוגלותה (Cashmore & Kiely, 2017; Guo & Hoe-Lian, 2014). נוסף לכך, אחת מהעובדות הסוציאליות הציגה עמדה של חוסר אמון ביכולת של האם להיות אקטיבית בתהליך. המפגש בינה לבין האם לווה בחשדנות לפני ובמהלך כניסת המשפחה לקד"ם. עמדה זו מתכתבת עם עמדות נוספות של אנשי מקצוע בשירותי הרווחה המתקשים לפעול ברוח קד"ם ולאפשר למשפחה לעשות את עבודתה ביחס לתהליך, לבחור מה נכון לה ולהציע את התוכנית שהיא מאמינה בה כיעילה ביותר להתמודדות עם דאגותיה. רוב המשפחות שהוצע להן קד"ם היו משפחות שנעשו ניסיונות רבים למען רווחת הילד ולקדם את תפקודה של המשפחה, עוד נמצא, כי משפחות אלו התמודדו עם דאגות חמורות (Knoke, 2009) כך שנוצרה מציאות שבה המשפחות ואנשי המקצוע נכנסו לסוג של "קואליציה של ייאוש" (sharlin & shamai, 1996) שביטאה את ספקנותם של אנשי המקצוע והמשפחות להיכנס לתהליך שמטרתו לפתור בעיות. למרות האתגרים המוזכרים לעיל, מצוין בדו"ח המחקר השני כי הספרות הבינלאומית מתייחסת לפוטנציאל של קד"ם להשפיע מערכתית ומהותית על פרדיגמות מרכזיות בשירותי הרווחה בהקשר לשינוי בגישה השיתופית (שמר ואחרים, 2021). עוד עולה ממחקרם של אדמס וצ'אנדלר (Adams & Chandler, 2004) כי העובדים הסוציאליים ראו שיפור בקשר בינם לבין המשפחות וביתרונותיו של קד"ם, אך חלקם התקשו לכנס משפחות "לא מתפקדות" לתהליך זה אשר אחת ממטרותיו היא מתן שליטה למשפחה בהקשר להחלטות הנוגעות לחייה. יש בכך בכדי להערים קשיים על התהליך דבר שבא לידי ביטוי בהיוועדות של משפחת אברהמי, שם אנשי המקצוע רצו להוביל את התהליך והתקשו לוותר על עמדתם האקטיבית, מתוך חשש לאבד את תפקידם, הם שאלו: "אז מה אנחנו עושים פה?". נוכחותו של המתאם ועמדתו של העובד הסוציאלי של המשפחה אפשרו להישאר נאמנים לתהליך שהתקיים ברוח קד"ם למרות ההתנגדות שנצפתה. מהדברים האמורים לעיל עולה האבחנה בין איש המקצוע שנכח ושותף בתהליך שאינו שייך לו, לבין איש המקצוע המוביל את התהליך של המשפחה ובכך מצמצם את חרותה.

כאמור, דברים אלה מצריכים לבחון מחדש את תפקידו של העובד הסוציאלי אל מול אוכלוסיות במצוקה קשה, מודרות ומובסות. האם העובד הסוציאלי צריך להיות ה"מומחה" ולקיים את התהליך כאשר הוא מחזיק בתפקיד זה, האם עליו לשחרר תפיסות מקצועיות אלה לצורך אימוץ תפיסות ותפקידים מקצועיים חדשים או שעלינו להגדיר מומחיות מחדש ולכלול בתוכה מרכיבים של ידע מקצועי ויכולת להיות בעמדה של תלמיד וחוקר (רואר סטריאר, 2016). מהמחקר הנוכחי עלה כי גישה כנה ואנושית של העובד הסוציאלי מאפשרת יצירת מרחב חדש עבור המשפחה. הרצון הכנה לסייע, מתן כבוד הדדי למשפחות

ויצירתם של יחסים פתוחים ובלתי רשמיים, מייצרים שיתוף בין אנשי המקצוע למשפחות, אשר מהווה בסיס להעצמה ומתן ריבונות. דברים אלו תואמים את ההגדרות בסולם השיתוף של ארנשטיין, שם ריבונות נחשבת לדרגה הגבוהה ביותר של שיתוף (Arnstein, 1969).

התייחסות לויתור על "עמדת המומחה" מופיעה במאמרה של רואר סטריאר (2016) הכותבת על חשיבות המודעות להקשר. רואר-סטריאר מציינת כי לא ניתן לכפות מומחיות וידע על המשפחות, אלא יש להיות קשובים לידע של בני המשפחה על חייהם, להביט מבעד לחלון שלהם ולראות את העולם דרך עיניהם. כך נקודת מבטן של המשפחות תהיה מוטמעת בתהליך ויהיה ניתן לפתח מומחיות וכלים מקצועיים הולמים. בהתאם לכך בקד"ם מקור הכוח מוסט אל המשפחות, כאשר נקודת המוצא היא הישענות על כוחות המשפחה. עם זאת קיימים שני אתגרים המובאים בספרות קד"ם המקשים על יישום הריבונות. האחד נובע מיחסי העוצמה בין אנשי המקצוע לבין המשפחות המשתתפות בתוכנית, והשני קשור במצבן האובייקטיבי של המשפחות שלא הצליחו לשמור על מוגנות מיטיבית לילדיהן בעיני אנשי המקצוע. לכן במצבים מורכבים אלו השליטה בקבלת ההחלטות נשארת עדיין אצל אנשי המקצוע (Coehorst, 2015).

למרות אתגרים אלה, המחקר הנוכחי מצא כי מרבית המשפחות שהשתתפו בתהליך קד"ם חוו אותו כמעצים ומאפשר מרחב בחירה. דבר שהתבטא בהחזרת השליטה למשפחה במהלך התהליך, בהקשבה לצרכיה ובנכונות ללכת בקצב שלה. על פי מחקרם של גלאגר ועמיתים (Gallagher et al., 2012) שבדק את מעורבותם של הורים וילדים בתהליכי קבלת החלטות בשירותי רווחת הילד באנגליה נמצא, כי יחסי אמון מתפתחים כאשר אנשי המקצוע פועלים בשקיפות, מתייחסים בכבוד למשפחות ובעלי נכונות להקשיב לדאגות. בהמשך לכך עולה מנתוני המחקר, כי האמון של העובד הסוציאלי בתהליך הוא גורם המשפיע על לקיחת האחריות של המשפחה במהלכו. סוגיה זו מעמידה את העובד הסוציאלי במרכזו של התהליך ומצריכה ברור מעמיק של התהליך שעובר העובד הסוציאלי כדי להיות עובד הפועל להעצמה, בעל ברית ושותף של אמת למשפחות. נראה, כי מובאת עמדה המחזיקה היבט אחד שיכול להשפיע על התהליך, כך שעולה הצורך להתבונן בעמדותיהן של המשפחות המגיעות לקד"ם ביחס לסוגיית האמון.

מסקירת הספרות של מחקר קד"ם תוכנית "עולים לדרך" עולה כי קיימים חסמים מצד המשפחות אל מול שרותי הרווחה המתבטאים בחוסר אמון (שמר ואחרים, 2020). עוד עלה כי כאשר ההורים האמינו שילדיהם בטוחים יותר עקב השתתפותם בתהליך ההתערבות עם ילדיהם, הם היו מעורבים משמעותית יותר בתהליך וההפך (שמר ואחרים, 2020). ניתן להסיק מכך, כי ההורים מחזיקים בדאגה לילדיהם, עדות לכך נמצאה במחקר זה אצל כל המשפחות. ידיעה זו מכירה בזכותם כהורים וביכולת שלהם להיות בעלי הדאגות לילדיהם ולפעול למענם. כך שמחה, העובדת הסוציאלית של משפחת בוחבוט, הצליחה לייצר שינוי אצל האב כאשר ראתה בו כאבא אכפתי ודואג לילדיו. ניתן לומר כי, שימוש בפרקטיקות של קד"ם תוך מימוש יחסי אמון יאפשרו תהליך שיתופי ריבוני עם המשפחות.

פונקציה נוספת המאפשרת לתהליך להתקיים באופן ריבוני היא המתאם המוביל את קד"ם. הוא מסייע למשפחה לצאת למסע של העצמה, אשר בסופו היא מסוגלת לקחת אחריות על הדאגות שלה ולחוש כי היא מסוגלת להתמודד עמם. המתאם נכנס למשפחה יוצר עמה ברית, מסביר את התהליך ומאפשר למשפחה מרחב בחירה בתהליך המוצע. מכאן נראה, כי המתאם הוא גורם מכריע בהעצמת המשפחה ובישומה של הפרקטיקה של קד"ם. במחקרם של נטלאנד וולמברג (Natland & Malmberg-Heimonen, 2014) נמצא, כי המתאמים מנהלים שיח אנושי בגובה עיניים ואינם נמנעים מלפגוש בקשיים המשפחתיים המובעים על ידי המשפחה. כמו כן, הם קשובים ואמפטיים.

כך עולה גם ממצאי המחקר הנוכחי לפיו המתאמים קשובים לדאגות של המשפחות ומצליחים להבין את ההתנהלות של בני המשפחה ביחס לנסיבות חייה. הם מכילים מורכבות ומצליחים לראות

בהתנהגות נמנעת כסוג של הגנה. העמדה הלא שיפוטית, האכפתיות והנוכחות הקבועה שלהם לאורכו של התהליך מאפשרת למשפחה לתת אמון בתהליך ולפעול בו מתוך עמדה אקטיבית. הספרות האנליטית מתייחסת למושג הכלה כמצב בו אנשים אינם מסוגלים להתמודד עם רגשותיהם ללא עזרה (קיסמנט, 1988). נוכחותו של המתאם והיותו אוזן קשבת מאפשרת לחוש את ההקלה הראשונית, להיראות ולהישמע ע"י אחרים, משאלה המתקיימת אצל כל אדם ובעוצמה גבוהה אצל אדם סובל (Natland & Malmberg-Heimonen, 2014). בהמשך לכך, נדרש המתאם להחזיק במיומנות כפולה מצד אחד לשהות עמם בכאבם ומנגד להוביל אותם לנוע קדימה אל עבר מימוש התהליך (Natland & Malmberg-Heimonen, 2014).

ניתן להבחין בשוני שבין נקודת המוצא של המתאם לנקודת המוצא של העובד הסוציאלי. המתאם הוא דמות חדשה, ניטרלית שנכנסת לתמונה ומייצרת עבור המשפחה מרחב בינאישי ופרקטי שבו תוכל לפעול אחרת. לעומת זאת, העובד הסוציאלי שמציע את קד"ם למשפחה נמצא בעמדה אמביוולנטית ביחס למימושו של התהליך. מחקרה של קנוק (Knoke, 2009) שסקר את מודל קד"ם בטורונטו שבקנדה, הצביע על כך שעובדים סוציאליים אשר השתתפו בתוכנית קד"ם, דיווחו כי הם מבינים טוב יותר את מצבה של המשפחה, וכי היחסים בינם למשפחות היו יותר שוויוניים. עם זאת, הספרות מעידה כי לא נמצאה תמימות דעים ביחס לממצא זה המעיד על שיפור הקשר שבין העובדים הסוציאליים למשפחות (Havnen & Christiansen, 2014).

כניסתו של המתאם מתוארת בספרות כאחד הגורמים המכריעים בתהליך, בשל היותו גורם ניטראלי שיוצר קשר עם המשפחה (Natland & Malmberg-Heimonen, 2014). המחקר הנוכחי מביא עמדות של אנשי מקצוע המדגישים את פינוי המקום למתאם, שאינו מזוהה עם הרווחה, כאסטרטגיה המסייעת למימושו של התהליך באופן שיתופי, מעצים ומובל על ידי המשפחה. להערכתנו, המתאם מונעים מתחושת שליחות שבבסיסה עומד הרצון לסייע לאנשים ולפעול למענם, הם מאמינים שתהליך קד"ם רותם את האנשים ומאפשר להם לעזור לעצמם, ומביעים רצון להיות שותפים של המשפחות לתהליך. בעבודתם הם מצליחים לראות מצוקה אנושית ולהתגייס אליה הרבה מעבר להגדרת התפקיד שלהם. הם רואים את המשפחות ואת המשימה במרכז ומצליחים להביא את קולן של המשפחות לקדמת "הבמה". משתתפי המחקר תיארו את קד"ם כאפשרות המספקת למשפחה ליצור נקודת מפנה בחייה. הדימוי שניתן לקד"ם על ידי גל, המתאם הוא "זריקת חכה" המאפשרת מכאן ואילך לעשות אחרת, ליצור את השינוי שאליו הם כמהים. כמיהה זו של המשפחות מתכתבת עם כמיהתם של אנשי המקצוע לאפשר את קד"ם לכל משפחה, וגם כהליך שניתן לבצעו כמענה לחרום. אחת מההיוועדויות בה השתתפו חלק מהנחקרים הייתה היוועדות שנערכה כהליך חרום בשירותי הרווחה. בהיוועדות זו נכחו אנשי מקצוע שחלקם נוכחים גם ב"וועדת תכנון טיפול והערכה". היוועדות זו חדדה את הצורך של העובדים הסוציאליים שנכחו בה לקחת אחריות מהמשפחה, ומנגד את תפקידו המכריע של המתאם והעובד הסוציאלי של המשפחה שהגנו על התהליך ואפשרו את ביצועו בהתאם לאג'נדה המקצועית העומדת בבסיסו, כפרקטיקה שיתופית ריבונית. במקרה זה עלתה תהייה האם מודל קד"ם יכול לתת מענה בעתות חרום ולהחליף את ההליכים המתקיימים בשירותי הרווחה כ"וועדת תכנון, טיפול והערכה". מחקר זה מצא כי גם הליך מסוג זה יכול לייצר מרחב עבור המשפחה בו היא נשארת בעלת הדאגה ומנסה לייצר את הפתרון המתאים מסל המענים המוצעים על ידי אנשי המקצוע. גם כאן יכולה המשפחה לממש את כוחה ויכולים אנשי המקצוע לנוע מתפיסה פטרנליסטית המובילה לקבלת החלטות עבור המשפחה ולהתערבות על בסיס מומחיות מקצועית (Van Alphen, 2013).

לסיכום, חלק זה של הדיון התייחס לפרקטיקה השיתופית ריבונית המתקיימת בתהליכי קד"ם, בהקשרם של המשפחות ואנשי המקצוע. נמצא כי קד"ם היא פרקטיקה אשר מעודדת העצמה באמצעות פלטפורמה המאפשרת למשפחות להיות אחראים על החלטות המשפיעות ישירות על חייהם. נראה, כי

המתאם משמש כפונקציה מרכזית בתהליך זה, המאפשר למשפחה לקחת אחריות על ההחלטות הנוגעות לחייה זאת בשל היותו גורם ניטרלי לרווחה והיותו מונע מתחושת שליחות המכוונת אותו למשפחה ולצרכיה.

חלקו הבא של הדיון יעסוק בהצטלבות הקשרים שאפיינו מחקר זה: משבר הקורונה והשלכותיו, העוני וחויית ההדרה. נוסף לכך, אבחן כיצד הקשרים אלו השליכו על גיוסם ותפקידם של התומכים.

הצטלבות הקשרים - קורונה, עוני והשלכותיהם

חלק זה מתייחס להקשרים השונים שנמצאו במחקר זה, אשר השפיעו על האופן בו המשפחות ואנשי המקצוע חוו את שלבי ההכנה וההיוועדות של קד"ם. הבנת הקשרים אלה היא אבן יסוד להובלת תהליך מותאם הקשר.

הגישה המודעתת הקשר שואפת לזהות את ההקשרים המסוימים הרלוונטיים להבנת חוויות החיים של פרטים, משפחות וקהילות. היא מביאה בחשבון יחסי כוח בין הפרט, המשפחה והמערכות השונות, המשפיעות על חייהם (רואר סטריאר, 2016). ההקשרים של המשפחות הכוללים בין השאר עוני, מגפת הקורונה ובדידות חברתית, נמצאו כהקשרים של המשפחות שהשתתפו במחקר זה והם מחמירים את מצבן בממדים רבים. התייחסות להקשרים אלה מצריכה לבסס ידע מתוך קרבה הכולל הבנה של נקודת המבט של המשפחות. ידע זה מבקש להבין את מציאות החיים הרגשית, את סיפור החיים של המשפחות, את חלומותיהם, את צרכיהם האישיים וההיגיון הפנימי המנחה את פעולותיהם (קרומר נבו, 2015). הבנה זו מצריכה להתייחס להקשרים השונים ולהתייחס למשמעותו של ההקשר כגורם המחייב את אנשי המקצוע לפעול אחרת, כפי שעולה מדבריה של רואר סטריאר (2016) אשר מתייחסת למקומו המקצועי של העובד הסוציאלי העובד בגישה מודעתת הקשר.

משבר הקורונה אשר פקד אותנו ואת המדינות ברחבי העולם השליך על כל תחומי החיים, הבריאותי, הרגשי, החברתי והסוציאקונומי. משבר זה הפך להיות חלק מהקשרו של המחקר. בשל המשבר והשלכותיו עולות תהיות רבות: כיצד משפחות במצבי סיכון, המהוות את אוכלוסיית המחקר, מתמודדות עם המשבר? האם אפיוני הייחודיים של המשבר, כדוגמת השתייה הממושכת בבתיים בעקבות הסגרים השפיעו על אופן השימוש בפרקטיקות קד"ם? ואם כן, מהי השפעתן על המשפחות ועל עבודתו של המתאם ומערכת הרווחה?

משתתפי מחקר זה ציינו כי הקורונה השפיעה באופנים שונים על התהליך ועל מציאות החיים של המשפחות. המשפחות ציינו כי מערכות התמיכה שנתנו להם ע"י גורמי הרווחה הפסיקו להתקיים בתקופה זו דבר שחזק את תחושת הבדידות שלהן. במאמרם של בנרג'י וראי (Banerjee & Rai, 2020) על בידוד חברתי במהלך מגפת הקורונה, הבדידות זוהתה כגורם מרכזי המאיים על הרווחה הנפשית והפיזית של האנשים. ממצא זה תומך בזיהוי התמיכה החברתית כמשאב בשעת משבר וכחיונית לפיתוח חוסן (Bareket-Bojme et al., 2021).

משבר הקורונה פגש את המשפחות בעיצומו של תהליך בו נזרעים זרעי תקווה ואמונה, לצד תחושות של אי וודאות, העדר קרבה פיזית לגורמי התמיכה, צמצום היכולת במציאת מקור פרנסה ואבדן המרחב הבית ספרי. הדילקטיקה שבין התקווה לבין אי הוודאות והספק היא נחלתם של משפחות אלו שחו משברים רבים במהלך חייהן. לאור הנ"ל ניתן להבין כי ישנה חשיבות מכרעת לתפקידם של אנשי המקצוע המובילים את התהליך להכיל את המורכבות של המשבר החודר אל ליבו של התהליך ולהחזיק תקווה, שמהווה גורם מגן, עבור המשפחות.

אחת מהפרקטיקות בהן נעשה שימוש בתהליך קד"ם היא הפרקטיקה של הכנת הכיבוד על ידי המשפחות. פרקטיקה זו נמצאה כגורם מקרב ומעצים, עבור חלק מהמשפחות, המהווה סממן סימבולי

לבעלות המשפחה על התהליך (שמר ואחרים, 2021). לנוכח מגבלות הקורונה לא הייתה אפשרות לעשות שימוש בפרקטיקה זו באופן המאפשר למשפחה לפגוש בנקודת החוזק שלה. תחושת המסוגלות שיכלה לבוא לידי ביטוי באמצעות הכנת הכיבוד והגשתו נמנעה מהמשפחה. מורכבות נוספת עלתה כאשר מפגשי פנים אל פנים לא התקיימו בביתה של המשפחה ונערכו בחלל הציבורי, דבר שפגע לעיתים בחוויית הפרטיות של בני המשפחה, ולא אפשר להכיר את המרחב הפיזי בו היא חיה כחלק מהבנת סיפור חייה, כפי המובא בממצאי מחקר זה. לנוכח מציאות זו עלה הצורך ליצור מרחב מקרב בין אנשי המקצוע למשפחות באופנים שונים. מחקר זה מצא כי אנשי המקצוע חשו במורכבויות הנוספות שנצפו בתהליך והיו חדורי תחושת מחויבות לפעול למען המשפחות ולצמצם את בדידותן. הדברים באו לידי ביטוי בזמינותם לאורך התהליך ובהבנה כי נדרשים מענים לצרכים בסיסיים בשל המשבר המתמשך, זאת בהתאם לתפיסה של קד"ם הממקמת את המשפחה ואת דאגותיה במרכזו של התהליך. (ממצא זה עלה מהמחקר הנוכחי). מדברים אלה נראה, כי קיימת דיאלקטיקה בין רצונה של המשפחה לפרטיות לבין הצורך לקבל הכרה ומענה לאתגריה. מורכבות זו עלתה גם ביחס לגיוס התומכים לתהליך בהקשריו השונים, עליה אדון בפרק זה.

לנוכח משבר הקורונה סוגיית גיוס התומכים הפכה למורכבת יותר. יצירת תמיכה ושייכות חברתית בתקופה בה הבידוד החברתי הפך לאחת הדרכים להתמודדות עם המשבר הפכה למאתגרת והשפיעה על תהליך קד"ם. הדבר בא לידי ביטוי בהיעדרות התומכים מאחת מההיוועדויות שנחקרה.

הקשר נוסף אשר השליך על תהליך קד"ם הוא ההקשר של החיים בעוני אשר אחד מהביטויים המרכזיים להקשר זה היה הקושי בגיוס תומכים שעלה ממצאי המחקר הנוכחי. החיים בעוני יכולים להשפיע על היכולת של אנשים לפגוש בסביבתם הקרובה כמשאב שיכול לסייע להתמודד עם אתגרי החיים. אנשים החיים בעוני נמצאו בעלי נקודת מבט ייחודית על המציאות (קרומר נבו, 2015). על פי גישה של ע"ס מודעת עוני עלינו לסייע למשפחות להיאבק ולצמצם את השפעת העוני על חייהם, להתייבב לצידם במאבקם ולהבין את נקודת מבטם (לוי ומלול, 2019), כך יוכלו לבסס יחסים של קרבה, תמיכה והדדיות עם סביבתם. משום כך תפקידו של התומך בתהליך משמעותי יותר.

האתגרים בגיוס תומכים עלו מסיפור חייהם של משתתפי המחקר אשר התקשו לעשות שימוש ברשת החברתית, משפחתית המורחבת. את המענה לחוויה זו שיכלה לנבוע כאמור, מהקשר העוני נותן תהליך קד"ם. תהליך זה מהווה פלטפורמה אשר באמצעותה ניתן לגייס רשת תמיכה חברתית לטובתן של המשפחות. תהליך הסיוע של הרשת החברתית מתחיל באופן ממוסד בתהליך ההכנה וההיוועדות, שם מייצרים את המוטיבציה הראשונית של התומך לקחת חלק משמעותי בו, וזוהי ההזדמנות למימוש התמיכה. כך עולה מדבריו של מרדכי, האב ממשפחת דביר המציין כי ההיוועדות מייצרת את המחויבות לתהליך עבור התומכים. נוסף לכך, נמצא כי הזמן הפרטי הוא מרכיב מרכזי המגביר את התקשורת המשפחתית. במהלך זמן זה המשפחה דנה בפתרונות שהועלו בשלב הקודם ללא השפעתם של אנשי המקצוע או זרים שאינם מרשת התמיכה הטבעית. ההורים מבינים את הקף רשת התמיכה שלהם ומתאפשרת תקשורת שקופה ובהירה בין כולם. הבנת היקפה של רשת התמיכה מפחיתה את הבידוד המשפחתי (Merkel-Holguin, 2014). נראה, כי למרות האיכויות הקיימות בתפקיד התומך, עולה מממצאי מחקר זה תמונה שאינה אחידה ביחס לתפקידם, מחויבותם והשתתפותם בהיוועדות בכלל ובזמן הפרטי בפרט. ניתן להסביר ממצאים אלו באמצעות דבריו של גל, המתאם של משפחת אברהמי ואליוזרוב, אשר התייחס לבחירת התומכים ולארבעה מרכיבים המאפיינים תומך טוב: אכפתיות, רגישות לזולת, הכרות טובה עם המשפחה ומגויסות לתהליך. בנוגע לכך, אני תוהה האם מרכיבים אלו יקבעו את יעילותה של התמיכה. בספרות המחקרית העוסקת בקד"ם לא נמצאה עדות להיותם של מאפיינים אלו כקובעים את איכותה של התמיכה, אלא עצם היותו של התומך חלק ממעגל החיים של המשפחה. מדברים אלו עולות השאלות מה יאפשר למשפחה לחוות את

התומך כחלק ממעגל החיים שלה, כך שהיא תבחר בו כתומך? ומה יאפשר למשפחה להתגבר על המבוכה ולשתף בדאגותיה? האם לאיש המקצוע יש תפקיד בהקשר זה? מתן מענה לשאלות אלו יכול לפרוץ את החסמים הקיימים בסוגיית גיוס התומכים.

מציאת הפתרון לאתגר גיוס התומכים יכול לאפשר לנתמך גם בעתיד לבקש עזרה מהרשת החברתית ולחוות אותה כנוכחת בחייו בשעות משבר. כך יוכלו המשפחות לממש את התמיכה גם לאחר סיומו של תהליך קד"ם מתוך תפיסת ערכה ויתרונותיה של התמיכה. בספרות המחקרית העוסקת בקד"ם נמצאה התייחסות לחשיבותה של התמיכה החברתית, המהווה גם גורם מגן מפני מצוקה ומשמשת כמשאב להתמודדות עם מציאות חיים מאתגרת (Corwin et al., 2020). תפיסת התמיכה החברתית, כשלעצמה, יכולה אף היא למתן את ההשפעה הרגשית של אירועים משבריים (Corwin et al., 2020). דברים אלו מדגישים את החשיבות של גיוס תמיכה עבור משפחות המתמודדות עם חיים בעוני, בדידות חברתית ומשבר בינלאומי שהחריף את חווית הבידוד והניתוק החברתי. מחקר מתחום קד"ם בבריאות הנפש מצא כי משתתפי קד"ם חוו איכות מוגברת של תמיכה חברתית, על אף שקודם לכן רשתות התמיכה היו מוגבלות. כאשר נשאלו משפחות על התקדמותן מאז קד"ם הם דיווחו על הגברת קרבה משפחתית, יכולת לתקשר טוב יותר עם בני המשפחה וחיזוק המסוגלות להגיע עם הדאגות אל המשפחה המורחבת ולהיעזר בה (Corwin et al., 2020). ניתן ללמוד מכך כי תפקידם של התומכים בתהליך הינו משמעותי ואף עשוי להיות עם השלכות ארוכות טווח. ראיה לכך ניתן למצוא אצל אחת המשפחות שהשתתפו במחקר זה, שם התמיכה והליווי נתנו מענה לדאגות שהועלו בהקשר לנערה, בשלב ההכנה.

עם זאת, דו"ח המחקר המעצב שהתפרסם בשנה האחרונה על הפיילוט של ביצוע קד"ם בישראל מצביע, כי עדיין קיים פער בין התפיסה שקד"ם מובילה לבין מעורבותם האקטיבית של התומכים בתהליך (שמר ואחרים, 2021). סיבה לכך יכולה להיות העדרן של מערכות תמיכה של משפחות אלה בחיי היומיום שיכול לנבוע מהקשרים שונים כגון: הקשר העוני.

אסיים במחקרם של ברנס ופרוצ'ל (Burns & Früchtel, 2014) שהתייחסו לפוטנציאל הטמון בתהליך קד"ם המשאיר את הבעיות ופתרוןן במעגל החיים של המשפחה וזאת על ידי הרחבת מעגל האנשים המודאגים, דבר המאפשר לרשתות הטבעיות להיות מעורבות. עוד עולה, כי מעורבות המתקיימת מתוך מציאות החיים של המשפחות כוללת ארבעה ממדים: תמיכה ביחידים בגישת הכוחות, גיוס הרשתות הטבעיות והקהילה, רפורמה ארגונית באמצעות שינוי תהליך הסיוע ואכיפת אידאליים חברתיים באמצעות השפעה על המבנים בחברה המייצרים צורך. במידה וקד"ם ישפיע בצורה יעילה על ארבעת הממדים הללו הוא יהפוך למודל שחוצה את הגשר שבין מציאות החיים של המשפחות לשירותי הרווחה.

לסיכום, הדיון עוסק בשתי סוגיות מרכזיות: שיתוף ילדים וגיוס תומכים אשר משליכים על יישומו של תהליך קד"ם. בנוסף, הדיון העלה כי למרות יתרונותיה של הפרקטיקה השיתופית ריבונית שעלתה ממצאי מחקר זה ומהספרות הרלוונטית עדיין קיים קושי ליישם פרקטיקה זו. הסיבה לכך יכולה לנבוע מהקושי של העובדים הסוציאליים לשחרר את עמדת ה"מומחה" ולפעול מתוך הכרה שהמשפחה יודעת מה נכון לה. ההכרה בידע של המשפחה ובמומחיותה מתכתבים עם הגישה המודעת הקשר.

מגבלות המחקר

כתיבתו של מחקר זה לוותה באתגרים המהווים חלק מהתמונה הכוללת של ממצאי המחקר. מחקר זה, כיתר המחקרים האיכותניים, הינו עם יכולת הכללה חלקית בשל היקפו של המדגם הכולל 22 משתתפים ממשפחות שונות בעלי רקע תרבותי שונה, כך שהמדגם מצומצם והטרוגני. אציין כי שיתוף הממצאים בקבוצת המחקר אפשרו לזהות מגמות והתלבטויות שעלו במהלך המחקר. כמו כן, שיטת הדגימה ה'מכוונת', בה בחרנו, לא אפשרה למראיינים פוטנציאליים אחרים להשתתף. לכן לא ניתן לראות במחקר זה כמייצג

את כלל המשפחות ובעלי התפקידים. שנית, ישנם בעלי תפקידים שרואיינו מספר פעמים בהקשר למשפחות שונות, בשל מספר מצומצם של רשויות השותפים בתוכנית.

המחקר ביקש ללמוד רטרוספקטיבית את תפישות השותפים לתהליכי קד"ם ועל כן הוא התבצע לאחר ההיוועדות. בשל אתגרים שנצפו במהלך הראיונות הכוללים קושי בהשגת היענות ההורים, הילדים, העובדים הסוציאליים והתומכים, לא פעם נדחו מועדי הראיונות ולמעשה התבצעו בשלבים הראשונים של יישום תוכנית המשפחה. עוד אציין, כי למרות הניסיונות לקיים את הראיונות סמוך להיוועדות, נצפה קושי של חלק מההורים להתייחס לפן הנוגע לתהליך ההכנה טרום ההיוועדות. עם זאת הראיונות הטלפוניים שהתבצעו אפשרו גמישות בקביעת מועד הראיון ובמהלכו.

כמו כן, מחקר זה התבצע במהלך ההתמודדות עם מגפת הקורונה והשפיע על קצב איסוף הנתונים. לא אחת נדחו מועדי הראיונות ולמעשה התבצעו בשלבים הראשונים של יישום תוכנית המשפחה ויתכן ואף הושפעו מדינמיקת תהליך היישום. השפעה נוספת שנמצאה הייתה על כלי המחקר שהשתנו ועברו להיות טלפוניים בעיקרם. לנוכח המגבלות של הקורונה, פניות המרואיינים הייתה מוגבלת, אם בשל הצפיפות בבית בשל הסגרים ואם בשל מצב הרוח. גם החוקרת חוותה מציאות דומה, והייתה נתונה להשפעת הקורונה על מהלך חייה, וניווטה את ביצוע המחקר בהתאם לכך. עם זאת כל הראיונות שתוכננו בוצעו והתכנים המתבקשים עלו.

אתגר משמעותי שעלה במחקר זה הוא הסכמת ההורים להשתתפותם של הילדים. בהתאם לכללי האתיקה, חקר ילדים נעשה רק ברשות ההורים ובתנאים שאלה אפשרו למחקר להתקיים (כמו מקום הראיון והחלטה על נוכחות דמות נוספת). מתחילת התהליך התגלה הקושי להגיע לילדים, בין אם בהמלצת המתאמים שחששו מסיטואציית הראיון וחשבו שתייצר לחץ נפשי בעיקר כשמדובר בילדים צעירים, או באי הסכמת ההורים. גם הילדים הצעירים שרואיינו שיתפו במעט מידע על התהליך שעברו. לפיכך, למרות התפיסה המחזיקה בזכותם של ילדים להשמיע את קולם ולהביע את דעתם על תהליך קד"ם, נבצר מאתנו להגיע אל מרבית הילדים שהשתתפו בתהליך ולשמוע על חוויותיהם. עם זאת נעשו ניסיונות להתאים את סיטואציית המחקר לגיל הילדים שרואיינו ולהגיע אל כל הילדים.

תרומת המחקר והשלכותיו

תרומתו של מחקר זה, היא בפיתוח הידע התאורטי והמעשי של מודל קד"ם ויישומו בישראל. תוכנית "עולים לדרך – קד"ם" מהווה תוספת למערך הנוגע לרווחת הילד ויכולה במקרים מסוימים להוות חלופה ל"יוועדות תכנון, טיפול והערכה". מחקר זה יכול להאיר היבטים הנוגעים לשינויי במדיניות בתחום זה.

תרומה והרחבה של גופי הידע התאורטי

מחקר זה מציג את הקולות השונים של אנשי המקצוע ביחס למימושה של הפרקטיקה השיתופית ריבונית. כמו כן, מתייחס לאתגרים העומדים בפני אנשי המקצוע והמשפחות למימושה של פרקטיקה זו. המחקר מצא כי אמון במסוגלות העצמית של ההורים הוא צעד בונה אמון, ואף מרחיב את היכולת שלהם לקחת אחריות על החלטות הנוגעות לחייהם. הספרות המחקרית תומכת בממצא זה ומסבירה כי העצמה באה לידי ביטוי בהכרה במסוגלות של ההורים ובהעברת מסר שיש ביכולתם להשפיע באופן אקטיבי על חייהם (Adams, 2003; Chadiha et al., 2004).

בנוסף, תורם המחקר לביסוסה של הגישה מודעת הקשר. הוא תורם להבנה כי יש לזהות את ההקשרים השונים ולהכיל הצטלבות של הקשרים בעת העבודה עם משפחות אלה. הקשר משמעותי, אשר חدد סוגיות משמעותיות בחייהם של המשפחות, הוא הקשר הקורונה, אשר הוביל למפגש עם חוויות הבדידות

שלהן ומשמעויותיה עבורם. הקשר זה חدد את הקשיים שעלו בגיוס תמיכה חברתית ומשפחתית ואף ביצירתה של מחויבות בסביבתם הקרובה של המשפחות.

זאת ועוד, מחקר זה הציג את סוגיית שיתוף ילדים והיותה שנויה במחלוקת אצל משתתפי המחקר, ואת השתתפותם המועטה של הילדים בתהליך. המחקר משקף את האתגרים הקיימים בשיתוף הילדים במהלך ההיוועדות ואת היעדרותו של מבוגר משמעותי שיכול לתמוך בילד במהלכה. ממצא זה מחזק את המוצע בספרות למנות תומך, שיהיה נוכח בתהליך עבור הילד (Havnen & Christiansen, 2014).

תרומה בשינוי מדיניות

המחקר הינו חלק ממחקר אורך מעצב ומסכם, החוקר היבטים שונים של יישום מודל קד"ם בישראל. ממצאי המחקר עשויים להשפיע על יישומו והטמעתו בערים נוספות, והם משתלבים בדו"ח הערכה מעצב המוגש לקובעי המדיניות ומבצעי התהליך במשרד הרווחה האמונים על הפעלת התוכנית. מחקר זה מאיר את השלב את ההכנה וההיוועדות והתובנות ממנו מוטמעות בדוח המחקר ומגיעות אל קובעי המדיניות. המחקר הנוכחי מדגיש כי אנשי המקצוע עשו שימוש בשפת קד"ם, שפה של כוחות ודאגות, אשר השפיעה על הקשר שבין העובדים הסוציאליים לבין המשפחות. נראה, כי בכוחה של שפה זו לשנות פרדיגמות מרכזיות בשירותי הרווחה ולהוביל לעבודה שיתופית ריבונית. ממצא זה יכול להשפיע על יישומו של מודל קד"ם ברשויות נוספות בהן התהליך לא מתבצע. בנוסף, עולה הצורך במדיניות ברורה בנושא שיתוף ילדים שתוביל לשלבם בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לחייהם, תוך התייחסות אליהם כבני אדם ריבוניים בעלי יכולות וזכויות להגדרה עצמית (אלפנדרי, 2016).

תרומה לפרקטיקה

הכשרת בעלי תפקידים לעבודה סוציאלית מודעת הקשר: הנחת היסוד היא כי משפחה זקוקה להגדרה ולהבנה של אתגריה, תוך התייחסות להקשרים השונים המשפיעים על אתגרים אלו (רואר-סטריאר, 2016). המחקר מעיד כי התייחסות להקשרים השונים של המשפחות הוא משמעותי בהפעלתו של המודל ובהתאמתו להן. על כן, ישנה חשיבות רבה להכשרת אנשי מקצוע המשתתפים בתהליך קד"ם בגישה מותאמת הקשר. גישה זו מבוססת על ההבנה כי המשפחה יודעת מה נכון לה ועל כן אנו צריכים להעמיק בהכרות עמה ולבחון את הקשריה. מכאן נראה, כי למידה של גישה זו תוביל את אנשי המקצוע ליישומה של פרקטיקה שיתופית ריבונית, כך שבהמשך התהליך ניתן יהיה לבחון את השימוש בפרקטיקה זו ואת יישומה.

השתתפות העובד הסוציאלי בתהליך ההכנה להיוועדות: מודל קד"ם המסורתי אינו מבקש את השתתפות הרווחה בתהליך ההכנה. עם זאת, נמצא כי הקשר בין המתאם לעובד הסוציאלי קידם תהליכים והיה חיוני למוגנות הילדים. בעקבות כך מומלץ לערוך תיאום ציפיות ביחס לתפקיד הנדרש מהעובדים הסוציאליים. בשל היותו של המתאם גורם מתווך המחזק את האמון של בני המשפחה ברווחה, ישנה משמעות רבה לממשקים ביניהם בעת תהליך ההכנה כך שיאפשר לעובד הסוציאלי המשך טיפול במשפחה לאחר ההיוועדות.

גיוס תומכים ויצירת מחויבותם לתהליך: תהליך ההכנה כולל איתור תומכים מהמשפחה, מהקהילה ומקרב מוסדות מקצועיים (Pennell, 2004). מחקר זה מצא כי קיים קושי לגייס תומכים מהסביבה הקרובה ולהביא למחויבותם מסיבות שונות, חלקן נוגעות לתומכים וחלקן למשפחות. בהקשר לתומכים ניתן לומר כי יש לבסס את הבנתם והמוטיבציה שלהם לתהליך. כמו כן, כדאי לחזק בתהליך הכשרת המתאמים, את מיומנות תאום הציפיות עם כל אחד מהתומכים כך שיובהרו האפשרויות וגבולות ההשתתפות. למרות היות התומכים חלק אינהרנטי מתהליך קד"ם, במקרים מסוימים חשוב לשקול את גיוסם לאור הרגישות העולה מצד המשפחות והחשש מחשיפה (Huntsman, 2006). לאור הנ"ל כדאי לעבוד עם התומכים על זיהוי חששות מעין אלה ולברר מראש האם המשפחה מוכנה לשתף בדאגותיה.

קידום וחיזוק שיתוף ילדים: בעקבות הצורך בחיזוק השתתפות ילדים בתהליכי ההכנה וההיוועדות, יש להשקיע בלמידה על הדרכים אשר יסייעו לילדים לממש את השתתפותם. מומלץ להשקיע בפיתוח כלים מתאימים בידי המתאמים והעובדים הסוציאליים. מלבד הכשרה בכלים ובמיומנויות בסיסיות, יש לבסס את התפיסה בדבר זכויות הילד המצביעה על מחויבותו של המבוגר לשתף את הילד בעניינים הנוגעים לחייו (United Nations, 1989; אלפנדרי, 2016). כפי שהוזכר כדאי ללמוד על תפקידו של התומך/ מסגור לילדים כפונקציה המסייעת להם לממש את השתתפותם (Laws & Kirby, 2007). נוסף לכך, קיימת חשיבות להתייחס להקשר הגיל כמשמעותי וכקובע את אופן שיתופם של הילדים. נראה כי לכל קבוצת גיל ישנם מאפיינים מאתגרים משלה המבקשים התייחסות, כדי לעמוד בעקרונות קד"ם (שמר ואחרים, 2021). על כן, חשוב למצוא דרכים שיסייעו לילדים להבין ולהשתתף בתהליך בהתאם לבשלותם הרגשית וההתפתחותית.

הנחלת שפת קד"ם במערכת הרווחה: בהתאם לעולה מן הממצאים, השפה המאפיינת את העבודה במודל קד"ם, מאפשרת יצירת יחסי אמון ותמיכה, העצמה של בני המשפחה, הרחבה של מצבי הסיכון באמצעות השיח על הדאגות, והתאמה של מענים הולמים לדאגות אלה. בהמשך לכך, מומלץ לבסס גישה זו בקרב אנשי המקצוע באמצעות יצירת מרחב לדיון בשירותי הרווחה העוסק בדרכים לשימור והטמעה של גישה זו כפרקטיקה. שיח על כוחות הוא משמעותי לתהליך, בעיקר בשל המפגש עם הדאגות העמוקות שלעיתים מעמעמים את נקודת המבט של אנשי המקצוע על כוחותיה של המשפחה.

סיום תפקידו של המתאם: המחקר אשר בדק את המודל בשלבו הראשוניים מצא כי המשפחות מודעות ליציאתם של המתאמים מיד בסיום ההיוועדות. עם זאת, לעיתים, שלב זה נחוה כשלב מפתיע, אשר אליו המשפחות אינן ערוכות. בנוסף נמצא, כי לא מתקיימת פרידה מאורגנת מהמתאמים אשר מקצים לה זמן, מקום ומרחב. על כן, המלצתו של מחקר זה, הינה לייחד זמן לסיום תפקידם באופן שיאפשר למשפחות להיפרד מהמתאמים ולהמשיך ביישום תוכנית המשפחה שנבנתה על ידם בהיוועדות, תוך שיתוף הגורמים המקצועיים הנוכחים בהמשכו של התהליך, המלווה והעובדים הסוציאליים.

המלצות למחקרי המשך

כפי שצוין לעיל, במחקר הנוכחי נשמעו חוויותיהם ותפיסותיהם של המשתתפים בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם" בשלבי ההכנה וההיוועדות. כמו כן, המחקר ביקש ללמוד על תפיסות המשתתפים ביחס לקשר עם מערכת הרווחה ולהקשרים השונים המאפיינים את המשפחות הממוקמות במרכזו. ממצאי המחקר והדיון בהם העלו את האתגרים המשפיעים על תהליך קד"ם. על מנת להתמודד עם אתגרים אלו מומלצים מחקרי המשך בסוגיות הבאות:

ראשית, מומלץ לבצע מחקר אשר מרחיב את הפרספקטיבה על נקודת מבטם של הילדים, בשל האתגר שעלה ממחקר זה בדבר שיתוף ילדים בתהליך קד"ם. מחקר זה יתמקד בהבנת המודל בעיני ילדים ובאופן בו הם חווים את יישומו ואת השתתפותם בתהליך. נוסף לכך, קיומם של קבוצות מיקוד שיאפשרו שיח בין אנשי המקצוע המתייחס לאתגרים הקיימים בשיתוף ילדים יכול להרחיב את מרחב הבחירה של הילדים בתהליך.

שנית, מודל קד"ם מבוסס על תפיסה ריבונית שיתופית אשר דוגלת בהובלת התהליך בידי בני המשפחה, וביצירת שותפות עם אנשי המקצוע אשר מספקים מידע על מענים מותאמים לצרכים. מעניין יהיה לבחון את תפיסותיהם של אנשי המקצוע ביחס לפרקטיקה זו שלישית, במידה ותערך הכשרה לאנשי המקצוע ליישומה של פרקטיקה שיתופית ריבונית, ניתן יהיה לחקור ולבחון האם אנשי מקצוע מקדמים את שיתופם של בני המשפחה בקבלת החלטות הנוגעות לחייהם, ואף בהעברת הריבונות בתהליך כתיבה ויישום של תוכנית המשפחה.

רביעית, עריכת מחקרי אורך הבודקים את המעבר לשלב היישום, ואת התפוקות מביצוע תוכנית המשפחה.

סוף דבר

אנשים מסתובבים בעולם ורוצים שיהיה משהו שיראה אותם, שיבין אותם ויפגוש בחוויותיהם כפי שהן נראות בעיניהם. הם רוצים שיאמינו שהם יכולים, מסוגלים וכמהים ל"חכה" שתיזרק אליהם ויצליחו להחזיק בה. המחקר הפגיש אותי עם משפחות שרוצות לפתוח פתח אל תוך עולמן, הן מהססות, בודקות ולעיתים חוששות לקוות. העמדה האמביוולנטית אצל המשפחות מצויה גם אצל אנשי המקצוע, שמצטרפים למסע מאתגר ומשמעותי שנקרא קד"ם ומחפשים את דרכם אל המשפחה. הם אמיצים שמוכנים להתבונן, לשהות בכאב ולאפשר מרחב בחירה. ולא אחת מצליחים להפיח תקווה אצל המשפחות, להשפיע על חייהן, ולאפשר להם לפגוש בכוחות הטמונים בהן ואף לעשות בהן שימוש. עם זאת המשימה היא מורכבת ודורשת מאמץ מאיש המקצוע, דורשת לא להרפות ולהבין כי יש משהו שנמצא מעבר לתמונה הנראית לעין והוא ההקשר של המשפחה. גם הבנה זו יכולה להאיר ולאפשר לאיש המקצוע לסלול את הדרך. והכל לעשות בשפה ייחודית, שפת קד"ם שפה של אמונה באחר.

"כנפי רוח" מילות השיר הן של הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

בְּן אָדָם, עֲלֵה לְמַעְלָה עֲלֵה.

כִּי כַח עֵז לְךָ יֵשׁ לְךָ כְּנָפֵי רוּחַ, כְּנָפֵי נְשָׂרִים אֲבִירִים.

אֵל תִּכְחַשׁ בָּם פֶּן יִכְחָשׁוּ לְךָ.

דְּרוֹשׁ אוֹתָם – וַיִּמְצְאוּ לְךָ מִיָּד.

ביבליוגרפיה

- אינגדאו-ונדה, ש. (2017). אתגרים בטיפול ביוצאי אתיופיה במחלקות לשירותים חברתיים והמלצות לדרכי התמודדות. מידעו"ס, 82, 22-27.
- אלפנדרי, ר' (2016). הערכת רפורמה ארצית בתחום הגנת הילד שנועדה לשפר השתתפות ילדים בקבלת החלטות. ביטחון סוציאלי, 99, 13-30.
- אלקיים, מ"נ. (2019). קבוצת דיון משפחתית (קד"ם) למשפחות לילדים במצבי סיכון – חקר מקרה בחברה החרדית. (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך בעבודה סוציאלית). האוניברסיטה העברית.
- בן גל, ע., וסלונים, ו. (2004). שיתוף הורים בוועדות תכנון טיפול והערכה הדנות בסידור חוץ ביתי. ביטחון סוציאלי, 104, 87-121.
- גרופר, ע., ורומי, ש. (2014). ילדים ומתבגרים במצבי סיכון בישראל (כרך א: תמונת מצב של התחום ותוכני ליבה). מכון מופ"ת.
- יבלברג, י. (2013). ילדים ונוער בסיכון - רקע. מכון דו-עת.
- כהן, ב"צ. (2000). גישת הכוחות בעבודה סוציאלית. חברה ורווחה, כ(3), 292-299.
- לב שדה, ד'. (2012). נייר עמדה: השמה חוץ-ביתית של ילדים ובני נוער בישראל: עמדת מנהלת שירות ילד ונוער במשרד הרווחה. מפגש לעבודה סוציאלית, כ(36), 205-214.
- לוי, א' ומלול, מ' (2019). תפיסת מקבלות שירות את הטיפול הסוציאלי במחלקות לשירותים חברתיים: הבדלים בין טיפול שגרתי לטיפול מודע-עוני. ביטחון סוציאלי, 106, 157-187.
- ליבליך, ע., תובל-משיח, ר., וזילבר, ת. (2010). בין השלם לחלקיו, ובין תוכן לצורה. בתוך ל. קסן ומ. קרומר-נבו (עורכות), שיטות לניתוח נתונים איכותניים (עמ' 21-42). אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- מזרחי, ל. (2021). תפיסת ההורה את קבוצת הדיון המשפחתית (קד"ם) בהתייחס למערכת היחסים עם המתאם, מערכת הרווחה והתומכים, מידת סיכון הילד וטיב התוכנית המשפחתית המתוכננת. (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך בעבודה סוציאלית). האוניברסיטה העברית.
- סדן, א. (1996). העצמה ועבודה קהילתית. חברה ורווחה, ט"ז(2), 143-162.
- סלונים, מ., ולנדר, י. (2004). האם טובת הילד יכולה להתקיים בנפרד מטובת המשפחה? מחשבות והמלצות לשינוי. חברה ורווחה, כד(4), 401-433.
- צבר בן-יהושע, נ. (עורכת). (2016). מסורות וזרמים במחקר האיכותני - תפיסות, אסטרטגיות וכלים מתקדמים. מכון מופ"ת.
- צבר בן-יהושע, נ. (1995). המחקר האיכותני בהוראה ובלמידה. דיונון.
- קושר, ח' ובן-אריה, א' (2009). השתתפות ילדים בעיצוב מדיניות חברתית – תפקידה של העבודה הסוציאלית. ביטחון סוציאלי, 81, 107-134.
- קסן, ל., וקרומר-נבו, מ. (עורכות). (2010). ניתוח נתונים במחקר איכותני. הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

- קרומר-נבו, מ. (2015). עבודה סוציאלית מודעת-עוני: פרדיגמה חדשה לפרקטיקה עם משפחות בעוני. חברה ורווחה, לה, 3, 301-321.
- רואר-סטריאר, ד. (2016). הכשרה אקדמית לעבודה סוציאלית מותאמת-הקשר עם משפחות: תובנות ואתגרים. חברה ורווחה, ל"ו(4-3), 1-23.
- שמיד, ה. (2006). דין וחשבון הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה. סטודיו אמיתי.
- שמר, א. ושמיד, ה. (2006). לקראת הגדרה מחודשת של שותפות קהילתית: גישה תלת-ממדית. חברה ורווחה, כ"ז(3), 327-354.
- שמר, א. (2019). הזמנה לשיתופיות מקי"פה. נקודת מפגש, 16, 9-13.
- שמר, א., עבוד חלאבי, י., סדרצה, י., ורואר-סטריאר. (2021). דוח מחקר הערכה מעצבת – שנה שניה לביצוע התוכנית "עולים לדרך" – קד"ם (קבוצת דיון משפחתית) שלב ההכנה וההיוועדות – מחקר משולב כמותני ואיכותני. חממת המחקר נבט, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית.
- שמר, א., רואר-סטריאר, ד., ועבוד חלאבי, י. (2019). דוח מחקר הערכה מעצבת – שנה ראשונה לביצוע התוכנית "עולים לדרך" – מודל קד"ם (קבוצת דיון משפחתית). חממת המחקר נבט, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית.
- שמר, א., ביטון, ג., גוטמן, ד., וסרי לוי, ב. (2020). חסמים ומקדמים בעבודה עם משפחות לילדים במצבי סיכון והחלופה של קבוצת דיון משפחתית (קד"ם) – סקירת ספרות המוגשת לתוכנית "עולים לדרך". האוניברסיטה העברית בירושלים.
- שמר, א., ושמיד, ה. (2006). לקראת הגדרה מחודשת של שותפות קהילתית: גישה תלת-ממדית. חברה ורווחה, כ"ז(3), 327-354.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום. רמות.
- תובל-משיח, ר., וספקטור-מרזל, ג. (2010). מבוא: מחקר נרטיבי – הגדרות והקשרים. בתוך ר. תובל-משיח וג. וספקטור-מרזל (עורכות). מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות (עמ' 7-42). מאגנס ומופ"ת.
- Adams, R. (2003). *Social work and empowerment* (3rd ed.). Palgrave MacMillan.
- Adams, P., & Chandler, S. M. (2004). Responsive Regulation in Child Welfare: Systemic Challenges to Mainstreaming the Family Group Conference. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 31(1), 93-115. <https://scholarworks.wmich.edu/jssw/vol31/iss1/7>
- Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Ayers, L. (2008). Semi-structured interview. *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods*, 811-813.

- ATD Fourth World (2017). *The Roles We Play: Recognising the Contribution of People in Poverty*. England: ATD Fourth World.
- Banerjee, D., & Rai, M. (2020). Social isolation in Covid-19: The impact of loneliness. *International Journal of Social Psychiatry*, *66*, 525-527.
- Bareket-Bojmel, L., Shahar, G., Abu-Kaf, S., & Margalit, M. (2021). Perceived social support, loneliness, and hope during the COVID-19 Pandemic: Testing a mediating model in the UK, USA, and Israel. *British Journal of Clinical Psychology*, Feb 2021,1-16.
- Barn, R., & Das, C. (2016). Family group conferences and cu cultural competence in social work. *British Journal of Social Work*, *46*, 942-959. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu105>
- Blitzer Golombek, S. (2006). Children as citizens. *Journal of Community Practice*, *14* (1-2), 11-30. https://doi.org/10.1300/j125v14n01_02
- Bronfenbrenner, U. (1979). Contexts of child rearing: Problems and prospects. *American Psychologist*, *34*, 844-850.
- Brown, L. (2003). Mainstream or margin? The current use of family group conferences. *Child & Family Social Work*, *8*(4), 331-3
- Burns, G., & Früchtel, F. (2014). Family group conference: A bridge between lifeworld and system. *British Journal of Social Work*, *44*(5), 1147-1161
- Cashmore, J., & Kiely, P. (2017). Implementing and evaluating family group conferences: The New South Wales experience. In G. Burford & J. Hudson (eds.), *Family group conferencing: New directions in community-centered child and family practice* (pp. 242-252). Aldine de Gruyter.
- Chadiha, L. A., Adams, P., Biegel, D., Auslander, W., & Gutierrez, L. (2004). Empowering African women informal caregivers: A literature synthesis and practice strategies, *Social Work*, *49*(1), 97-108.
- Coehorst, S. (2015). *The effect of the role of the coordinator on family control in FGC: an exploratory meta-analysis* [Thesis MSc in Public Administration]. University of Twente.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1998). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental review*, *18*(1), 47-85.
- Connolly, M. (2006b). Up, front and personal: Confronting dynamics in the family group process. *Family Process*, *45*(3), 345–357. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00175.x>
- Corwin, T. W., Maher, E. J., Merkel-Holguin, L., Allan, H., Hollinshead, D. M., & Fluke, J. D. (2020). Increasing social support for child welfare-involved families through family group conferencing. *The British Journal of Social Work*, *50*(1), 137-156.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum Press.

- Dijkstra, S., Creemers, H.E., Asscher, J.J., Dekovic', M., & Stams, G.J. (2016). The effectiveness of family group conferencing in youth care: A meta-analysis. *Child Abuse and Neglect*, *62*, 100-110. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.10.017>
- Engdau-Vanda, S., Gatenio-Kalush, M., & Karni, B. (2020). Seeing eye to eye? Social workers' and parents' perceptions of risk and protection regarding children of Ethiopian origin. In D. Roer-Strier & Y. Nadan (Ed.) *Contextinformed perspectives of child risk and protection in Israel* (pp. 61–80). Springer
- Falck, S. (2006). *Hva er det med familieråd? Samlerapport fra prosjektet: Nasjonal satsing for utprøving og evaluering av familieråd i Norge [What is it about Family Group Conferences? A Report from the Project National Priority for Testing and Evaluation of FGC in Norway]*. Oslo: NOVA-rapport 18
- Gallagher, M., Smith, M., Hardy, M., & Wilkinson, H. (2012). Children and families' involvement in social work decision making. *Children & Society*, *26*(1), 74-85. Doi: [org/10.1111/j.1099-0860.2011.00409](https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2011.00409).
- George Hull Centre for children and families (2011). *Family Group Conferencing Family group Decision Making Coordinator Manual for Ontario*. <https://www.georgehullcentre.on.ca/usercontent/resources/FGC-Manual-Eng.pdf>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Sage.
- Guo, Y., & Hoe-Lian, D. G. (2014, April). "We Want to Hear Your Voice": Power Relations in Participatory Design. In *2014 11th International Conference on Information Technology: New Generations* (pp. 561-566). IEEE.
- Hart, R. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. Innocenti essay no. 4, UNICEF International Child Development Center. Italy: Florence.
- Havnen, K. J. S., & Christiansen, Ø. (2014). *Knowledge Review on Family Group Conferencing. Uni Research*
- Heino, T. (2009). *Family group conference from a child perspective: Nordic research report*. National Institute for Health and Welfare= Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Holland, S., & O'Neill, S. (2006). "We Had to be There to Make Sure it was What We Wanted" Enabling children's participation in family decision-making through the family group conference. *Childhood*, *13*(1), 91-111.
- Karpetis, G. (2017). Theories on child protection work with parents: A narrative review of the literature. *Arlington: Child Welfare*, *95*(2), 33-70. <https://search.proquest.com/docview/2006754923>
- Kelly, B. L., & Gates, T. G. (2010). Using the strengths perspective in the social work interview with young adults who have experienced childhood sexual abuse. *Social Work in Mental Health*, *8*(5), 421-437.

- Knoke, D. (2009). Family Group Conferencing in child welfare. *CECW Information sheet*, (7), 2-17. University of Toronto, Faculty of Social Work. <http://www.cecw-cepb.ca/sites/default/files/publications/en/FGC77E.pdf>
- Laws, S., & Kirby, P. (2007). *Under the table or at the table? Advocacy for children in family group conferences*. Brighton, UK: Brighton and Hove Children's Fund Partnership and the Brighton and Hove Daybreak FGC Project.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage Inc.
- Malmberg-Heimonen, I. (2011) The effects of Family Group Conferences on social support and mental health for longer-term social assistance recipients in *British Journal of Social Work*, 41(5), 949-967. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr001>
- Maluccio, N.M. & Daly, J. (2017). Family Group Conferences as "'Good" Child Welfare Practice. In G. Burford & J. Hudson (Eds.). *Family group Conferencing: New Directions in Community-Centered Child and family practice* (pp. 65-71). Routledge.
- Merkel-Holguin, L., Schwab-Reese, L., Drury, I., Allan, H., & Hollinshead, D. (2020). Nothing about me without me: Children and young people's experiences with family group conferences. *Child & Family Social Work*, 25(1), 27-36.
- Nadan, Y., Roer-Strier, D., Gemara, N., Engdau-Vanda, S., & Tener, D. (2018). In the eyes of the beholder: Parental and professional value mismatch in child risk and protection in two communities in Israel. *International Journal of Psychology*, 53(Suppl. 2), 23-33. <https://doi.org/10.1002/ijop.12513>
- Natland, S., & Malmberg-Heimonen, I. (2014). A study of coordinator positionings in family group conferences. *Nordic Social Work Research*, 4(2), 158-172.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice*. Sage Publications.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. sage Publications.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications.
- Pennell, J. (2004). Family group conferencing in child welfare: Responsive and regulatory interfaces. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 31(1), 117-135.
- Rapaport, J., Poirier Baiani, G., & Manthorpe, J. (2019). Social Work in the Canadian Province of New Brunswick: *Reflections on Family Social Work in Action*, 31(4), 291-302. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09503153.2018.1563588?JournalCode=cpra20>
- Roer-Strier, D. & Nadan, Y. (Ed.) (2020). *Context-Informed Perspectives of Child Risk and Protection in Israel*. *Springer's Child Maltreatment Series*. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-44278-1>

- Roose, R., Roets, G., Van Houte, S., Vandenhoele, W., & Reynaert, D. (2013). From parental engagement to the engagement of social work services: Discussing reductionist and democratic forms of partnership with families. *Child & Family Social Work, 18*(4), 449-457.
- Saleebey, D. (2009). The strengths approach to practice: Beginnings. In D. Saleebey (Ed.). *Strengths perspective in social work practice* (5th edition, pp. 93-107). Pearson Education.
- Sharlin, S. & Shamai, M. (1996). Who writes the "therapeutic story" of families in extreme distress: Overcoming the coalition of despair. *Journal of Family Social Work, 1*(4), 65-82.
- Skaale Havnen, J., & Christiansen, Ø. (2014). Knowledge review on family group conferencing experiences and outcomes. Bergen: Regional Centre for Child and Youth Mental Health and Child Welfare (RKBU West) Uni Research Health.
- Skaale Havnen, J., & Christiansen, Ø. (2014). *Knowledge review on family group conferencing experiences and outcomes*. Bergen: Regional Centre for Child and Youth Mental Health and Child Welfare (RKBU West) Uni Research Health.
- Song, L. Y. (2012). Service utilization, perceived changes of self, and life satisfaction among women who experienced intimate partner abuse: The mediation effect of empowerment. *Journal of Interpersonal Violence, 27*(6), 1112-1136.
- Sundell, K., & Vinnerljung, B. (2004). Outcomes of family group conferencing in Sweden. A 3-year follow-up. *Child Abuse & Neglect, 28*, 267-287.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.09.018>
- Thørnblad, R., Strandbu, A., & Holtan, A. (2016). Family group conferences: from Maori culture to decision-making model in work with late modern families in Norway. *European Journal of Social Work, 19*(6): 1-12.
<http://dx.doi.org/10.1080/13691457.2015.1086727>
- van Bijleveld, G.G., Dedding, C.W.M., & Bunders-Aelen, J.F.G. (2014). Seeing eye to eye or not? Young people's and child protection workers perspectives on children's participation within the Dutch child protection and welfare services. *Children and Youth Services Review, 47*, 253-257.
- van Alphen, M. (2013). Family Group Conferencing -a systemic, socially responsible way to support individuals with problems.

נספחים

נספח 1: טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר

שלום רב,

אנו מודים לך על שהסכמת להשתתף במחקרינו העוסק בהערכת תוכנית "עולים לדרך" הלומדת כיצד נתפס הליך קד"ם (קבוצת דיון משפחתית) ומה הן השלכותיו על הלוקחים בו חלק. אנו מודים לך על השתתפותך ועל תרומתך. ברצוננו להדגיש כי תהליך המחקר כולו יתבצע תוך הקפדה על שמירת סודיות, כך שפרטים אישיים יוסוו והראיונות/השאלונים ינותחו באופן שלא יאפשר לזהות אותך. במידה ותרציה להפסיק את השתתפותך במחקר מכל סיבה שהיא, הנך רשאית לעשות זאת בכל עת. הדבר לא יפגע כלל בהליך השתתפותך בקד"ם ובמענים שאתה זכאי להם. כמו כן שמורה לך הזכות ונתונה לך הרשות שלא לענות על שאלות שלא תרציה לענות עליהן.

במידה ועדיין נותרו לך שאלות או אם ברצונך לקבל הבהרות נוספות לגבי המחקר, הינך מוזמנת לפנות לחוקרים.

כמו כן, במידה ותרגיש/י שבעקבות הראיון תרצה/י להתייעץ עם גורם מקצועי, ניתן לפנות לד"ר ארנה שמר, לפרופ' דורית רואר-סטריאר או לד"ר יסמין עבוד-חלבי בביה"ס לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית ירושלים.

ד"ר ארנה שמר, טלפון 054-4919723, או במייל ornashemer4@gmail.com

פרופ' דורית רואר-סטריאר, טלפון 054-8033569 או במייל dorit.roer-strier@mail.huji.ac.il

ד"ר יסמין עבוד-חלבי, טלפון 054-3117117 או במייל jaboud@campus.haifa.ac.il

בברכה,

ד"ר ארנה שמר, פרופ' דורית רואר-סטריאר וד"ר יסמין עבוד חלבי

חממת המחקר נבט,

בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית

קראתי את תיאור המחקר לעיל, וכן הוסברו לי פרטי המחקר על ידי המראיינת.

אני מסכימה/ים להשתתף במחקר זה, בתנאים המפורטים לעיל.

תאריך _____

חתימה _____

שם ושם משפחה _____

כתובת דואר אלקטרוני _____

טלפון _____ טלפון נייד _____

במחקר דרך הטלפון –

אני מצהיר כי למרואיין הוקרא טופס ההסכמה והוא אישר בעל פה את הסכמתו להשתתף במחקר

תאריך _____

שם ושם משפחה _____

כתובת דואר אלקטרוני _____

טלפון _____ טלפון נייד _____

חתימת המרואיין _____

נספח 2: ראיון איכותני לילדים

שם מלא של הילד _____
 גיל _____
 ישוב _____
 שם המראיין _____
 זמן הראיון _____
 תאריך _____
 הראיון נעשה בנוכחות _____ / לבד

שלום _____ (שם הילדה),

אני _____ (שם המראינת). קיבלתי אישור מההורים שלך לדבר איתך קצת על המפגשים שנעשו כדי ליצור בבית חיים יותר נעימים ובטוחים, על המפגש הגדול בו התכנסו הרבה אנשים שאכפת להם מהמשפחה שלכם (ההיוועדות), ועל מה שקורה איתך מאז אותו מפגש – מה שנקרא תוכנית קד"מ. אתה מכיר את השם הזה? אתה יודע על מה אני מדבר?

התפקיד שלי הוא לשמוע מכל מי שקשור לתוכנית כמו הורים וילדים, איך הוא או היא מתרשמים מהתוכנית ומה ההצעות שלהם איך לשפר אותה.

מאוד חשוב לי לשמוע את דעתך על כל דבר שתבחר לספר לי. אני מבטיחה לך שאני מדברת איתו סודיות. זאת אומרת שאני מקליטה מה שאתה אומר שלא נשכח, אבל ההקלטות זה רק בשבילנו, הצוות שלומד איך לשפר את התוכנית. אנחנו כותבים את הנושאים שעולים בלי שמות על מנת שמי שמדבר איתנו ירגיש נוח לספר לנו וידע שאנחנו רק מתייחסים למה שאומרים ולא למי אמר.

אנחנו רוצים ללמוד ממי שיש לו ניסיון בתוכנית.

אתה לא חייב לענות על השאלות ויכול להפסיק בכל רגע אם זה לא נוח לך. אני גם אשמח אם בסוף השיחה שלנו שתגיד לי איך היה לך בשיחה.

אתה מסכים לדבר איתי?

אם לא למה לא?

אם כן תחתום בבקשה על הדף הזה שאומר שהסברתי לך מה אנחנו נעשה עכשיו, ואני גם חותמת שאני מבטיחה לשמור על סודיות. (חותמים על טופס הסכמה מדעת. אם לא קורא- מקריאים, מסבירים ומבקשים הסכמה להקליט).

הנחיות נוספות למראיין:

יש לוודא כי יש לכם פרטיות ונוחות ולביצוע הראיון.

שים לב לדבר בשפה מותאמת למגדר, לגיל הילד ולשפה שהוא מדבר.

כדאי לבקש להוסיף דוגמאות למה שנאמר

במהלך הראיון יש לוודא לפחות פעמיים שהילד מרגיש בנוח. לברר איתו: איך אתה מרגיש עד עכשיו בשיחה שלנו? האם מתאים לך שנמשיך? וכו'

תספר לי קצת על עצמך (להרחיב לגבי מה אוהב לעשות, עם מי כייף לו להיות, האם יש לו חלומות/משהו שרוצה לעשות בעתיד)

למה הגעת לתוכנית קדם?

מה אתה יכול לספר לי על התוכנית- על התהליך שעברתם לפני הפגישה הגדולה (ההיוועדות) ואחריה? (אם צריך לעזור לילד אפשר שאלות מנחות כמו : מי השתתף בפגישות, על מה דיברו, על מה חשבת ששמעת את מה שדיברו, האם גם לך הייתה הזדמנות לדבר, מה השתנה מבחינתך מאז אותה פגישה...)

איך הרגשת שהגיעו הרבה אנשים למפגש המשותף?

ממי הרגשת הכי הרבה תמיכה בפגישות שהיו? מה התמיכה שקיבלת? ממי אתה מקבל כעת תמיכה? (במידה

ויש מלווה במשפחה – לשאול על הקשר עימו)

מה היו הדברים החיוביים?

מה הושג בתוכנית?

מה היית משנה בכל התהליך?

מה אתה חושב יקרה מעכשיו?

האם שמעת את המושג ילד בסיכון? מהו בעיניך?

מה מגן על ילדים? מה ומי מגן עליך?

למי תספר כשקורה לך משהו שמח או עצוב?

מה עוד חשוב שאני אדע עליך ועל התוכנית?

אני ממש מודה לך על כל מה שסיפרת לי ושיתפת אותי.

איך היה לך בשיחה שלנו?

מראיין, לאחר כל ראיון אנא כתוב פסקה רפלקסיבית והערות לגבי ההקשר שבו נערך הראיון

נספח 3: ראיון איכותני לאחד מההורים

מספר סידורי:

מבוא

שלום _____ (שם ההורה),

אני _____ (שם המראיינת) ואני חלק מצוות הלומד את התהליך שנעשה בקד"מ – קבוצת דיון משפחתית. הכוונה לתהליך ההכנה ולהיוועדות שעברת ולתוצאות שלו. זאת על מנת לעצב ולשפר את תהליך קד"מ כך שיעשה בצורה מיטבית, הוגנת ויעילה עבור משפחות נוספות. לאור הניסיון שצברת חשוב לנו לשמוע כיצד אתה הרגשת בתהליך ומה חשבת לגביו.

אני מודה לך על שהסכמת להקדיש זמן ולהתראיין. ראיון זה מהווה חלק מראיון נוסף עם שאלות סגורות שמופיע כשאלון, ושאלונים נוספים שניתנים גם לעובדת הסוציאלית, לילד שלך (באישורך כמובן) ולאחד התומכים שבחרת והגיעו להיוועדות. כל הפרטים נשמרים בסודיות גמורה ואף שם לא יוזכר בתהליך העבודה על הנתונים.

חשוב לי שתעלה נושאים שחשוב לך לדבר עליהם בהקשר למצב שהביא לתוכנית קד"מ ועל התהליך של ביצוע קד"מ. אין כאן תשובות נכונות או לא נכונות. יש חשיבות רבה למחשבות, לרגשות, לחוויות ולתובנות שלך.

להחתים על טופס הסכמה ולהסביר בעל פה – סודיות, הקלטה, יכולת להפסיק את הראיון וכו'.

נתחיל במספר פרטים כלליים ולאחר מכן נעבור לשיחה פתוחה יותר.

- שם מלא של ההורה _____
- מצב משפחתי : חד הורי/נשוי
- גיל _____
- מספר ילדים : _____
- ישוב _____
- מוצא : _____
- שם המראיין _____
- תאריך הראיון : _____
- תאריך ההיוועדות : _____

הנחיה למראיינת:

במידה והראיון זורם ניתן לאפשר זאת ולהתקדם עם השאלות על פי סדר הנושאים שהמראיין יוצר. חשוב להתייחס לתחומי התוכן.

שימי לב לדבר בשפה מותאמת למגדר, לסיטואציה, להקשר ולשפה שהוא/היא מדברת. יש לפשט שאלות שלא ברורות.

רצוי לבקש דוגמאות מהמראיין.

שאלות מנחות:

1. היכרות:

אשמח להכיר אותך, לשמוע עליך – מה לדעתך חשוב לדעת עליך.

2. **תפיסת ראציונל התוכנית** : איך הגעת לתוכנית קדם?

מה לדעתך גרם לעובדת הסוציאלית להציע לך להשתתף בתהליך זה? מה היו הפתרונות אותם ניסיתם

קודם?

3 **תהליך ההכנה** :

מה אתה יכול לספר לי על התוכנית- תהליך ההכנה שעברתם?

מי השתתף בפגישות?

על מה דיברו?

על מה חשבת כשמעט את מה שדיברו?

האם הצלחת לבטא את עצמך? וכו'?

4. **היוועדות** :

איך הרגשת במפגש עם כל השותפים? מדוע? תן דוגמאות.

ממי הרגשת הכי הרבה תמיכה בפגישות שהיו?

מה התמיכה שקיבלת?

מה היו הדברים החיוביים?

מה היו הקשיים?

5. **לאחר ההיוועדות** :

מה דעתך על התוכנית עליה החלטתם?

כיצד הצלחתם לממש את התוכנית עליה החלטתם?

איזה דברים טובים היו בתהליך זה?

איזה אתגרים?

האם הרגשת שהמשתתפים בהיוועדות היו לצידיך לאורך תקופה זו כפי שהתחייבו? כיצד זה התבטא?

(במידה והיה מלווה-משפחה) ממה שהרגשת - מה היתה לדעתך תרומתו של המלווה ליישום התוכנית? מה

איפשר או איתגר את הקשר ביניכם?

6. **תוצאות** :

מה הושג מבחינתך בתוכנית? ובזכות מה? (לאחר שיענה אפשר לברר היבטים כמו: הערכת "סיכון" הילד,

רשת תמיכה של המשפחה, דרכי התמודדות, יחסים במשפחה, מיצוי זכויות...)

7. **ביקורת** : מה היית משנה בתהליך?

8. **תפיסת הסיכון** : האם לדעתך היה סיכון כלשהו עבור הילד שלך שבגללו הופנית לקדם?

האם הוא הופחת- התחזק?

איזה גורמים לתפיסתך מספקים הגנה טובה לילד שלך? (רווחה, קהילה, משפחה, גורמים רוחניים...)

מה מאפיין הגנה זו?

(במידה והיתה חשיבה על הוצאת הילד מהבית והוא לא הוצא/כן הוצא) – מה היו השיקולים והפתרונות

הנוספים שעלו בהקשר להוצאתו מהבית והאם הם נכונים עבורו ועבורכם כמשפחה לדעתך?

9. **קשר עם גורמי רווחה** :

כיצד אתה מאפיין את הקשר שלך עם העובדת הסוציאלית ועם גורמי רווחה נוספים?

האם משהו השתנה בעקבות התהליך?

10. עבודה מתוך הקשר: האם לדעתך קיבלת יחס של הבנה ופתרונות המותאמים לתרבות של המשפחה שלך? כן/לא – מדוע? דוגמאות?

11. מה עוד חשוב שאדע על התוכנית? מסקנות? רעיונות ומחשבות שיש לך?

אני ממש מודה לך על כל מה שסיפרת לי ושיתפת אותי.

מראיין, לאחר כל ראיון אנא כתוב פסקה רפלקסיבית והערות לגבי ההקשר שבו נערך הראיון

נספח 4: ראיון איכותני למתאמת התהליך

מספר סידורי:

מבוא

שלום _____ (שם המתאמת),

אני _____ (שם המראיינת) ואני חלק מצוות המחקר הלומד את התהליך שנעשה בקדמ. אשמח לשמוע כיצד אתה הרגשת בתהליך ומה חשבת לגביו.

אני מודה לך על שהסכמת להקדיש זמן ולהתראיין. ראיון זה מהווה חלק מסדרת ראיונות שיש סביב משפחה זו: עם הורה, ילד ועובד סוציאלי ומשלים את השאלון הכמותני עליו גם אבקש ממך לענות. כל הפרטים נשמרים בסודיות גמורה ואף שם לא יוזכר בתהליך העבודה על הנתונים.

חשוב לי שתעלה נושאים שחשוב לך לדבר עליהם. אין כאן תשובות נכונות או לא נכונות. יש חשיבות רבה למחשבות, לרגשות, לחוויות ולתובנות שלך.

להחתים על טופס הסכמה ולהסביר בעל פה – סודיות, הקלטה, יכולת להפסיק את הראיון וכו'.

נתחיל במספר פרטים כלליים ולאחר מכן נעבור לשיחה פתוחה יותר.

- שם מלא של המתאמת _____
- תאריך התחלת התהליך: _____
- תאריך ההיוועדות: _____
- שם המראיין _____
- תאריך הראיון: _____

הנחיה למראיינת:

במידה והראיון זורם ניתן לאפשר זאת ולהתקדם עם השאלות על פי סדר הנושאים שהמראיין יוצר. חשוב להתייחס לתחומי התוכן.

שימי לב לדבר בשפה מותאמת למגדר, לסיטואציה, להקשר ולשפה שהוא/היא מדבר/ת. יש לפשט שאלות שלא ברורות.

רצוי לבקש דוגמאות מהמראיין.

שאלות מנחות:

1. היכרות:

אשמח להכיר אותך, לשמוע מה הביא אותך להיות מתאמת בקד"מ,

מה הציפיות שלך מתהליכי קד"מ.....

2. תפיסת ראיונל הקשר עם המשפחה:

על פי הבנתך מה לדעתך גרם לעובדת הסוציאלית להציע למשפחה להשתתף בתהליך זה?

מה היו הפתרונות שהם ניסו קודם?

3 תהליך ההכנה :

מה אתה יכול לספר לי על תהליך ההכנה שעברת מבחינת החוויה שלך – (תפיסות, הרגשה אישית), מהי חווית הקשר שלך עם המשפחה והתומכים?
 איך התנהלו הפגישות? (מי השתתף בפגישות, על מה דיברו, על מה חשבת כששמעת את מה שדיברו) האם ואיך הצלחת לקדם תהליך של חשיבה מחודשת על המצב?
 מה קידם ומה חסם?
 מה היו הלבטים שלך?
 איך חווית את מערכת הרווחה בתקופה זו של הכנה?

4. היוועדות :

האם היו היוועדות התנהלה באופן אפקטיבי ומקדם להערכתך? תני דוגמאות.
 איך לדעתך הרגישו ההורים במפגש ומה תרמו? תן דוגמאות.
 איך הרגיש הילד ומה תרם? תני דוגמאות.
 איך הרגישו התומכים ואנשי המקצוע ומה תרמו תני דוגמאות.
 מה היו האתגרים שלך במפגש היוועדות?
 כיצד המשפחה התמודדה עם הכנת התוכנית?

5. לאחר היוועדות :

מה דעתך על התוכנית עליה הוחלט?
 האם לדעתך היא תיצור חיובי בחיי הילד והמשפחה?
 האם הילד יצא מהסיכון בעקבות תוכנית זו?

6. ביקורת :

מה היית משנה בתהליך?

7. קשר עם גורמי רווחה : כיצד את/ה מאפיין את הקשר שלך עם העובדת הסוציאלית ומערכת הרווחה לאורך התהליך?

האם משהו השתנה בעקבות התהליך בקרב גורמי הרווחה?

האם היית בקשר עם גורמים אחרים?

מה היתה תרומתם?

8. עבודה מתוך הקשר : האם לדעתך עשיתם מאמץ להתאים את התהליך להקשרים השונים של המשפחה – למשל הקשר תרבותי, מצב של עוני, של הגירה? תן דוגמאות.

מה עוד ניתן לשפר בתחום זה?

9. מה עוד חשוב שאדע על התוכנית? מסקנות? רעיונות ומחשבות שיש לך?

אני מודה לך על כל מה שסיפרת לי ושיתפת אותי.

מראיין, לאחר כל ראיון אנא כתוב פסקה רפלקסיבית והערות לגבי ההקשר שבו נערך הראיון

נספח 5 : ראיון איכותני לעובדת הסוציאלית

מספר סידורי:

מבוא

שלום _____ (שם הע"ס),

אני _____ (שם המראיינת) ואני חלק מצוות המחקר הלומד את התהליך שנעשה בקד"מ. לאור הניסיון שצברת חשוב לנו לשמוע כיצד אתה הרגשת בתהליך ומה חשבת לגביו.

אני מודה לך על שהסכמת להקדיש זמן ולהתראיין. ראיון זה מהווה חלק מראיון נוסף עם שאלות סגורות שמופיע כשאלון אותו נשאל אותך, ושאלונים נוספים שניתנים גם להורה, לילד ולמתאם, ובמספר מיקרים גם לאחד התומכים שנבחרו להגיע להיוועדות. כל הפרטים נשמרים בסודיות גמורה ואף שם לא יוזכר בתהליך העבודה על הנתונים.

חשוב לי שתעלה נושאים שחשוב לך לדבר עליהם בהקשר למצב שהביא לתוכנית קד"מ ועל התהליך של ביצוע קד"מ. אין כאן תשובות נכונות או לא נכונות. יש חשיבות רבה למחשבות, לרגשות, לחוויות ולתובנות שלך.

להחתיים על טופס הסכמה ולהסביר בעל פה – סודיות, הקלטה, יכולת להפסיק את הראיון וכו'.

נתחיל במספר פרטים כלליים ולאחר מכן נעבור לשיחה פתוחה יותר.

- שם העובדת הסוציאלית: _____
- תפקיד: _____
- מקום עבודה: _____
- שם המשפחה: _____
- ישוב _____
- מוצא: _____
- שם המראיין _____
- תאריך הראיון: _____
- תאריך ההיוועדות: _____

הנחיה למראיינת:

במידה והראיון זורם ניתן לאפשר זאת ולהתקדם עם השאלות על פי סדר הנושאים שהמראיין יוצר. חשוב להתייחס לתחומי התוכן.

שימי לב לדבר בשפה מותאמת למגדר, לסיטואציה, להקשר ולשפה שהוא/היא מדבר/ת. יש לפשט שאלות שלא ברורות.

רצוי לבקש דוגמאות מהמראיין.

שאלות מנחות:

1. היכרות:

אשמח להכיר אותך, לשמוע על התפקיד שאת עושה.

כמה זמן את בתפקיד,

עם מה ועם מי התפקיד מפגיש אותך....

2. תפיסת ראציונל התוכנית :

איך נחשפת לתוכנית קד"מ?

מה חשבת על התוכנית?

מה גרם לך להציע להורים להשתתף בתהליך זה?

מה היו הפתרונות אותם ניסיתם קודם?

3 תהליך ההכנה :

מה את יכולה לספר לי על התוכנית-

כיצד חווית את המפגש שלך עם המתאמת?

מה היה תהליך ההכנה שעברה המשפחה?

מה היה מקומך בתהליך זה?

4.היוועדות : איך התנהלה ההיוועדות?

מה דעתך על התהליך?

איך הייתה החוויה שלך במפגש הזה זה?

כיצד לדעתך המשפחה, כולל הילד/ה – חוו את ההיוועדות?

מה מחשבותייך על ההחלטות שהתקבלו בהיוועדות? תני דוגמאות.

5. לאחר ההיוועדות :

מה תפקידך/חלקך בתוכנית עליה החלטתם?

כיצד מתנהל כעת הקשר שלך עם המשפחה?

איזה דברים טובים קורים בתהליך זה?

איזה אתגרים וקשיים היו בדרך?

(במידה והיה מלווה-משפחה) ממה שראית, מה היתה לדעתך תרומתו של המלווה לתהליך זה? מה איפשר

או איתגר את הקשר שלו עם המשפחה? כיצד התנהל ביניכם הקשר לגבי המשפחה?

6. תוצאות :

מה הושג מבחינתך בתוכנית? (לאחר שתענה אפשר לברר היבטים כמו: הערכת "סיכון" הילד, רשת תמיכה

של המשפחה, דרכי התמודדות, יחסים במשפחה, מיצוי זכויות...)

בזכות מה הושגו הישגים אלו לדעתך?

7. ביקורת : מה היית משנה בתהליך?**8. תפיסת הסיכון :** מה היה לדעתך הסיכון עבור הילד לפני שהגיע לתוכנית?

ומה לגבי הסיכון כעת?

איזה גורמים לתפיסתך מספקים הגנה טובה לילד/ה (רווחה, קהילה, משפחה, גורמים רוחניים...) מה

מאפיין הגנה זו?

במידה והייתה חשיבה על הוצאת הילד מהבית והוא לא הוצא/כן הוצא – מה היו השיקולים והפתרונות

הנוספים שעלו בהקשר להוצאתו מהבית והאם הם נכונים עבורו להערכתך?

9. קשר עם גורמי רווחה :

כיצד אתה מאפיין את הקשר שלך עם המשפחה לאורך כל התהליך?

האם משהו השתנה בעקבות התהליך?

10. **עבודה מתוך הקשר :**

האם לדעתך נעשה מאמץ להתאים את התהליך להקשרים השונים של המשפחה – למשל הקשר תרבותי, מצב של עוני, של הגירה? תן דוגמאות.

מה עוד ניתן לשפר בתחום זה?

11. מה עוד חשוב שאדע על התוכנית? מסקנות? רעיונות ומחשבות שיש לך?

אני ממש מודה לך על כל מה שסיפרת לי ושיתפת אותי.

מראיין, לאחר כל ראיון אנא כתוב פסקה רפלקסיבית והערות לגבי ההקשר שבו נערך הריאיון.

נספח 6: תדריך ראיון איכותני לתומכת (עד שבועיים לאחר ההיוועדות)

קוד משפחה: _____
שם מראיין: _____

מבוא

שלום _____ (שם התומכת),

אני _____ (שם המראיינת) ואני חלק מצוות הלומד את התהליך שנעשה בתוכנית "עולים לדרך" במודל קד"ם – קבוצת דיון משפחתית. הכוונה לתהליך ההכנה ולהיוועדות שעברת ולתוצאות שלו. זאת על מנת לעצב ולשפר את התהליך כך שיעשה בצורה מיטבית, הוגנת ויעילה עבור משפחות נוספות. לאור הניסיון שצברת חשוב לנו לשמוע כיצד את/ה הרגשת בתהליך ומה חשבת לגביו.

אני מודה לך על שהסכמת להקדיש זמן ולהתראיין. ראיון זה מהווה חלק מראיונות נוספים שאנו שואלים את ההורה, את הילד/ה, העובדת הסוציאלית ואת המתאם/ת. כל הפרטים נשמרים בסודיות גמורה ואף שם לא יוזכר בתהליך העבודה על הנתונים.

חשוב לי שתעלה נושאים שחשוב לך לדבר עליהם בהקשר למצב שהביא לכניסת המשפחה לתוכנית ועל התהליך של ביצוע קד"ם. אין כאן תשובות נכונות או לא נכונות. יש חשיבות רבה למחשבות, לרגשות, לחוויות ולתובנות שלך.

להחתים על טופס הסכמה ולהסביר בעל פה – סודיות, הקלטה, יכולת להפסיק את הראיון וכו'.

נתחיל במספר פרטים כלליים ולאחר מכן נעבור לשיחה פתוחה יותר.

- שם המשפחה בתוכנית "עולים לדרך-קד"ם": _____
- שם התומכת: _____
- מקום מגורים: _____
- מוצא: _____
- תעסוקה: _____
- קשר למשפחה: _____
- זמן היכרות עם המשפחה: _____
- ישוב _____
- תאריך הראיון: _____
- תאריך ההיוועדות: _____

הנחיה למראיינות:

במידה והריאיון זורם ניתן לאפשר זאת ולהתקדם עם השאלות על פי סדר הנושאים שהמראיין יוצר. חשוב להתייחס לתחומי התוכן.

שימי לב לדבר בשפה מותאמת למגדר, לסיטואציה, להקשר ולשפה שהוא/היא מדבר/ת. יש לפשט שאלות שלא ברורות.

רצוי לבקש דוגמאות מהמראיין.

שאלות מנחות:**1. היכרות:**

אשמח להכיר אותך, לשמוע מה את עושה בדרך כלל, מה הקשר שלך למשפחה בדרך כלל?

2. תפיסת רציונל התוכנית:

איך נחשפת לתוכנית "עולים לדרך"/למודל קד"ם?

מי פנה אליך?

מה גרם לך להסכים להשתתף בתהליך זה?

מה ידעת על המצב של המשפחה?

מה חשבת על התוכנית?

האם לפני קד"ם היה לך קשר עם המשפחה בהקשר של ההתמודדות שלה עם הדאגות כלפי הילדים?

3 תהליך ההכנה:

מה את יכולה לספר לי על תהליך ההכנה שעברת עם המתאם/ת?

כיצד הכינו אותך למפגש ההיוועדות?

כיצד חווית את המפגש שלך עם המתאם/ת?

מה התהליך הזה איפשר לך?

במה הוא איתגר אותך?

4.היוועדות:

איך התנהלה ההיוועדות?

מה דעתך על התהליך? (כל אחד מהשלבים)

איך את/ה הרגשת במפגש זה? מדוע?

האם השפעת לדעתך על מה שהתרחש והוחלט בהיוועדות?

כיצד לדעתך המשפחה, כולל הילד/ה – חוו את ההיוועדות?

מה מחשבותיך על ההחלטות שהתקבלו בהיוועדות?/תוכנית המשפחה? תני דוגמאות.

5. לאחר ההיוועדות :

מה יהיה תפקידך/חלקך בתוכנית עליה החלטתם?

כיצד מתנהל כעת הקשר שלך עם המשפחה?

האם את שבעת רצון מההחלטות לגבי חלקך בתהליך? – מדוע?

מהם האתגרים שאת צופה?

האם עד כה לדעתך המשפחה לקחה בעלות על התהליך ועל יישום התוכנית?

6. תוצאות :

מה הושג עד כה מבחינתך בתוכנית? (לאחר שת/יענה אפשר לברר היבטים כמו : הערכת השינוי בדאגות כלפי הילד, רשת תמיכה של המשפחה, דרכי התמודדות, יחסים במשפחה, מיצוי זכויות...)

בזכות מה הושגו ההשגים שציינת?

(במידה והיתה חשיבה על הוצאת הילד מהבית והוא לא הוצא/כן הוצא) – מה היו השיקולים והפתרונות הנוספים שעלו בהקשר להוצאתו מהבית והאם הם נכונים עבורו להערכתך?

7. קורונה :

מה ידוע לך על התמודדות המשפחה עם משבר הקורונה?

מנקודת מבטך מהם **האתגרים** העומדים בפני המשפחה בתקופה זו של המשבר?

ספרי לי מנקודת מבטך כיצד משבר הקורונה משפיע על הילדים?

ככל הידוע לך, האם המשפחה מקבלת סיוע או **תמיכה** מיוחדים ממערכת הרווחה בתקופת הקורונה?

8. ביקורת :

מה היית משנה בתהליך?

9. תפיסת הדאגות :

מה היו לדעתך הדאגות כלפי הילד/ה בתחילת התהליך ומה לגביהן כעת?

איזה גורמים לתפיסתך מספקים הגנה טובה לילד/ה (רווחה, קהילה, משפחה, גורמים רוחניים...)

מה מאפיין הגנה זו?

10. קשר עם גורמי רווחה :

במידה ויש לך מידע בענין - מה את/ה חושב/ת על גורמי הרווחה שהיו מעורבים בתהליך? האם משהו השתנה בקשר בינם לבין המשפחה בעקבות התהליך?

11. עבודה מתוך הקשר :

האם לדעתך נעשה מאמץ להתאים את התהליך להקשרים השונים של המשפחה – למשל הקשר תרבותי, מצב של עוני, של הגירה? של מוגבלות? תן דוגמאות.

מה עוד ניתן לשפר בהקשר זה?

12. מה עוד חשוב שאדע על חלקך בתוכנית? מה/מי לדעתך יכול לסייע לך לבצע את חלקך?

מסקנות? רעיונות ומחשבות שיש לך?

אני ממש מודה לך על כל מה שסיפרת לי ושיתפת אותי.

מראיינת, לאחר כל ראיון אנא כתבי פסקה רפלקסיבית והערות לגבי ההקשר שבו נערך הריאיון

נספח 7: טבלה דמוגרפית

שם המרואיין/ת (בדוי)	מספר ראיונות בהם השתתף/ה	מגדר	תפקיד	המשפחה (בדוי)	המלווה
1	ברכה	1	נקבה	אם	אליזרוב
2	שמואל	1	זכר	תומך	אליזרוב
3	גל	1	זכר	מתאם	אליזרוב
4	אולגה	1	נקבה	עובדת סוציאלית	אליזרוב
5	גרסיה	1	נקבה	אם	ציון
6	נורית	1	נקבה	תומכת	ציון
7	שוהם	1	נקבה	עובדת סוציאלית	ציון
8	זמירה	1	נקבה	אחות	אברהמי
9	גבריאלה	1	נקבה	תומכת	אברהמי
10	גל	1	זכר	מתאם	אברהמי
11	אוריאל	1	זכר	עובד סוציאלי	אברהמי
12	ניסים	1	זכר	אב	בוחבוט
13	ישי	1	זכר	תומך	בוחבוט
14	שמחה	1	נקבה	עובדת סוציאלית	בוחבוט
15	מרדכי	1	זכר	אב	דביר
16	שיר	1	נקבה	נערה	דביר
17	דבורה	1	נקבה	תומכת	דביר
18	משה	1	זכר	עובד סוציאלי	דביר
19	תמר	1	נקבה	אם	פרנקו
20	שני	1	נקבה	נערה	ישראל
21	מיכל	1	נקבה	נערה	ישראל
22	לינדה	1	נקבה	תומכת	סוארס

נספח 8 : טופס אתיקה

11.03.2020

ועדת האתיקה של בית הספר

לכל המעוניין,
ברצוננו להביא לידיעתכם כי ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש
פאול ברוואלד באוניברסיטה העברית אישרה את הצעת המחקר אשר פרטיה יצוינו להלן בתאריך 11
במרץ, 2020 :

שם ההצעה: עולים לדרך – מענה רגיש תרבות למשפחות בהן ילדים במצבי סיכון (נושא המחקר : עיצוב
והערכת הפילוט של תהליך קד"ים (קבוצת דיון משפחתית) – שלב שני.

חוקרות: ד"ר ארנה שמר, פרופ' דורית רואר-סטריאר, ד"ר יסמין עבוד-חלבי – חממת נבט

מימון: זכיה במכרז של משרד של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, בניהול
אשלים – גיוינט ישראל.

תוקף האישור: 18 חודש

המחקר יתבצע במסגרת עבודת החוקרות הנערכת במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה
חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים

בכבוד רב,

ד"ר דפנה טנר ועדת האתיקה,
תש"ף

Abstract

The program, “Getting on Track –Family Group Conference (FGC),” is a pilot program in Israel the principles of the model are based on participation, sovereign practice, empowerment, a context-informed perspective, and the strengths perspective. The model makes it possible for the family with children, who have been diagnosed as children at risk by the welfare system, to be partners and to lead the planning of their children’s care.

The model has three main stages. (1) The process of preparation for the conference – in this stage, the coordinators meet with the family members, with supporters and with professionals, in order to map the strengths of the family members and to raise the concerns relating to the state of the children. (2) The Family Group Conference – all the participants, who were in the planning stage, gather to discuss the family’s strengths and to raise the concerns about the children, who are at the center of the process. Afterwards, the professionals, together with the family, think about responses for these concerns. During the group conference, private time is set aside. Here, the family members and their supporters remain in order to create a joint family program and to choose the responses from the pool of responses that were suggested. At the end of the conference, the professionals rejoin the meeting in order to discuss and confirm the family plan. (3) The stage of implementation of the family plan – after the plan has been crystallized, the process of assistance and supervision begin, in which the social workers help the family members assimilate the plan and examine its implementation.

The theoretical frameworks that informed in this study, is based on the context-informed perspective. It focuses on the perceptions of 22 semi-structured interviews with family members, the supporters and the professionals concerning the stages of preparation and the group conference and is part of a larger longitudinal study. The research questions are: (1) What is the experience of the involved partners in the program, during the stages of preparation and conferencing? (2) What are the contributions of the dilemmas and challenges that arise during the stages of preparation and conferencing among the participants engaged in the process? (3) How do the program participants perceive the impact of the preparations and group conference stages on the relationship between the family and the assisting parties?

The study’s findings are based on 22 interviews, which were conducted during the Covid-19 pandemic in Israel, the interviews were taped, coded, and analyzed, using thematic analysis. The main results relate to the different experiences concerning the group conferences and present consensus concerning the round of strengths that were experienced as empowering and meaningful. Moreover, when reflecting on the process, three main challenges were raised: children’s participation, the recruitment of supporters and the impact of the Covid-19 pandemic. Furthermore, the study’s results reflected the complexity of the relations between the social workers from the social services and the families, proposed by Family Group Conference. It was found that these relations were usually characterized by a mutual lack of trust that needs to be considered during the process. Therefore, it can be asserted that the attitude that strengthens trust is one that sees the family’s concerns, believes in the existing strengths in the family and

allocates them space in the intervention process. Moreover, the practices, which were used by the social workers, were presented. They were found to be effective and to strengthen the trust between the partners and create an optimal connection, such as transparency, partnership, the creation of flexible boundaries, ongoing presence, etc.

The joint, sovereign practice was also discussed, which reflected the main principle of the FGC – the belief in the strength and ability of the family to influence and work together for its future. The coordinator, who sees the family as the focus of the intervention, is the one who implements this practice. It appears as if the use of this praxis is challenging for professionals and family members. This is in spite of the program's advantages that encourage empowerment via giving the family the opportunity to control the process affecting its life. The study raised the issue of the different contexts, which impacted the way in which the family and the professionals experienced the stages of preparation and conferencing. Understanding these contexts is one foundation stone for leading a process that is tailored to the context. The contexts that were discussed were: the Covid-19 context, the context of poverty and its consequences on the research participants and on the recruitment of supporters for the process.

At the end of the study, its limitations, practical, theoretical and policy contributions are presented, as well as recommendations for future research.

The Hebrew University

The Paul Baerwald School of Social Work and Social Welfare

**Perceptions of participants on the stages of
preparation and group conference in the Family
Group Conference (FGC)**

Vered cohen 032340200

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER'S DEGREE

Presented to:
Dr. Orna Shemer

April 2021